

Mensen maken de stad

Een belevingsonderzoek op buurtniveau naar sociale cohesie en actief burgerschap in twee Rotterdamse achterstandswijken

Rotterdam, 26 augustus 2005

Afstudeerscriptie van Vasco Lub

Studentnummer: 276164

Begeleider: Prof. G. Engbersen

Faculteit der Sociale Wetenschappen, Opleiding Sociologie
Erasmus Universiteit Rotterdam

Voorwoord

Medio oktober 2004 begon ik als avondstudent sociologie aan mijn afstudeerproject binnen de master 'Grootstedelijke Vraagstukken & Beleid'. Ik voerde dit project uit binnen de Sociaal Wetenschappelijke Afdeling (SWA) van de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid Rotterdam. Samen met mijn begeleider Toine Wentink van het SWA kwam ik tot de opdracht een kwalitatief onderzoek uit te voeren naar de uitwerking van het gemeentelijke sociale beleidsprogramma 'Mensen maken de stad'. Het was niet gemakkelijk dit onderzoek te combineren met mijn baan, maar na bijna een jaar presenteer ik met veel voldoening mijn eindrapport.

In twee Rotterdamse straten die hebben meegedaan aan de pilot van 'Mensen maken de stad' heb ik interviews gehouden met diverse betrokkenen. Ik wil dit onderzoek dan ook afronden met een dankwoord aan een aantal mensen die mij hebben geholpen dit onderzoek en deze rapportage tot een goed einde te brengen. Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar Toine Wentink van het SWA voor zijn bijna wekelijkse ondersteuning en feedback gedurende alle fasen van het onderzoek. Met name zijn ontspannen houding tijdens de begeleiding en zijn vaardigheid mij te laten denken in bepaalde richtingen zijn voor mij van grote waarde geweest. In de tweede plaats gaat mijn dank uit naar Professor Godfried Engbersen, mijn begeleider op de Erasmus Universiteit. Hij ondersteunde mij met name op hoofdlijnen. Ook bedank ik mijn ouders die mij op verschillende vlakken hebben ondersteund bij het schrijven van deze scriptie.

Tot slot bedank ik alle mensen die bereid waren mij te woord te staan of tips gaven in het kader van mijn onderzoek. Zonder hun medewerking en open houding had dit onderzoek niet van de grond kunnen komen. Met name naar de bewoners van het Taandersplein en de Heenvlietstraat gaat een extra woord van dank. Hun stem staat centraal in dit onderzoek.

Vasco Lub

Rotterdam, augustus 2005

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Inleiding	1
1.1	De opdracht	2
1.2	Het onderzoek	2
1.4	Opbouw van het rapport	8
Hoofdstuk 2	De methodiek van ‘Mensen maken de stad’	10
2.1	‘Mensen maken de stad’ als beleidsmaatregel	10
2.2	‘Mensen maken de stad’ nader bekeken: doelstellingen en implicaties in de praktijk	11
2.2.1	Het versterken van onderlinge sociale banden: het nemen van verantwoordelijkheid naar elkaar	11
2.2.2	Het bevorderen van actief burgerschap: bewoners die zich inzetten voor hun leefgemeenschap	11
2.3	‘Mensen maken de stad’ als methodiek	12
2.3.1	Inleiding	12
2.3.2	Opzoomeren	13
2.3.3	Stadsetiquette	13
2.3.4	Mensen maken de stad	13
2.4	Het grotestedenbeleid in Nederland	19
2.4.1	Inleiding	19
2.4.2	Het beleid	19
2.4.3	Onder de vleugel van GSB III: voorbeelden uit de praktijk	21
2.5	Conclusie: een kwestie van verantwoordelijkheid	23
Hoofdstuk 3	Theorie	24
3.1	Inleiding	24
3.2	Theorievorming op het domein van sociale relaties	26
3.2.1	Anthony Giddens: the Consequences of modernity	26
3.2.2	Komter, Burgers & Engbersen: Het cement van de samenleving	27
3.2.3	Talja Blokland-Potters: Wat stadsbewoners bindt	28
3.2.4	Aafke Komter: het gevaar van groepsbinding en de noodzaak van bruggen	32
3.2.5	Hoe verhouden theorieën op het domein van sociale relaties zich tot elkaar en tot dit onderzoek?	33
3.3	Naar een Civil Society: Robert Putnam: sociale integratie als motor van leefbaarheid	37
3.4	Theorievorming op het domein van burgerschap	38
3.4.1	Van den Brink & De Ruijter: burgerschap in een maatschappelijke context	38
3.4.2	Van den Brink & De Ruijter over migrantenburgerschap in Rotterdam: marginaal of modern?	40
Hoofdstuk 4	Onderzoeksbevindingen	43
4.1	Inleiding	43
4.2	Over ‘Mensen maken de stad’	43
4.2.1	De deelgemeenten	43
4.2.2	Het welzijnswerk	44
4.2.3	De bewoners	47
4.3	Over de wijk	53
4.3.1	De deelgemeente	53
4.3.2	Het welzijnswerk	54
4.3.3	De bewoners	55
4.4	Over sociale relaties	58

4.4.1	Het welzijnswerk	58
4.4.3	De bewoners	59
4.5	De Heenvlietstraat versus het Taandersplein: overeenkomsten en verschillen	64
Hoofdstuk 5 Conclusies		66
5.1	Inleiding	66
5.2	Beantwoording deelvragen	66
5.3	Beantwoording probleemstelling	73
5.4	Theoretische Conclusie	73
Hoofdstuk 6 Aanbevelingen en Discussie		75
6.1	Zet in op publieke familiariteit met flexibele maatregelen	75
6.2	De etnische kwestie: naar een grootstedelijk model van <i>bridging</i>	76
6.4	Het afspreken van leefregels: wie bepaalt?	79
6.5	Top-down & Bottom-up: de stad maakt de mensen	79
6.6	De beperking van sociale beleidsmaatregelen	79

Geraadpleegde Literatuur

Bijlage: vragenlijsten

Hoofdstuk 1 Inleiding

In de kadernotitie 'Sociale integratie in de moderne Rotterdamse samenleving' (april 2003) gaat het college van B&W van de stad Rotterdam in op wat het noemt 'de moderne sociale kwestie'. Rotterdam heeft in de afgelopen dertig jaar een sterke gedaantewisseling ondergaan. Dit heeft volgens het college positieve *en* negatieve gevolgen gehad voor de stad. De stad heeft in de afgelopen decennia een sterke dynamiek en mobiliteit van inwoners gekend die gepaard gingen met sociale processen als individualisering, privatisering, democratisering en snelle globalisering. Deze ontwikkelingen hebben effect gehad op alle Rotterdammers. Alle inwoners van Rotterdam moeten volgens het college leren omgaan met deze processen wat veelal een zware wissel trekt op het incasseringsvermogen van burgers. Dit echter legt een druk op samenlevingsverbanden in straten en buurten. Dit geldt voor waarden en normen maar ook voor gedrag in de publieke ruimte. De gevoelsmatige verschillen in veiligheid en onveiligheid zijn in de ogen van het college groot en mensen voelen zich niet genoeg met elkaar en met hun omgeving verbonden. Volgens het college is er daarom geen breed gedragen 'wijgevoel' meer. De inzet op beleidsniveau van het college beoogt de binding van bewoners met de stad te herstellen en te versterken ten einde de sociale integratie te bevorderen. Middels de straataanpak 'Mensen maken de stad' wil men de sociale integratie en actief burgerschap bij bewoners in achterstandswijken bevorderen. Het college heeft zich hierbij de volgende doelen gesteld:

- Het bevorderen van sociale cohesie: binding met elkaar, binnen en buiten de eigen groep. Een nieuw 'Rotterdam-gevoel'.
- Vertrouwen in mede-Rotterdammers om mee samen te leven en te werken.
- Beter gebruik van het al in de stad aanwezige arbeids-, culturele en sociale kapitaal en talent.
- Breed gedragen en duidelijke normen voor gedrag in de publieke ruimte

Het actieprogramma 'Mensen maken de stad' moet dus vorm geven aan deze vier doelen van sociale integratie. Dit gebeurt geconcentreerd, kleinschalig en intensief in de kwetsbaarste gebieden van de stad: de achterstandswijken.

Sociale problematiek in achterstandswijken heeft de laatste jaren steeds meer aandacht gekregen. Vele oude stadswijken zijn gedesintegreerd geraakt, er is concentratie van armoede en etnische segregatie opgetreden en de verpaupering heeft toegeslagen (Blokland-Potters, 1998). Dit beeld is al vele malen geschetst en vormt ook de insteek van het college van Rotterdam om de sociale problemen in de achterstandswijken van de stad aan te pakken. De afwezigheid van banden tussen stadsbewoners in een buurt wordt snel in verband gebracht met het ontbreken van een buurtgemeenschap en daarmee gepaard gaande desintegratie en verpaupering. Beleidsmakers en bestuurders op stadsniveau zijn zich dan ook de laatste jaren steeds meer gaan richten op het bevorderen van een gevoel van gemeenschap in de buurt om iets aan deze problemen te doen. Het beleidsprogramma 'Mensen maken de stad' is hier wederom een voorbeeld van in de stad Rotterdam. Relatief recent sociologisch onderzoek en theoretische opvattingen uit het sociologische werkveld zetten echter steeds meer vraagtekens bij dit vermeende verband tussen gemeenschap en de buurt en de veronderstelling dat deze onlosmakelijk met elkaar verbonden zouden zijn. Kan een gemeenschap ook buiten een buurt 'bestaan' en wat bindt buurtbewoners in de moderne tijd nog? Daarnaast kan men zich afvragen wat dit alles betekent in termen van stadsburgerschap; de wisselwerking in rechten en plichten tussen de stad en haar bewoners en verlangens over en weer spelen een belangrijke rol als de stad actief burgerschap wil bevorderen. De aard van de antwoorden op deze vragen hebben natuurlijk gevolgen voor de aanpak van sociale desintegratie en diverse sociale problemen in achterstandswijken en het succes van beleidsmaatregelen op dit vlak. Deze kritische vraagstelling vormt de achtergrond van mijn scriptieonderzoek. Wanneer men de beweegredenen van het college van Rotterdam, de methodiek van 'Mensen maken de stad' en de hedendaagse sociologische opvattingen rondom buurt, gemeenschap en sociale bindingen bij elkaar brengt, rijzen er immers een aantal vragen. Met name wanneer men eerder verricht onderzoek over buurt en gemeenschap analyseert, kan men zich afvragen welke mogelijkheden buurtbetrokkenheid nog biedt om sociale samenhang en actief burgerschap te bevorderen. Is het eigenlijk wel mogelijk via deze aanpak een gevoel van gemeenschap te creëren binnen de buurt? Wordt de lat misschien te hoog

gelegd? Of is sociale cohesie op buurtniveau wel te bereiken, doch slechts op beperkt niveau en hoe denken stadsbewoners hier zelf over?

1.1 De opdracht

Eerste aanleiding voor dit onderzoek waren enkele discussies binnen het SWA over de wijze waarop de beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' is ingevoerd. Het programma functioneert volgens een bepaalde vaste methodiek die voor iedere straat op dezelfde manier wordt toegepast. Uit de discussies kwam de kritiek naar voren dat het programma relatief top-down is ingevoerd, dit in het kader van de gemeentelijke beleidsbepaling van sociale integratie. Het college van B&W in Rotterdam - bestaande uit de politieke partijen CDA, VVD en Leefbaar Rotterdam - heeft de aanzet gegeven tot deze benadering en een projectbureau onder leiding van psycholoog René Diekstra en Johan Jansen, opdracht gegeven een methodiek te ontwikkelen ter bevordering van sociale cohesie en actief burgerschap, eenduidig toepasbaar op straten in Rotterdamse achterstandswijken. In het kader van de top-down invoering en uniformiteit van de methodiek van 'Mensen maken de stad' kwam uit de discussies naar voren dat het interessant zou zijn te onderzoeken hoe betrokkenen (bewoners en andere betrokkenen in de straat) *zelf* tegenover dit actieprogramma staan en in hoeverre zij dit zien als een positieve bijdrage aan het creëren van een gemeenschapsgevoel in de buurt. Besloten is daarom een kwalitatief belevingsonderzoek te doen binnen twee straten die deel hebben genomen aan de pilot van 'Mensen maken de stad', de Heenvlietstraat in de Tarwewijk en het Taandersplein in Spangen.

1.2 Het onderzoek

In dit onderzoek besteed ik aandacht aan de betekenis tussen buurt en gemeenschap en de rol die sociale cohesie en burgerschap hierin spelen. De doelstellingen van de gemeente, de behoeften van bewoners en de huidige sociologische opvattingen rond sociale cohesie en burgerschap zijn de belangrijkste parameters als het gaat om het verkrijgen van een helder beeld hieromtrent. Deze parameters in ogenschouw nemend, kom ik tot de volgende doelstelling van mijn onderzoek:

Het bepalen van de mate waarin de assumpties en doelstellingen op beleidsniveau van het college van B&W Rotterdam rondom het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie middels deze straataanpak realistisch zijn in de ogen van de bewoners en het bieden van eventuele aanpassingen/verbeterpunten op deze assumpties en doelstellingen.

Omdat het onderzoek een kwalitatief karakter heeft, waarbij de beleving van de diverse betrokkenen centraal staat, luidt de probleemstelling (centrale vraag) in dit onderzoek dan ook:

In hoeverre draagt het actieprogramma 'Mensen maken de stad' bij aan de sociale samenhang in de straat in de ogen van de betrokkenen en in hoeverre weet het aansluiting te vinden bij de behoeften van de bewoners?

De *deelvragen* die hieruit voortkomen en die ik tijdens het onderzoek tracht te beantwoorden zijn:

- Wat is de doelstelling van 'Mensen maken de stad' als beleidsmaatregel?
- Wat zijn eventuele nevendoelestellingen van de aanpak en hoe vinden deze hun uitwerking in de praktijk?
- Hoe kijken betrokkenen tegen de methodiek van de straataanpak aan?
- In hoeverre hebben zij het gevoel dat de aanpak een bijdrage kan leveren aan de sociale problemen in de wijk?
- Hoe ervoeren bewoners de 'sociale staat' van de wijk *voor* de aanpak en hoe nu? Hoe zien zij de toekomst in de wijk onder invloed van de aanpak?
- Is het contact tussen bewoners in de straat toegenomen? Hebben zij het gevoel elkaar beter te hebben leren kennen, met ander woorden: is de anonimiteit doorbroken?

- Hoe staan ze tegenover het laddersysteem en wat zien zij als realistische gradaties voor hun straat ?
- Wat zijn de ambities en behoeften van betrokkenen zelf als het gaat om het aanpakken van sociale problemen in hun wijk?
- In hoeverre denken welzijnswerkers in de straat dat 'Mensen maken de stad' aansluit bij de behoeften van de bewoners?
- Hoe zijn de keuringsverslagen van het Verwey-Jonker Instituut precies tot stand gekomen en in hoeverre hebben bewoners hierin een bijdrage kunnen leveren?
- Hoe zijn de discrepanties in aanmerkingspunten, voortgekomen uit de keuringsbijeenkomsten, te verklaren?
- Wat is de mening van niet-participerende bewoners over 'Mensen maken de stad' en wat waren hun motieven om niet deel te nemen?
- Zijn er verschillende belangen te ontdekken tussen de verschillende stakeholders? Zo ja, wat zijn die belangen?
- Hoe verhoudt 'Mensen maken de stad' zich tot andere beleidsvormen bestaande uit een buurtgerichte aanpak van achterstandswijken?

Onderzoekseenheden

Respondenten: de onderzoeksgroep betrof volwassen bewoners uit de Heenvlietstraat en het Taandersplein. In totaal zijn er diepte-interviews afgenomen met 13 bewoners, ongeveer gelijk verdeeld over beide straten. Daarnaast hebben er middels huis-aan-huisbezoeken korte gesprekken plaatsgevonden met overige bewoners woonachtig in deze straten. Dit betroffen bewoners die niet bereid waren tot het afnemen van een diepte-interview. Door het kort stellen van enkele vragen aan de deur is desondanks geprobeerd enigszins een beeld te krijgen van hun meningen en behoeften omtrent 'Mensen maken de stad' en hun leefwijze in de straat. In de methodiek van 'Mensen maken de stad' maakte men gebruik van zogenaamde 'gangmakers', actieve bewoners die het voortouw namen in de straataanpak en als aanspreekpunt fungeerden voor de opbouwwerkers en medewerkers van de deelgemeenten. Per straat zijn drie van deze gangmakers geïnterviewd. Naast bewoners bestonden de overige respondenten uit nog twee belangrijke onderzoeksgroepen: de opbouwwerkers/jongerenwerkers van de welzijnsorganisaties belast met de uitvoering van 'Mensen maken de stad' ten tijde van de pilot en de bestuurders en/of beleidsmedewerkers van de deelgemeenten Delfshaven en Charlois, de deelgemeenten waarbinnen beide straten zich fysiek bevinden. In totaal zijn voor deze onderzoeksgroep acht personen geïnterviewd. Omdat de opbouwwerkers en jongerenwerkers op gelijke voet zich als koppel hebben ingezet tijdens de pilot en eenzelfde takenpakket kenden, worden beiden in de voortgang van dit rapport gemakshalve aangeduid als welzijnswerker. In onderstaande tabel heb ik de geïnterviewden in een schema uiteengezet.

Tabel 1.1 Respondentenschema:

Respondent	Status	Geslacht	Etniciteit	Straat
1	Gangmaker	Vrouw	Nederlands	Heenvlietstraat
2	Gangmaker	Vrouw	Nederlands	Heenvlietstraat
3	Gangmaker	Man	Nederlands	Heenvlietstraat
4	Bewoner	Man	Turks	Heenvlietstraat
5	Bewoner	Man	Joegoslavisch	Heenvlietstraat
6	Bewoner	Vrouw	Slowaaks	Heenvlietstraat
7	Bewoner	Man	Nederlands	Heenvlietstraat
8	Jongerenwerker	Man	Nederlands	Heenvlietstraat
9	Opbouwwerker	Man	Nederlands	Heenvlietstraat
10	Beleidsmedewerker	Man	Palestijns	Heenvlietstraat
11	Gangmaker	Vrouw	Nederlands	Taandersplein
12	Gangmaker	Man	Nederlands	Taandersplein
13	Gangmaker	Vrouw	Marokkaans	Taandersplein
14	Bewoner	Man	Nederlands	Taandersplein
15	Bewoner	Vrouw	Surinaams	Taandersplein
16	Bewoner	Vrouw	Marokkaans	Taandersplein
17	Jongerenwerker	Man	Nederlands	Taandersplein
18	Opbouwwerker	Vrouw	Marokkaans	Taandersplein
19	Beleidsmedewerker	Man	Nederlands	Taandersplein

Informanten: Naast bewoners, welzijnswerkers en medewerkers van de (deel)gemeente zijn ook andere personen geïnterviewd die op enigerlei wijze betrokken waren bij de straten of relevant waren in het kader van de methodiek van 'Mensen maken de stad'. Op die manier trachtte ik extra informatie te krijgen over bijvoorbeeld de sociale composities van de straten of eerdere initiatieven op het vlak van leefbaarheid in de straat. Aangezien ik van deze personen in de eerste plaats informatie wilde over deze onderwerpen en niet of pas in de tweede plaats over henzelf, behoren deze personen uit het onderzoek dus niet tot de respondenten maar tot de informanten. De informanten bestonden uit instellingen die betrokken waren bij de ondertekening van de straatagenda (o.a. Roteb, woningcorporaties, TOS), de beheerder van het buurthuis op het Taandersplein, een persoon verbonden aan de Aya Sofia Moskee aan de Mathenesserdijk (vlakbij het Taandersplein), een persoon betrokken bij de het buurtspel Euromaatjes (een initiatief over investeren in je wijk) en een onderzoeker van het Verwey-Jonker Instituut (de instantie die 'Mensen maken de stad' heeft geëvalueerd).

Onderzoekslocatie; de straten

Het onderzoek heeft een explorerend karakter. Uitgangspunt is het verkrijgen van een algemeen beeld van de behoeften van betrokkenen bij de straataanpak 'Mensen maken de stad'. In totaal hebben negen straten meegedaan aan de pilot van 'Mensen maken de stad'. Deze straten bevonden zich in de wijken Oude Westen (centrum), Spangen (Delfshaven) en de Tarwewijk (Charlois). Om een zo breed mogelijk beeld te krijgen heb ik besloten twee verschillende gebieden als onderzoekslocatie te gebruiken, in plaats van één enkele straat te onderzoeken. Aangezien 'Mensen maken de stad' een straataanpak is, zijn deze gebieden vanzelfsprekend twee straten. Ik heb gekozen voor de Heenvlietstraat in de Tarwewijk, Charlois en het Taandersplein in Spangen, Delfshaven. Hier moet echter een kanttekening bij geplaatst worden: het Taandersplein is een plein wat feitelijk omringd wordt door drie straten: de Taanderstraat, Mathenesserstraat en Van Meurstraat. Bewoners zijn dus feitelijk woonachtig in één van de drie straten maar vallen binnen de straataanpak onder het Taandersplein. Ten eerste heb ik voor deze twee straten gekozen omdat ze geografisch relatief ver van elkaar verwijderd zijn en een verschillende ruimtelijk fysieke opmaak hebben. Het leek mij interessant om hetzelfde programma te onderzoeken in twee totaal verschillende omgevingen. Daarnaast is er een tweede reden waarom ik voor deze twee straten heb gekozen. Binnen de methodiek van 'Mensen maken de stad' wordt gewerkt met de zogenaamde straatladder, een instrument waarop verschillende gradaties van sociale samenhang in de straat te meten zijn. In het volgende hoofdstuk wordt hier dieper op ingegaan, om de keuze van de straten toe te lichten is echter relevant deze hier te vermelden. Het Taandersplein bevindt zich op de straatladder op trede 2/3 wat betekent dat er actief contact gemaakt zou moeten worden door bewoners en dat zij meedoen aan straatactiviteiten. De Heenvlietstraat bevindt zich op trede 4 van de straatladder. Dit betekent dat zij ook samen straatactiviteiten zouden moeten organiseren. Het programma heeft dus in deze twee straten klaarblijkelijk enige voet aan de grond gekregen en in beide straten hebben in maart 2004 keuringsbijeenkomsten plaatsgevonden. Andere straten hebben een zo hoge mate van desintegratie (onveiligheid, hoge mate van onverschilligheid, criminaliteit) dat deze laag op de ladder zijn ingestapt en de straataanpak hier nog in zijn kinderschoenen staat en het programma dus minder van de grond is gekomen. In de andere straten die meededen aan de pilot, of in aanmerking kwamen voor het actieprogramma, is de aanpak óf helemaal niet van de grond gekomen óf was de participatiegraad van de betrokkenen dermate laag dat deze straten minder geschikt leken voor het onderwerp van mijn onderzoek.

Heenvlietstraat: een portret

De Heenvlietstraat bevindt zich in de Tarwewijk, direct gelegen aan de zuidoever van de Maas. De Tarwewijk heeft de laatste jaren te kampen gehad met een relatief slecht imago in de stad als het gaat om veiligheids- en leefbaarheidskwesties. Dit wordt mede veroorzaakt door de ligging van de Millinxbuurt binnen haar grenzen, die betiteld wordt als een hotspot-gebied: een sterke concentratie van criminaliteit en onveiligheid. Het overige deel van de Tarwewijk is er minder 'erg' aan toe maar heeft eveneens te kampen met een relatief hoge mate van onveiligheid. Zo bezit het een score van 3.5 op de veiligheidsindex en heeft daarom het predikaat 'onveilig'. De index loopt van 1 (onveilig) tot 10 (veilig). Er zijn vijf categorieën te typeren: onveilig (score lager dan 3.9), probleemgebied (score van 3.9 tot 5), bedreigd (score van 5 tot 6), aandachtsgebied (score van 6 tot 7.1) en veilig (score van 7.1 tot hoger). De veiligheidsindex is samengesteld uit een groot aantal stedelijke gegevens, zowel feitelijke data als bewonersoordelen. Cijfers over het aantal aangiften en meldingen, ervaren buurtproblemen maar ook omgevingskenmerken vormen samen de veiligheidsindex. De Tarwewijk heeft ongeveer 12.000 inwoners waarvan bijna 49% behoort tot een etnische minderheidsgroep.

In de Heenvlietstraat staan 70 huishoudens geregistreerd. Het is een 'klassieke' straat zoals je die veel in Nederland tegenkomt. Aan beide kanten bevinden zich rijtjeshuizen, soms met een beneden- en bovenwoning. De straat is vrij smal en staat vol met geparkeerde auto's. De mate van onderhoud aan de buitenkant van de woningen verschilt sterk: de ene woning ziet er uitstekend uit, de andere kan wel een likje verf of wat basisonderhoud aan de pui gebruiken. Aan de noordzijde grenst de Heenvlietstraat aan de Gaesbeekstraat met een supermarkt op loopafstand. Aan de zuidzijde bevindt zich het Mijnsheerenplein met een grasveldje en een klein speelterrein. Qua bevolkingssamenstelling

is de straat opvallend gemêleerd. Er wonen zowel ouderen als jonge gezinnen en diverse etniciteiten zijn vertegenwoordigd. Zo wonen er Joegoslaven, Turken, Marokkanen, Hindoestanen, Antilianen en ga zo maar door. Zij vormen vrijwel allemaal gezinshuishoudens, in een paar woningen wonen enkele jongere bewoners bij elkaar. Tussen dit gemêleerde gezelschap zijn de autochtone Nederlanders behoorlijk vertegenwoordigd. Zo wonen er enkele gezinnen met relatief jonge kinderen, enkele gepensioneerden en aantal alleenstaande personen van middelbare leeftijd. De etnische samenstelling van de Heenvlietstraat komt daarom overeen met de Tarwewijk als totaal waar dus nog altijd meer dan de helft van de bevolking van autochtone afkomst is. De woningen van enkele Nederlandse bewoners zijn over het algemeen vanaf de buitenkant goed te herkennen: sierlijke naambordjes en plantenbakken typeren onder andere dit beeld.

De Heenvlietstraat in de Tarwewijk

Taandersplein: een portret

Het Taandersplein bevindt zich in de wijk Spangen, gelegen in het Noordwesten van Rotterdam in de deelgemeente Delfshaven. Hoewel ooit een van de chicste woongebieden van de stad, heeft Spangen de laatste decennia te maken gekregen met een sterke terugval op sociaal gebied. Tijdens de stadsvernieuwing in de jaren '80 verlieten vele autochtone Nederlanders de wijk en door de influx van de diverse etnische minderheidsgroepen raakte de buurt steeds gekleurder. Tegenwoordig biedt Spangen plaats aan meer dan 80 verschillende etniciteiten. Daarnaast werd de bevolkingssamenstelling op sociaal-economisch gebied juist steeds eenzijdiger: met name de lagere inkomensgroepen zijn ook nu nog het meest vertegenwoordigd. Drugsoverlast en criminaliteit waren de grootste problemen in Spangen. Hoewel niet volledig de kop ingedrukt is de situatie pakweg de laatste vijf jaar sterk verbeterd. Met name de drugsoverlast (aanwezigheid van junks, drugspanden, dealen op straat) en criminaliteit is door hard en consequent gemeentelijk optreden sterk verminderd. Op de veiligheidsindex scoort Spangen dan ook iets beter dan de Tarwewijk. Met een score van 4 wordt het nog altijd betiteld als probleemgebied maar niet meer als 'onveilig' gezien. Anno 2005 heeft Spangen ongeveer 10.000 inwoners waarvan 75% behoort tot een etnische minderheidsgroep, een hoger percentage dan welke andere Rotterdamse wijk dan ook.

In totaal wonen aan het Taandersplein 146 huishoudens. Het is een relatief groot vierkant plein, bestaande uit de Taanderstraat, de Van Meurstraat en de Mathenesserstraat. Het is een levendige plek met veel speeltoestellen en bankjes. Vooral bij lekker weer is het een drukte van jewelste. Er zijn dan tientallen kinderen aan het spelen en volwassenen zitten op de bankjes rondom het plein. De drie straten bestaan uit blokken rijtjeshuizen, vrijwel allemaal met een beneden- en bovenwoning. De kwaliteit van de buitenkant van de woningen is over het algemeen goed te noemen: het Taandersplein ziet er alles behalve verpauperd uit. Direct aan het plein is het buurthuis 'De Open Haard' te vinden.

Hier worden diverse activiteiten en informatiebijeenkomsten georganiseerd voor de bewoners. Het buurthuis heeft een open karakter. Het heeft een open inloop, er staan stoeltjes en tafeltjes en een bar en pooltafel. Daarnaast beschikt het over enkele zaaltjes. Aan het prikbord is te zien dat er een keur aan bijeenkomsten in het buurthuis wordt georganiseerd: van informatierondes over gemeentebesluiten tot taallessen voor nieuwkomers. Daarnaast is er een grote basisschool gevestigd. De bevolking is overwegend samengesteld uit allochtone gezinnen met jonge kinderen. Diverse etnische groepen uit vrijwel alle windstreken zijn er vertegenwoordigd, de grootste groepen vormen de Marokkanen en Turken maar ook bewoners van Kaapverdiaanse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst. In tegenstelling tot de Heenvlietstraat zijn het aantal Nederlandse bewoners aan het Taandersplein bijna letterlijk op één hand te tellen. Dit zijn voornamelijk wat oudere bewoners die niet zijn geweken voor de stadsvernieuwing en al jaren in de wijk wonen.

Het Taandersplein in Spangen met op de middelste foto het buurthuis 'De Open Haard'.

1.3 Methode van onderzoek

In dit onderzoek is overwegend gebruik gemaakt van gegevens van kwalitatieve aard. Ik heb getracht situaties, gebeurtenissen en personen die op enigerlei wijze betrokken waren bij de methodiek van 'Mensen maken de stad' of het sociale leven in en rondom te twee straten te beschrijven en te interpreteren. De output van deze kwalitatieve gegevens heb ik vervolgens middels literatuuronderzoek en studie van sociologische theorieën en onderzoeksdata verder geïnterpreteerd en aangevuld. Gezien dit kwalitatieve karakter van het onderzoek, een belevingsonderzoek op buurtniveau, heb ik diepte-interviews afgenomen bij de diverse onderzoeksdoelgroepen. Het ging immers om de beleving en betekenisgeving van de onderzochten zelf. De interviews waren open maar gestructureerd naar relevante thema's. Dit wil zeggen dat ik de vragen van tevoren heb vastgesteld maar gebruik maakte van doorvraagtechnieken en ruimte inpaste voor onvoorziene onderwerpen. In eerste instantie bevatten de interviews de verschillende issues zoals geformuleerd in de deelvragen. Daarnaast werden, met name in de beginfase van het onderzoek, uit de input enkele nieuwe deelvragen geformuleerd. De thema's van de interviews gingen over 'Mensen maken de stad' als methodiek, de sociale toestand van de wijk in het algemeen en de sociale samenhang in de straat. De vragenlijsten zijn als bijlage in dit rapport opgenomen. Daarnaast hebben de bewoners een enquête ingevuld waarmee ik een indicatie trachtte te verkrijgen van hun buurtgerichtheid: de locatie van hun activiteiten en sociale contacten. Ook deze enquêtelijst is als bijlage opgenomen. Per straat zijn ongeveer zeven bewoners geïnterviewd, dit is inclusief een aantal gangmakers. Vrijwel alle gesprekken vonden bij de bewoners thuis plaats en namen ongeveer 45 minuten in beslag. Daarnaast heb ik diverse observatierondes uitgevoerd in de straat en huis-aan-huis bij bewoners aangebeld. Er heeft geen selectie plaatsgevonden omtrent welke bewoners zijn geïnterviewd, op uitzondering van de gangmakers. Vele bewoners waren immers niet bereid tot het afgeven van een diepte-interview en zij zijn in de observatierondes kort ondervraagd over hun mening omtrent 'Mensen maken de stad' en de toestand in de straat. Deze korte gesprekken bij bewoners aan de deur dienden tevens om de betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid van het onderzoek te verstevigen. Daarnaast dienden de observaties voor het verkrijgen van een algemeen beeld van de straat als leefomgeving. Naast de bewoners zijn diepte-interviews gehouden met de betrokken opbouw- en jongerenwerkers die belast waren met de uitvoering van 'Mensen maken de stad' ten tijde van de pilot. De thema's die hierbij aan bod kwamen, gingen over hun mening rond de straataanpak, de aanpak van sociale problemen in de wijk en de samenwerking met gangmakers en bewoners. Ten slotte zijn open interviews afgenomen met relevante bestuurders en beleidsmakers van de deelgemeenten Charlois en Spangen, alsmede de gemeente Rotterdam. Als aanvulling hierop en ter contextverbreding zijn gesprekken gevoerd met diverse informanten.

1.4 Opbouw van het rapport

Het vervolg van dit rapport bestaat uit een hoofdstuk waarin ik uitvoerig inga op de methodiek van de straataanpak 'Mensen maken de stad'. Deze methodiek is ontwikkeld door twee adviseurs van de gemeente, waaronder de initiator van Opzomereren [meer hierover in hoofdstuk 2]. Daarnaast zal verslag worden gedaan op welke wijze de pilot van 'Mensen maken de stad' in de Heenvlietstraat en het Taandersplein concreet heeft plaatsgevonden. Tot slot zullen in dit hoofdstuk enkele andere beleidsmaatregelen en initiatieven op het gebied van sociaal contact en leefbaarheid ten behoeve van achterstandswijken de revue passeren, mede in het kader van de doelstellingen en maatregelen van het derde grote stedenbeleid (GSB III) onder het kabinet Balkenende II.

In hoofdstuk 3 ga ik in op het theoretisch relevante kader voor het onderwerp van dit onderzoek. Via het werk van diverse sociologen, sociaal-wetenschappelijke onderzoekers en andere auteurs zal ik een blik werpen op zaken als sociale integratie, burgerschap, sociale relaties en bindingen in achterstandswijken en de etnische pluriformiteit van deze achterstandswijken.

In hoofdstuk 4 worden de empirische onderzoeksbevindingen uiteen gezet. De output van de interviews met bewoners, welzijnswerkers, beleidsmakers, bestuurders en informanten zal aan de hand van diverse thema's worden gepresenteerd. Deze thema's zijn: de meningen rond de methodiek en

doelstellingen van 'Mensen maken de stad', de visie op de sociale toestand in de wijk en de beleving van sociale samenhang. Hoewel de onderwerpen en interviewvragen per onderzoeksdoelgroep natuurlijk verschillen, zijn dit grofweg de drie hoofdthema's die bij iedere respondent aan bod zijn gekomen. De beleving van de onderzoeksdoelgroepen staat hierbij centraal. Ik heb bewust gekozen voor een thematische presentatie in plaats van een presentatie per onderzoeksdoelgroep. Hierdoor is voor de lezer de rode draad van dit rapport gemakkelijker vast te houden en wordt ook de koppeling tussen empirie en theorie overzichtelijker. Daarnaast tracht ik een koppeling te maken tussen de bevindingen uit het kwalitatieve onderzoek en de uiteengezette theorie van hoofdstuk 3.

In het vijfde hoofdstuk zullen conclusies worden getrokken aan de hand van de empirische gegevens, de theoretische invalshoeken en de kritische benadering van de maatregel 'Mensen maken de stad' als stadsbeleid. De uit de probleemstelling voortgekomen deelvragen zullen in dit hoofdstuk beantwoord worden.

In hoofdstuk 6, tenslotte, kom ik met aanbevelingen voor de gemeente Rotterdam over hoe om te gaan met kwesties als sociale integratie en actief burgerschap in de kwetsbare gebieden van de stad. Daarnaast snijd ik, ter afronding van dit onderzoek en rapport, enkele discussiepunten aan over diezelfde onderwerpen en de rol van de overheid hierin. Middels deze discussiepunten tracht ik een bijdrage te leveren aan het huidige maatschappelijke debat over sociale samenhang en verantwoordelijkheid van burgers en werp ik een blik naar de toekomst.

Hoofdstuk 2 De methodiek van ‘Mensen maken de stad’

2.1 ‘Mensen maken de stad’ als beleidsmaatregel

Medio 2003 startten een aantal deelgemeenten van Rotterdam¹ met de ontwikkelfase van het programma ‘Mensen maken de stad’. Dit viel onder de paraplu van het gemeentelijk uitvoeringsprogramma Project Sociale Integratie (PSI). In een samenwerkingsverband (door de gemeente co-productie genoemd) bestaande uit adviseurs van het Projectbureau Sociale Integratie, het bureau ‘Opzoemer mee’ en medewerkers van het stadsproject Sociale Vernieuwing is het organiseren van sociale integratie op straatniveau middels ‘Mensen maken de stad’ verder invulling gegeven. Het doel van deze maatregel was het vergroten van de sociale cohesie en het bevorderen van actief burgerschap in de meer kwetsbare gebieden van de stad. De betrokken deelgemeenten hebben vervolgens partners gezocht om de praktische uitvoering van het programma mogelijk te maken. Dit betroffen de welzijnsinstellingen die de sociale ondersteuning regelden en andere maatschappelijke organisaties die op enigerlei wijze betrokken zouden worden bij de straataanpak zoals woningcorporaties, de politie en andere relevante organisaties.

Zoals in hoofdstuk 1 reeds naar voren gekomen, maakt ‘Mensen maken de stad’ deel uit van een politieke filosofie van het collegebestuur van Rotterdam. De vermeende anonimiteit en onverschilligheid van de stadsbewoners naar elkaar en naar het openbaar bestuur moeten doorbroken worden en er moeten meer en sterkere sociale verbindingen worden gelegd, zoals in de woorden van burgemeester Opstelten tijdens het stadsgesprek over stadsetiquette naar voren kwam:

"Het gaat over individuen die zich als echte stadsburgers gedragen. Het gaat om normen en waarden en over genieten van je vrijheid. Maar dan wel een vrijheid in gebondenheid, want je vrijheid is beperkt vanwege de vrijheid van anderen. Daarom is het van belang om samen de spelregels af te spreken waarnaar we ons moeten gedragen in deze stad."

De ‘spelregels’ waar burgemeester Opstelten over spreekt vinden dus concreet hun invulling in maatregelen als stadsetiquette (zie ook paragraaf 2.3.3) en ‘Mensen maken de stad’ waar het onderling afspreken van leefregels immers één van de speerpunten is. De visie van het collegebestuur is nu dat wanneer op straatniveau sociale verbondenheid en actief burgerschap wordt bereikt, dit ook elders in de stad zal uitbreiden en de stad Rotterdam in zijn totaliteit dus hechter en leefbaarder wordt. Gebeurt dit niet, dan blijven de verschillende onderdelen van de stad als los zand aan elkaar hangen. Onder verbondenheid tussen bewoners verstaat het college: het kennen en gekend worden. Als bewoners elkaar kennen, zouden zij gemakkelijker op diverse vormen van steun van elkaar kunnen rekenen. Daarnaast wordt er een beroep gedaan op de verantwoordelijkheid van bewoners: zij moeten inzien wat de gevolgen zijn van hun gedrag voor de kwaliteit van samenleven in hun straat of buurt en dat ze zich aan bepaalde, voor de gemeenschap belangrijke, omgangsregels dienen te houden. Ten slotte tracht het college met deze beleidsmaatregel bewoners enthousiast te maken om zich actief in te zetten voor hun straat, liefst in samenwerking met de gemeente en maatschappelijke diensten. Vanuit het oogpunt van het college kleeft er ook een economisch belang aan de beleidsmaatregel ‘Mensen maken de stad’. Bij een effectieve uitwerking van de maatregel nemen emotionele spanningen, onzekerheden en conflicten in de kwetsbare gebieden af. Dit kan maatschappelijke organisaties en de overheid uitvoerings- en toezichtskosten besparen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het minder uitrukken van de politie bij overlast of een minder frequente noodzaak voor bemiddeling bij burenruzies.

---

¹ deelgemeenten Centrum, Delfshaven, Charlois en Crooswijk

2.2 'Mensen maken de stad' nader bekeken: doelstellingen en implicaties in de praktijk

We hebben nu gekeken naar 'Mensen maken de stad' als algemene beleidsmaatregel en haar doelstellingen op stadsniveau. Haar uitwerking ziet de straat aanpak natuurlijk vooral op buurtniveau en dus spelen de wijk en deelgemeente een belangrijke rol in de precieze invulling van de maatregel in de wijk.

2.2.1 Het versterken van onderlinge sociale banden: het nemen van verantwoordelijkheid naar elkaar

Wanneer men de doelstellingen op stedelijk niveau bekijkt valt op dat het vooral gaat om het doorbreken van vermeende sociale anonimiteit in achterstandswijken. Overlast en onverschilligheid moet een halt toe worden geroepen door mensen met elkaar in contact te brengen. Op die manier leren zij elkaar kennen, wordt de anonimiteit doorbroken en hebben zij minder 'angst' voor elkaar in de openbare ruimte. Door afgenomen wederzijdse angst en duidelijk afgesproken leefregels spreken bewoners elkaar vervolgens gemakkelijker aan op overlastgevend gedrag en worden zij, op de langere termijn, in staat geacht een sterke samenhang in de buurt te ontwikkelen, het 'wijgevoel'. Instellingen en diensten die direct of indirect een rol spelen in het sociale leven van de bewoners in de wijk worden in de methodiek van 'Mensen maken de stad' geacht hen te ondersteunen door kaders te scheppen die het de bewoners mogelijk maken om dit alles te bereiken. Hoe dit precies gebeurt, volgt in de volgende paragraaf. Om deze achterliggende gedachte duidelijk te maken alvast een aantal voorbeelden: bewoners spreken af geen afval op straat te dumpen, de Roteb zorgt voor voldoende containers met voldoende opslagcapaciteit; bewoners spreken af, basisonderhoud te plegen aan hun woningen; de woningcorporatie stelt huurders in de straat in staat laagdrempelig met hen te communiceren om hen van dienst te zijn. Zo houdt op het Taandersplein de woningcorporatie WBR één keer per week spreekuur in het buurthuis. Huurders kunnen dan met vragen terecht of aankloppen voor hulp. Dit zijn voorbeelden van ondersteuning en facilitering van instellingen zodat onderlinge afspraken tussen bewoners ook in de praktijk zijn na te leven. Dit zijn aspecten die te maken hebben met het bevorderen van sociale cohesie, het versterken van sociale banden tussen bewoners.

Het gaat hier dus vooral om het nemen van 'wederzijdse verantwoordelijkheid': bewoners moeten zich verantwoordelijk gaan voelen ten opzichte van elkaar, instellingen en diensten bieden ondersteuning en/of facilitering om dit te bereiken.

2.2.2 Het bevorderen van actief burgerschap: bewoners die zich inzetten voor hun leefgemeenschap

Bij het tweede element van 'Mensen maken de stad' gaat het om het bevorderen van actief burgerschap. Onder actieve burgers worden bewoners verstaan die zich extra inzetten voor hun wijk door het voortouw te nemen als het gaat om het verbeteren van de leefbaarheid in hun woongebied. Daarnaast is het de bedoeling dat deze actieve burgers als aanspreekpunt kunnen dienen voor deelgemeente, het welzijnswerk en de betrokken instellingen en diensten. In de straat aanpak van mensen maken de stad worden deze actieve bewoners 'gangmakers' genoemd. Gedurende de implementatie van de methodiek zijn zij de motor in het mobiliseren van medebewoners, vertegenwoordigen zij de straat naar de externe partijen en dragen zij de concrete initiatieven aan omtrent welke acties moeten worden ondernomen of welke activiteiten moeten worden georganiseerd. Zo gingen in de Heenvlietstraat enkele gangmakers in overleg met de Roteb, om de aanpak van afval op straat te bespreken en stelden zij met de dS+V² een plan op ter verbetering van de verkeersveiligheid. Met dit actieve burgerschap probeert de gemeente echter niet alleen bewoners zover te krijgen dat zij zich inzetten voor hun straat. Vanuit het oogpunt van de deelgemeenten is het zelfs de bedoeling dat zij de rol van het opbouwwerk voor een groot deel overnemen. De rol van het

---

² dS+V levert als gemeentelijke dienst een bijdrage aan het bouw-, woon- en verkeersbeleid van de stad.

welzijnswerk in de toekomst is daarom primair faciliterend en intermediair waarbij veel kan en moet worden overgelaten aan een aantal actieve bewoners die een hecht kader vormen. In straten zonder een dergelijk actief bewonerskader is de rol van het opbouwwerk veel 'bemoeizuchtiger', zij dienen daar nog een leemte in te vullen en bewoners te enthousiasmeren. In de methodiek van 'Mensen maken de stad' is het dus ook belangrijk dat de opbouwwerkers veel overlaten aan de actieve bewoners. Uiteindelijk dient er een situatie te ontstaan waarin de deelgemeente (en in het verlengde hiervan de betrokken instellingen) een hechter contact krijgen met haar bewoners uit de achterstandswijken en de straat of buurt zelfredzamer wordt. In een dergelijke situatie valt er dus een last van de schouders van opbouwwerkers. Die opbouwwerkers houden dan vervolgens meer tijd en middelen over om zich te richten op straten met een veel lagere participatiegraad. Via de methode van bijvoorbeeld 'Mensen maken de stad' worden in deze straten wederom gangmakers geworven om ook hier een actief bewonerskader te formeren. Echter, 'Mensen maken de stad' is dus één methodiek, geschikt voor een bepaald type straat, namelijk een straat waar al enkele actieve bewoners te ontdekken zijn. Andere straten moeten bijvoorbeeld eerst door het Opzoomeren heen, weer andere straten zijn zelfs hier nog niet klaar voor. Daarnaast zijn er ook nog straten waar geen van dit alles toepasbaar is, door bijvoorbeeld de inrichting van de publieke ruimte (flatblokken of een extreem lange straat met honderden bewoners) of de mate van tevredenheid van bewoners met de sociale status quo in hun straat. Het kan namelijk zijn dat bewoners helemaal niet de behoefte hebben om mee te doen met activiteiten of elkaar aan te spreken op overlast gevend gedrag. Verschillende typen straten, met verschillende participatiegraden, nopen dus tot verschillende aanpakken ter voorbereiding op het creëren van een actief bewonerskader, capabel genoeg om een groot deel van het welzijnswerk over te nemen. Naast het feit dat straten hiermee in sociale zin zelfredzamer worden kleeft er, met name voor deelgemeente, ook nog een financiële motivatie aan deze aanpak. In het geval van 'Mensen maken de stad' vindt er een korte investering plaats waarbij de methodiek wordt geïmplementeerd en de al aanwezige actieve bewoners op gang worden geholpen door het welzijnswerk. Uiteindelijk moet de straat in kwestie dermate zelfstandig kunnen 'draaien' dat men nog maximaal 60 uur opbouwwerk per jaar behoeft. Op die manier hoeft de deelgemeente fors minder uren opbouwwerk in te kopen en bespaart zij dus aanzienlijk op de financiële middelen. In de Tarwewijk zijn inmiddels 20 straten gediagnosticeerd als 'agendastraten'. Dit wil zeggen dat deze straten over enkele actieve bewoners beschikken en een dermate basisniveau sociale participatie hebben dat hier een straatagenda kan worden opgesteld. Zij zijn dus geschikt voor de invoering van 'Mensen maken de stad'. De gehele fase van implementatie en 'verankering' van een actief bewonerskader moet voor deze straten in drie maanden zijn afgerond, in het geval van de pilotstraten gingen hier ongeveer acht maanden overheen. Ook in Spangen is het de bedoeling dat 'Mensen maken de stad' de komende periode in tientallen extra straten op deze manier wordt ingevoerd.

In tegenstelling tot het eerste element, het versterken van de sociale banden tussen bewoners, gaat het er bij actief burgerschap om dat bewoners ook hun verantwoordelijkheid nemen naar instellingen, diensten en overheid. Zover zelfs dat zij zich, als het gaat om sociale kwesties in hun wijk, voor het grootste gedeelte zelf kunnen bedruipen. De bulk van de taken van het welzijnswerk valt hiermee weg, de rol wordt met name ondersteunend en faciliterend.

2.3 'Mensen maken de stad' als methodiek

2.3.1 Inleiding

Het is een bewuste keuze geweest om beproefde methoden ter bevordering van sociale contacten, sociale verbondenheid en wederzijdse verantwoordelijkheid terug te laten komen in de methodiek van 'Mensen maken de stad'. Daarom zijn elementen van met name Opzoomeren en Stadsetiquette voor een deel samengevoegd om tot de praktische methodiek van 'Mensen maken de stad' te komen. De elementen van Opzoomeren hebben vooral betrekking op het actief contact maken met elkaar en organiseren van straatactiviteiten, elementen van Stadsetiquette zijn terug te vinden in het samen afspreken van leefregels en de mogelijkheid elkaar aan te kunnen spreken op overlast gevend gedrag. Omdat elementen van beide methoden zo een belangrijke rol spelen in de methodiek van 'Mensen maken de stad', volgt eerst een korte toelichting op Opzoomeren en Stadsetiquette.

2.3.2 Opzoomen

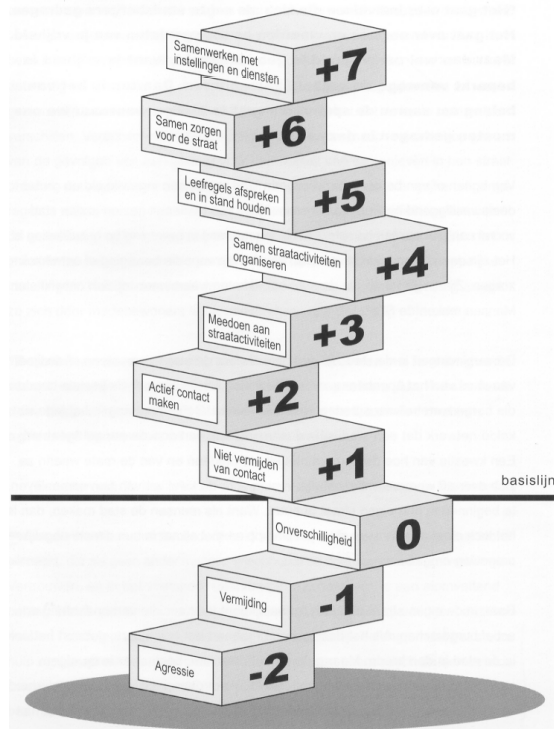
Opzoomen is een manier om de leefbaarheid in de straat te vergroten. De methode is vernoemd naar de Opzoomerstraat in Rotterdam. Enkele bewoners namen hier zelf het initiatief om wat te doen aan de leefbaarheid en kwaliteit van de openbare ruimte van hun straat. Uiteindelijk is hier onder initiatief van Johan Janssens in 1994 een stedelijk campagnebureau uit ontstaan, Opzoomer Mee. Het doel van dit campagnebureau is om dagelijks sociaal verkeer in een straat te intensiveren. Via allerlei activiteiten in de buitenruimte, bijvoorbeeld het opfleuren van de straat door het neerzetten van plantenbakken, is het de bedoeling dat bewoners elkaar (beter) leren kennen en eventueel overlast en problemen met elkaar op een informele manier kunnen bespreken. Het campagnebureau stimuleert bewoners zich aan te melden om deel te nemen aan Opzoomeracties. De werkwijze verloopt als volgt: actieve bewoners melden zich aan bij het campagnebureau en kunnen vervolgens een Opzoomerpakket ophalen bij de bewonersvereniging of het opbouwwerk. Het campagnebureau zorgt voor diverse praktische benodigdheden als bezems of plantjes en geeft bewoners tevens een klein budget mee om bepaalde acties en / of straatactiviteiten te bekostigen. Dit gebeurt onder het principe 'premie op actie' wat zeggen wil dat per initiatief bekeken wordt hoeveel het kost en dit bedrag vervolgens wordt vrijgemaakt. Daarnaast kunnen deze actieve bewoners, indien nodig, op steun rekenen bij het organiseren van activiteiten. Inmiddels doen in Rotterdam meer dan 1600 straten mee aan Opzoomen.

2.3.3 Stadsetiquette

De methodiek Stadsetiquette is ontwikkeld door de psycholoog René Diekstra die ook een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van 'Mensen maken de stad'. De aanzet voor Diekstra om een dergelijke methodiek te ontwikkelen waren de stadsdebatten eind jaren negentig. Uit deze debatten kwam naar voren dat een groot deel zich onwennig voelde in de eigen wijk en een zekere angst had om overlast gevende personen op straat aan te spreken op hun gedrag. Vele bewoners pleitten voor het invoeren van gedragsregels voor jongeren en volwassenen, een soort etiquette voor jong en oud dus. De bedoeling was dat de bewoners de samenlevingsregels zelf zouden opstellen. Het doel van de methodiek Stadsetiquette is derhalve het opstellen van omgangsregels in de openbare ruimte op straatniveau om het vertrouwen tussen bewoners in de publieke ruimte te vergroten. Omdat het de bedoeling is dat de regels door bewoners zelf worden opgesteld en onderhouden, is de benadering bottom-up. Voor een effectieve uitwerking van de methodiek is het essentieel dat een aanzienlijk deel van de bewoners in de straat deze afspraken actief steunt. De achterliggende gedachte hierbij is dat bewoners die niet participeren niet worden bestraft maar bewoners die wel meedoen worden beloond. Vervolgens dienen de niet-participerende bewoners voortdurend te worden gestimuleerd om deel te nemen aan bijeenkomsten in het kader van Stadsetiquette. Deze bijeenkomsten kunnen een algemeen overleg zijn maar ook feesten of spelletjes in de straat. Gezien de bottom-up benadering (bewoners stellen zelf de gedragsregels op) is de rol van de gemeente en het welzijnswerk ondersteunend en faciliterend, door Diekstra 'top-down' support genoemd. Zij zijn er dus alleen voor het geven van informatie en advies en, indien nodig, subsidies.

2.3.4 Mensen maken de stad

Zoals gezegd combineert 'Mensen maken de stad' als methode de bestaande initiatieven Opzoomen en Stadsetiquette. De straatladder is een belangrijk meetinstrument in de methodiek. Om een wederzijdse verantwoordelijkheidscultuur in de straat te creëren is de stap van trede vier naar trede vijf of hoger essentieel. Het is de bedoeling dat met deze stap de doelstellingen van Opzoomen en Stadsetiquette samenkomen.

Figuur 2.1 De straatladder

Bron: Verwey-Jonker Instituut (2004). *Sociale integratie...zo doen we dat. Rotterdamse straten op de agenda (B1/2)*.
Utrecht: Verwey-Jonker

Bij de interventies van 'Mensen maken de stad' bepalen bewoners zelf welke activiteiten zij ondernemen en welke verantwoordelijkheid zij voor hun straat willen dragen. De bewoners dienen dus een actief straatnetwerk op te bouwen en te onderhouden dat past bij hun specifieke ambities en situatie. Bij dit proces is het de bedoeling dat zij steun krijgen van de gemeente, welzijnsinstellingen, corporaties en andere relevante organisaties. Om de activiteiten en andere initiatieven te bekostigen krijgt iedere straat de beschikking over een budget van 4.500 euro. Bewoners bepalen zelf waar het geld voor wordt ingezet, het beheer van het bedrag ligt in handen van het welzijnswerk. In de deelnemende straten van de pilot is toegewerkt naar het opstellen van de straatagenda waarin de afspraken worden vastgelegd die bewoners met elkaar en tussen de betrokken diensten en instellingen omtrent omgang, gedrag en zorg voor de straat maken. Tenminste eenderde van de bewoners moet de straatagenda actief ondersteunen en hij moet bekrachtigd worden door de deelgemeente in kwestie. De pilot van 'Mensen maken de stad' heeft gedurende de periode 2003-2004 plaatsgevonden in twaalf straten, uitgekozen door bestuurders van de deelgemeenten en betrokken welzijnswerkers. Binnen de methodiek vormt de zogenaamde 'hand' de kern van de aanpak. De 'hand' bestaat uit vijf werkprocessen die in de straat opgestart of versterkt moeten worden ten einde de straat in kwestie hoger op de straatladder te krijgen. Deze werkprocessen zijn:

- Een werkproces om contacten tussen bewoners te maken en te onderhouden (1).
- Een werkproces om gangmakers in staat te stellen het straatnetwerk te onderhouden en uit te breiden. Daarnaast moeten zij in staat worden gesteld contacten te maken tussen instellingen en diensten (2).
- Een werkproces waarbij hetgeen wordt gedaan en / of wordt bereikt bekend wordt gemaakt in de straat (3).
- Een werkproces waarbij nauwlettend storende en bedreigende factoren in de gaten worden gehouden en waar mogelijk worden weggenomen. Dit gebeurt via de straatagenda (4).

- Een werkproces waarbij alle bewoners worden betrokken bij de beoordeling en waardering van wat er gebeurt in de straat, de keuringsbijeenkomsten (5).

In de nu volgende paragrafen zal ik aan de hand van deze vijf werkprocessen de methodiek van 'Mensen maken de stad' verder uiteenzetten. Per werkproces zal ik tevens aangeven hoe dit concreet zijn invulling vond in de Heenvlietstraat en het Taandersplein.

Contacten tussen bewoners (1)

Dit werkproces is er op gericht om onderlinge contacten tussen bewoners te bevorderen en te onderhouden. De bedoeling is dat hiermee een straatnetwerk ontstaat of, als dit er al was, te versterken. De eerste stap hierin is het komen tot een straatportret: een algemeen beeld van de sociale toestand in de straat. Om tot deze diagnose te komen zijn door de welzijnswerkers interviews gehouden met bewoners van de deelnemende straten van de pilot om tot een beschrijving te komen. Deze actie heeft naast een diagnostisch karakter ook een activerend deel omdat het de start betekent voor de samenwerking en enthousiasmering van de bewoners. Van de 70 huishoudens in de Heenvlietstraat zijn hier 19 bewoners geïnterviewd, in het Taandersplein zijn 12 bewoners geïnterviewd op een totaal van 146 huishoudens. Onderwerpen die in deze interviews aan bod kwamen gingen over problemen, klachten en wensen over de leefomgeving en de contacten tussen bewoners. Er zijn naar verhouding veel mannelijke en autochtone bewoners geïnterviewd. Met de output van deze interviews is in samenwerking met het welzijnswerk en vertegenwoordigers van de deelgemeente de positie van de straat op de straatladder bepaald.

Na deze eerste diagnosefase zijn er diverse activiteiten georganiseerd om het straatnetwerk te verstevigen cq. bewoners te betrekken en enthousiast te maken voor 'Mensen maken de stad'. Deze straatactiviteiten werden meestal door de gangmakers bedacht en voorbereid. De activiteiten waren feestelijk en informeel van karakter. Daarnaast werden zij vaak gekoppeld aan schoonmaakacties of er werd een 'plantdag' gehouden om de straat op te fleuren. De belangrijkste activiteit binnen dit werkproces is de 'finaledag' waarbij op een feestelijke manier de straatagenda wordt gepresenteerd en ondertekend door bewoners en de andere partijen.

In de Heenvlietstraat hebben verschillende feestelijke activiteiten plaatsgevonden zoals een gezamenlijke barbecue, een kinderschminkactie, de viering van Kerst en Halloween en de finaledag. Daarnaast zijn er bijeenkomsten gehouden van serieuzer aard, de algemene straatvergaderingen. In deze algemene straatvergaderingen werd de essentie van 'Mensen maken de stad' met bewoners doorgenomen. Er waren hierbij ongeveer 20 personen aanwezig, waaronder de gangmakers. De meeste van deze bewoners kenden elkaar al. De finaledag in februari 2004 vormde het klapstuk van de straatactiviteiten in de Heenvlietstraat. Naast de ondertekening en bekrachtiging van de straatagenda waren er diverse spelletjes en activiteiten georganiseerd met een educatieve inslag. Zo was er een quiz 'ken uw straat' waarbij bewoners vragen moesten beantwoorden over hun straat om zo meer bekend te worden met de straat waarin zij leven. Ook was er een race 'vuilniszaklopen' waar het vooral ging om bewustwording rond afval op straat. In de straat was een verwarmde tent geplaatst waarbinnen bewoners met elkaar konden 'socializen'. Op deze finaledag werd dus ook de straatagenda gepresenteerd; bijna honderd bewoners hadden hun handtekening er onder gezet. Tijdens deze dag werd de straatagenda ook ondertekend door de deelgemeente Charlois en vertegenwoordigers van de overige betrokken diensten en instellingen.

Op het Taandersplein wonen veel kinderen en er werden dan ook veel activiteiten voor deze groep georganiseerd: sport- en spelactiviteiten op de speelplaats en een playbackshow. Daarnaast werd er een feest georganiseerd in het kader van de Islamitische afsluiting van de Ramadan, het suikerfeest. Uiteraard kwamen hier ook niet-islamitische bewoners op af. Ook werd er een hennaworkshop voor vrouwen gehouden. Op de finaledag in februari 2004 was het druk op het plein. Bewoners, welzijnswerkers, vertegenwoordigers van de deelgemeente, diensten en instellingen en de pers waren aanwezig. Net als in de Heenvlietstraat bood ook hier een verwarmde tent bewoners de mogelijkheid om met elkaar in contact te komen. Geschat wordt dat er ongeveer 30 tot 40 volwassen bewoners aanwezig waren. De straatagenda werd tijdens deze finaledag op een groot bord geplaatst waaronder

bewoners hun handtekening konden zetten. Hoeveel bewoners hebben ondertekend is niet geheel duidelijk. Daarnaast ondertekenden de deelgemeente, de Roteb, het stadstoezicht, de woningcorporatie WBR en de stichting TOS (Thuis Op Straat).

De werving van gangmakers en contacten met instellingen en diensten (2)

In het tweede proces worden de gangmakers geworven. In de methodiek van 'Mensen maken de stad' vormen zij niet alleen de actoren in het straatnetwerk een aanspreekpunt voor deelgemeente en welzijnswerkers. Hun inzet is tevens essentieel omdat zij het voortouw dienen te nemen in de periode voorafgaande tot het komen van de straatagenda. Zij kunnen in deze periode bewoners daarop attent maken en bij het proces betrekken. De welzijnswerkers organiseren gangmakersbijeenkomsten om - veelal al actieve bewoners - te bewegen gangmaker te worden binnen 'Mensen maken de stad' in hun straat. Het proces van werven, motiveren en behouden van deze gangmakers werd dus vormgegeven door de welzijnswerkers. Hierbij probeerden zij tevens gangmakers te bewegen andere bewoners te benaderen om ook gangmaker te worden. In deze bijeenkomsten hielden de welzijnswerkers zich bezig met het doornemen van de belangrijkste punten en doelstellingen van 'Mensen maken de stad' en het kweken van een groepsgevoel bij deze actieve bewoners. Uiteraard kwamen hierbij de verschillende sociale problemen van de straat aan de orde. Gezien de faciliterende rol die het welzijnswerk dient te spelen in de methodiek van 'Mensen maken de stad' ('top-down' support, zie ook paragraaf 2.2.2) stimuleerden de welzijnswerkers de gangmakers om zelf tot inzichten te komen wat zij aan deze problemen konden doen en op welke gebieden zij hulp nodig hadden van instellingen en diensten. Met name uit de output van deze bijeenkomsten zijn de punten voor de straatagenda en de ideeën voor straatactiviteiten ontstaan. In de Heenvlietstraat zijn acht tot tien actieve bewoners geworven tot gangmaker. Op het Taandersplein werden bewoners geworven die al jarenlang actief waren in het kader van Opzoomeren of andere buurtinitiatieven. Net als in de Heenvlietstraat bestond deze groep uit ongeveer acht personen.

Naast de werving van gangmakers, is het tweede werkproces van 'Mensen maken de stad' erop gericht contact te maken tussen de straat en de instellingen en diensten. In de Heenvlietstraat is samen met de deelgemeente bekeken wat er zou kunnen worden gedaan aan de verkeersveiligheid en een eventuele herinrichting van de straat. Daarnaast is met Stadstoezicht contact omtrent intensivering van surveillancerondes en is met de Roteb gesproken over de problematiek rond afval op straat. Op het Taandersplein is gesproken met de woningbouwvereniging WBR. Er werd afgesproken dat deze wekelijks spreekuur zou houden op het buurthuis voor bewoners met problemen wat betreft hun huurwoning. Daarnaast gaf het WBR aan strenger te zullen optreden tegen overlast gevende bewoners en bewoners die verzuimen basisonderhoud aan hun huurwoning uit te voeren. Net als in de Heenvlietstraat vormt op het Taandersplein vuil op straat een groot probleem. Ook hier is samen met de Roteb gekeken hoe dit kon worden aangepakt.

Communicatie naar bewoners: de nieuwsvoorziening (3)

In het derde werkproces staat de communicatie met bewoners omtrent 'Mensen maken de stad' centraal. Het is de bedoeling dat aan de overige bewoners van de straat wordt bekend gemaakt wat er zoal gedaan is in het kader van 'Mensen maken de stad' en waar het een en ander zich naar toe ontwikkelt. Hierin lag een taak voor zowel de welzijnswerkers als de gangmakers: zij gingen langs de deuren en spraken mensen aan.

In de Heenvlietstraat werden in het kader van deze nieuwsvoorziening huis-aan-huisbrieven, besluitenlijsten, programma's van bijeenkomsten en, in een latere fase, de straatagenda verspreid. Ook werden posters opgehangen met nieuws en de gangmakers en welzijnswerkers brachten persoonlijke huis-aan-huisbezoekjes voor een kort praatje aan de deur over 'Mensen maken de stad'. Op het Taandersplein zijn brieven en flyers verspreid en eveneens huis-aan-huisbezoeken afgelegd.

De straatagenda (4)

In de methodiek van 'Mensen maken de stad' moet in het vierde werkproces aandacht worden besteed aan zogenaamde storende en bedreigende factoren omtrent de sociale integratie in de straat. De straatagenda wordt hierin als manifest gezien omdat bewoners, deelgemeente, diensten en instellingen zich conformeren aan bepaalde afspraken die bedoeld zijn om sociale desintegratie tegen te gaan. Elke straatagenda kenmerkt zich derhalve door een aantal onderlinge afspraken over de zorg voor de straat en de ondersteuning die diensten en instellingen daarbij zullen leveren.

De punten die zijn opgenomen in de straatagenda van de Heenvlietstraat:

Afspraken tussen de bewoners:

- We maken geen onnodig lawaai (we toeteren bijvoorbeeld niet maar gebruiken de huisbel) en na 22:00 is het rustig in de straat
- We houden onze eigen stoep schoon
- We gooien ons vuil in de vuilcontainer of de afvalbak en niet ernaast

Afspraken met de diensten en instellingen:

- Bewoners en de deelgemeente constateren dat er sprake is van parkeeroverlast en te hard rijden in de straat. Daarom heeft de deelgemeente aan de dS+V opdracht gegeven te kijken hoe de inrichting van de straat kan worden aangepast.
- De politie en stadstoezicht zullen notoire parkeer- en snelheidsovertreders aanpakken.
- Roteb ondersteunt bewoners bij het schoonhouden van de straat en bewoners die hun vuil naast de containers zetten krijgen van Stadstoezicht een boete.

Algemeen:

- Het straatcomité (gangmakersgroep) houdt de vinger aan de pols over de afspraken die zijn gemaakt met elkaar en met de diensten en instellingen die hebben beloofd te helpen. Regelmatig zullen straatactiviteiten worden georganiseerd om contact in de straat te maken en te onderhouden. Het straatcomité beschikt over een eigen budget van 4.500 euro voor de ondersteuning van opbouw- en jeugdwerk.

De punten die zijn opgenomen in de straatagenda van het Taandersplein:

Afspraken tussen bewoners:

- Wij houden onze straat en ons plein schoon (vuil in de container en niet ernaast!)
- Wij spreken elkaar aan als we ergens last van hebben, maar dan op een fatsoenlijke manier
- Wij zetten geen grofvuil zomaar op straat
- Wij gooien geen etensresten zomaar op straat om de vogels te voeren want dit trekt ongedierte aan.
- Wij organiseren tenminste twee keer per jaar een activiteit op het plein met ondersteuning van TOS en Sport en Recreatie.

Afspraken met diensten en instellingen:

- Buurthuis de Open Haard maakt een activiteiten aanbod voor de groep 55 plussers wonend in het gebied.
- De politie (buurtagent) zal er op toezien dat er tijdens oud en nieuw geen kerstboomverbranding meer zal plaatsvinden op het Taandersplein.
- TOS maakt zich hard voor een activiteiten aanbod voor de jeugd op het plein.

- Het WBR³ overlegt met bewoners over de wijze waarop klachten beter afgehandeld kunnen worden en gaat één keer per week spreekuur houden in het buurthuis de Open Haard.
- De deelgemeente gaat samen met bewoners onderzoeken welke bestemming de twee afgebrande panden aan de Taanderstraat hebben en kijken wat ze aan deze verloedering van het plein kunnen doen.
- De deelgemeente bekijkt de mogelijkheid voor het plaatsen van een tafeltennistafel en doelen op het plein. Met het toegezegde bedrag van de deelgemeente voor het plaatsen van speeltoestellen hebben de kinderen gekozen voor het plaatsen van een speelboot in het kader van 'Spangen aan zee'.
- Roteb onderzoekt de mogelijkheid om de ondergrondse vuilcontainers te vergroten, op dezelfde plek of op een andere plek op het Taandersplein.
- Het Stadstoezicht zorgt voor extra ogen als wij er niet zijn.

Algemeen:

- Wij bewoners houden de vinger aan de pols over de afspraken die wij gemaakt hebben met elkaar en met degenen die beloofd hebben ons te helpen. Wij zullen activiteiten in onze straat organiseren en daarvoor een activiteitenplan opstellen. Het straatbudget van 4.500 euro wordt hiervoor gebruikt. Op basis van dit plan maken wij verdere afspraken met het opbouw- en jeugdwerk over verdere ondersteuning.

De keuring van het Verwey-Jonker Instituut (5)

Het Verwey-Jonker Instituut in Utrecht is een onafhankelijk sociaal-wetenschappelijk onderzoeksbureau. Het onderzoek wat zij verricht is beleidsmatig, evaluatief, strategisch of adviserend van aard. De uitkomsten van een onderzoek zijn bruikbaar voor aanpassingen in het beleid van organisaties en overheden. Het instituut wil met behulp van onderzoek de sociale participatie van burgers bevorderen en bijdragen aan de aanpak van maatschappelijke problemen.

In maart 2004 heeft het Verwey-Jonker Instituut enkele eerste evaluaties gehouden in de participerende straten van 'Mensen maken de stad'. Daarvoor zijn keuringsbijeenkomsten georganiseerd waarbij bewoners betrokken werden bij de beoordeling en waardering van wat er is gebeurd in de straat. Door keurmeesters van het Verwey-Jonker Instituut zijn verslagen gemaakt van die bijeenkomsten. Tijdens de bijeenkomsten werden vragen gesteld aan de bewoners, maar ook aan werkers, instellingen en diensten die vertelden over hun ervaringen. In een onderdeel van de bijeenkomsten, het keuringsadvies, konden mensen weliswaar reacties geven en toelichting vragen omtrent het programma, maar de mogelijkheid voor discussie was er niet. Naast het feit dat in het rapport van het Verwey-Jonker Instituut⁴ de conclusies van de keuringen van de straataanpak nogal oppervlakkig en welhaast kunstmatig positief zijn weergegeven, kwamen er diverse positieve en negatieve punten uit deze evaluatie waarvan enkele punten elkaar tegenspreken. In onderstaand schema heb ik deze discrepanties tegenover elkaar gezet.

---

³ Het WBR is de grootste woningbouwcorporatie van Rotterdam.

⁴ Bron: Verwey-Jonker Instituut (2004). *Sociale integratie...zo doen we dat. Rotterdamse straten op de agenda (B1/2)*. Utrecht: Verwey-Jonker

Sterke punten:	Punten ter verbetering:
Het maakte bewoners sterker richting elkaar en richting instellingen en diensten Bewoners durven elkaar meer aan te spreken op omgangsvormen Jongeren worden expliciet als bewoners gezien en aangesproken Door de werkwijze ontstaat een gezamenlijke analyse van de problemen en mogelijkheden in de straat	Contacten onderling tussen de mensen in de straat laat te wensen over
Het helpt betrokkenheid creëren tussen deelgemeente, professionals en bewoners	Samenwerking tussen de straat enerzijds en diensten/instellingen en deelgemeenten anderzijds laat te wensen over
Programma is laagdrempelig Door de werkwijze ontstaat een gezamenlijke analyse van de problemen en mogelijkheden in de straat Het helpt betrokkenheid creëren tussen deelgemeenten professionals en bewoners	De organisatie als geheel kan beter: men zou met name een meer flexibele aanpak per straat willen

Deze discrepanties en het feit dat het verslag van het Verwey-Jonker Instituut nogal oppervlakkig en kunstmatig positief is, vormden voor mij mede de aanleiding dieper in de uitwerkingen van 'Mensen maken de stad' te duiken door middel van een kwalitatief belevingsonderzoek in de twee straten.

2.4 Het grotestedenbeleid in Nederland

2.4.1 Inleiding

Om de Rotterdamse beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' in perspectief te zien, is het belangrijk aandacht te besteden aan het landelijke grotestedenbeleid (GSB) van Nederland. Een landelijk grotestedenbeleid is ontstaan in 1994 op initiatief van de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag. Het beleid is door de jaren heen uitgewaaierd naar overige, veelal middelgrote, steden die met eenzelfde sociale problematiek te kampen hebben als de grote vier. Inmiddels vallen er daarom 30 steden onder het grotestedenbeleid. Anno 2005 is Nederland begonnen aan haar derde grotestedenbeleid sinds 1994 (GSB III) en staat het tevens onder invloed van het Europese grotestedenbeleid in het kader van de Europese Unie.

2.4.2 Het beleid

In het grotestedenbeleid wordt aan de steden overgelaten hoe zij de vooraf afgesproken resultaten op verschillende terreinen willen bereiken. De gedachte hierbij is dat steden zelf het beste weten op welke manier zij – efficiënt en effectief – de beoogde resultaten kunnen behalen. Inmiddels heeft het kabinet Balkenende II in 2005 een derde convenant gesloten met de grote steden. Dit convenant geldt voor een periode van vijf jaar. Dit derde convenant verschilt van de twee vorige omdat de minister voor BVK (Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties) de vele verschillende regelingen zal vervangen door slechts drie brede doeluitkeringen en een veelheid van administratieve voorschriften zal vervangen door een heldere prestatiebesturing. De regering probeert hiermee de slagkracht van steden te vergroten en de administratieve last voor bestuurders te verminderen. Straks zal ik dieper ingaan op het derde grotestedenbeleid.

In de ogen van het kabinet is vaak bestuurlijk lef nodig om grootstedelijke problemen aan te pakken. Zij doelen hiermee op situaties waarin bestuurders onvoldoende formele bevoegdheden hebben vanwege het feit dat de oplossingen voor stedelijke problemen vaak aan bestuurlijke grenzen gebonden zijn. Daarom steunt het kabinet de initiatieven van steden om problemen in de eigen stad aan te pakken. Zo wordt in 2005 een pakket maatregelen uitgevoerd, gebaseerd op het programma 'Rotterdam zet door'. In het kader van dit programma wordt in 2005 Rotterdam in zogenaamde economische kansenzones verdeeld. Vervolgens worden in een verzamel- en uitzonderingswet de mogelijkheden voor regulering van de instroom van kansarmen in nader aan te wijzen wijken in Rotterdam en een scherper wettelijk regime voorgesteld om malafide huisbazen effectiever aan te kunnen pakken vastgelegd. Het Rijk en de gemeenten werken hierbij nauw samen en zijn samen verantwoordelijk voor het oplossen van maatschappelijke problemen in steden. De insteek van het kabinet is nu dat ook met andere steden dergelijke afspraken kunnen worden gemaakt, waarbij ruimte is voor maatwerk en vernieuwende, bestuurlijke arrangementen. Met de vier grootste steden (G4) is het kabinet dit voorjaar overeengekomen tien knelpunten op het terrein van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), Justitie (JUS) en Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) te voorzien van concrete oplossingen. Zo zegt het kabinet bijvoorbeeld toe de zeggenschap van de gemeenten op het terrein van de geestelijke gezondheidszorg en verslavingszorg te vergroten. Tevens werkt het Rijk met de G4 aan een praktische oplossing voor het probleem van het wegvallen van huisvesting tijdens detentie bij draaideurcriminelen. Naast het Nederlandse grotestedenbeleid bestaat er ook het Europees grotestedenbeleid. Hierbij ontvangen tien steden in Nederland geld van de Europese Unie. Het Europese programma sluit aan bij de stedelijke plannen die de steden in het kader van het grotestedenbeleid zijn overeengekomen. Het geld kan dan ook hiervoor worden ingezet. Zo zijn de 'URBAN-projecten' van de Europese Commissie gericht op het bewerkstelligen van nieuwe economische activiteiten in achterstandswijken of 'probleembuurtten'.

GSB III: 2005-2009

Het kabinet Balkende II heeft er dus voor gekozen om het grotestedenbeleid voort te zetten met een derde periode, van 2005 tot 2009. De regering acht gericht beleid voor de dertig grote steden onverminderd noodzakelijk. Zij is van mening dat de problemen in de stad steeds nijpender worden nu het economisch minder goed gaat. Beleidsterreinen als veiligheid, stedelijke herstructurering en onderwijsachterstanden moeten dus blijvend onder de aandacht worden gebracht.

Het grotestedenbeleid wil dat de dertig grote steden krachtige steden worden. Onder 'krachtige steden' verstaat het kabinet steden waarin zichtbare resultaten worden geboekt, met een minimum aan bureaucratie. Daarnaast zijn dit steden die veilig zijn, en die in alle opzichten voldoen aan de - steeds hogere - eisen die bewoners, bedrijven, instellingen, bezoekers en recreanten aan een stad stellen. Men wil een economisch vitale stad, met hoogwaardige vestigingslocaties en een hechte sociale samenhang, die werk biedt aan wie dat zoekt. Kortom, een stad die kansen biedt aan de burgers en waar het veilig en prettig is om te verblijven.

Om die krachtige stad te realiseren werd een aantal doelstellingen geformuleerd voor het grotestedenbeleid, die in onderlinge samenhang met de steden moeten worden ontwikkeld:

- Het verbeteren van de objectieve en de subjectieve veiligheid.
- Het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving.
- Het verbeteren van de sociale kwaliteit van de leefomgeving.
- Het binden van de midden- en hogere inkomensgroepen aan de stad.
- Het vergroten van economische kracht van de stad.

Om deze doelstellingen te realiseren maakte het Rijk in januari 2005 met de steden gerichte resultaatsafspraken voor de komende vijf jaar. De steden wordt voor die volledige periode financiële zekerheid geboden. In dit meerjarenplan schrijven de dertig grote steden een kernachtig ontwikkelingsprogramma. In dat programma onderbouwen de steden de beoogde resultaten. Vervolgens formuleren de steden binnen het afgesproken rijkskader hun eigen aanpak.

Steden kunnen ook eigen doelstellingen toevoegen aan hun Meerjaren Ontwikkelingsprogramma. Bovendien bepalen zij zelf het ambitieniveau voor de doelstellingen. Op enkele punten kan dat betekenen dat steden een lage ambitie of zelfs geen ambitie formuleren, als de lokale situatie daar aanleiding toe geeft. Daarmee geeft het Rijk meer ruimte voor een eigen stedelijke benadering. De steden hebben hun Meerjaren Ontwikkelingsprogramma op 1 juli 2004 bij het Rijk ingediend. Na een onderhandelingsperiode werden de plannen door het Rijk en daarna door de Gemeenteraad goedgekeurd. Hierna werden de afspraken vastgelegd in afzonderlijke convenanten. In maart 2005 ondertekenden de stad en het Rijk deze convenanten.

Een belangrijk aspect van dit GSB III is dat de nieuwe afspraken tussen het Rijk en de steden meetbaar zijn. De steden formuleren daarom meetbare resultaten op liefst 30 zogeheten outputdoelstellingen. Dit betekent dat er op stedelijk niveau geen algemene maar concrete, afrekenbare afspraken worden gemaakt over het verbeteren van aandachtsgebieden. Als het gaat om veiligheid bijvoorbeeld, moeten er meetbare afspraken worden gemaakt over het aantal meldingen van huiselijk geweld in een stad. In totaal zal het Rijk de dertig steden voor vijf jaar € 3,5 miljard beschikbaar stellen via drie brede doeluitkeringen. Die drie brede doeluitkeringen vervangen de tientallen regelingen uit de huidige convenantperiode (GSB II). Hiermee moeten de administratieve lasten voor de steden aanzienlijk worden beperkt. De steden kunnen de financiële middelen dus wel naar eigen inzicht inzetten voor het behalen van de resultaten die gekoppeld zijn aan een van de betreffende doelstellingen. In het geval van de beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' in Rotterdam is dit dus een verbijzondering op stadsniveau behorende bij de eerste drie doelstellingen van het landelijke GSB III.

2.4.3 Onder de vleugel van GSB III: voorbeelden uit de praktijk

Er zijn natuurlijk veel verschillende manieren om grootstedelijke problematiek te lijf te gaan. Ik wil daarom kort een aantal praktijkvoorbeelden ook uit andere steden de revue laten passeren in het kader van GSB III. Daarnaast verbreedt dit het blikveld buiten de beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' waar dit rapport aan is opgehangen.

Verbeteren van fysieke leefomgeving en leefbaarheid: TOS

Het concept Thuis op Straat (TOS) is bedacht door Werken aan de Stad, een in Rotterdam gevestigde organisatie die met uiteenlopende projecten het stadsleven voor de bewoners wil verbeteren. Het is eigenlijk begonnen met Duimdrop, een initiatief waarbij containers met speelgoed op speelterreinen en pleinen in Rotterdam zijn neergezet. Onder toezicht konden kinderen uit de buurt met dit speelgoed spelen. Door Duimdrop werden groepjes wat oudere jeugd die vaak overlast veroorzaakten van de pleinen geweerd. Het is nu actief in de hele stad. Zo speelt TOS ook een belangrijke rol in het organiseren van activiteiten voor de jeugd op het Taandersplein. Het is dan ook een van de instellingen die de straatagenda aldaar heeft getekend. De eerste TOS-projecten gingen in 1996 van start in de Rotterdamse wijken Delfshaven en Feijenoord. Inmiddels startten in nog veertien andere wijken TOS-projecten. Ook in Amsterdam, Leiden, Gouda en Dordrecht is TOS in zowel achterstandswijken als bovenmodale nieuwbouwwijken actief. Het concept van TOS is dat het niet uitgaat van een standaardmethode, maar kijkt naar welke specifieke acties op een plein, straat of wijk nodig zijn. Vandaar uit organiseert men activiteiten op het gebied van sport en spel en leent men speelgoed uit. Het zorgt daarmee in feite voor speelactiviteiten à la carte voor de jeugd en kinderen. Vooral in oude stadswijken is er vaak weinig buitenruimte voor kinderen en jongeren. En voor de ruimte die er is, geldt vaak het recht van de sterkste. Het doel van Thuis Op Straat (TOS) is dat het tot een eerlijke verdeling van de ruimte komt en een speelomgeving creëert die schoon, veilig en gezellig is. Wijkbewoners en kinderen worden zoveel mogelijk betrokken bij de werkzaamheden van TOS. Speciale TOS-teams werken op straat als de kinderen buiten zijn. Deze teams bestaan uit medewerkers betaald door de gemeente en vrijwilligers. Ook buurtjongeren komen de teams vaak een handje helpen. Gezamenlijk beheren zij het plein of de straat en leiden ze de contacten tussen de kinderen in goede banen. De TOS-teams worden aangestuurd door een TOS-baas die samen met

vertegenwoordigers van onder meer politie, deelgemeente, jongerenwerk, sociaal cultureel werk en onderwijsinstellingen zitting heeft in een TOS-club. Deze club komt eens in de twee weken bij elkaar om ontwikkelingen te signaleren en het werk op straat daarop af te stemmen.

Verbeteren zelfherstellend vermogen kwetsbare wijken: de ABCD-methode in Eindhoven

In de wijken Woensel-West en Lijmbeek in Eindhoven is een groep bewoners in 2001 gestart met een project om de leefbaarheid te verbeteren. Met hulp van de ABCD-methode worden buurtbewoners gemotiveerd om zich in te zetten voor gezamenlijke activiteiten. De ABCD-methode staat voor Asset Based Community Development en gaat uit van de inzet van intrinsieke kenmerken van achterstandsgemeenschappen die dan een positieve bijdrage kunnen leveren aan revitalisering van die gemeenschap. In het volgende hoofdstuk zal ik dieper ingaan op deze methode. Woensel-West geldt als de moeilijkste wijk van Eindhoven. Drugshandel, heroïne prostitutie en criminaliteit hebben de wijk een slechte naam bezorgd. In april 2000 kwam de voorzitter van de bewonersvereniging in aanraking met de ABCD-methode. Middels deze methode hoopt men het negatieve imago van de wijk te veranderen. Vrijwilligers in de wijk zijn hierover enthousiast gemaakt en vervolgens is contact gezocht met de aangrenzende wijk Lijmbeek. Ook hier sloeg het idee aan. Nadat het doel van de methode was bepaald - een beter imago van de wijk - werd bij 120 wijkbewoners een enquête afgenomen. Zo wilde de bewonersvereniging bijvoorbeeld weten of bewoners graag met kinderen omgaan, of ze actief zijn bij een sportvereniging etc. De vragen waren zo opgesteld dat bijna iedereen wel ergens ja op kon zeggen, zodat uiteindelijk de 'assets' van de wijken naar boven kwamen drijven. Deze methode vormt de kern van ABCD: niet de problemen staan centraal maar de vraag wat mensen kunnen en willen bijdragen. Uit de enquête bleek dat negentig procent van de buurtbewoners iets voor de wijk zouden willen doen. Verschillende initiatieven ontstonden, zoals een creatieve avond voor vrouwen. Ook startte een wandelclub en bestaan er plannen voor een kinderschaakclub. De gemeente Eindhoven zette zich in om GSB-geld te verkrijgen en een ambtenaar bood assistentie bij de training van de ABCD-enquêteurs. Verdere begeleiding is ook in handen van een beroepskracht vanuit de gemeente. Volgens de voorzitter van de bewonersvereniging is daarbij een valkuil dat deze persoon de leidende rol gaat spelen in plaats van de bewoners zelf.

Versterken van de sociale infrastructuur: de Brede School in Groningen

In verschillende gemeenten wordt geëxperimenteerd met de zogeheten Brede School. Vooral in Groningen gebeurt dit op uitgebreide schaal. Sinds 1996 zijn er in deze stad tien Vensterscholen, zoals het nieuwe schooltype daar heet, opgezet. De brede school is één instantie in de wijk voor alle kinderen tot vijftien jaar, hun ouders en andere wijkbewoners. Het is een bundeling van minstens één basisschool en verschillende andere samenwerkende organisaties in een wijk. Deze organisaties zijn bijvoorbeeld gezondheidszorginstellingen, peuterspeelzalen, kinderopvang, buurthuizen of zelfs de muziekschool. Het is de bedoeling dat de Vensterscholen nieuwe kansen scheppen voor verschillende doelgroepen. Zo ook in de Groningse wijken Selwerd, Paddepoel en Tuinwijk. Daar komen bijvoorbeeld docenten van de muziekschool naar de kinderen toe in plaats van andersom. Ook wordt de drempel naar de verschillende organisaties verlaagd. Een voorbeeld is de Spel- en Opvoedwinkel waar ouders speelgoed kunnen lenen en opvoedkundige thema's worden behandeld. Sinds die in de schoolgebouwen zitten, is het aantal deelnemers sterk gestegen. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat ouders nu gemakkelijker worden doorverwezen via het consultatiebureau. De samenwerking met andere organisaties, ontkokering, integraal werken - trefwoorden van het grotestedenbeleid - zijn belangrijk voor het concept van de Vensterschool. Het gebouw moet niet worden gezien als het doel maar als het middel. Het gebouw zorgt ervoor dat verschillende partijen nu op een andere manier samenwerken. De Vensterschool is mede mogelijk gemaakt met gelden vrijgekomen via het GSB. Het initiatief lijkt aan te slaan in Groningen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het toegenomen leerlingenaantal van een van de scholen: sinds de basisschool opging in de Vensterschool is het aantal leerlingen aldaar gestegen van 355 naar 410. Volgens de directeur zijn niet alle buurtbewoners goed bij het initiatief te betrekken. Het is bijvoorbeeld moeilijk om mensen te werven voor ondersteuning bij de opvang tussen de middag. Ook is het voor de school lastig mensen te vinden die op het binnenplein evenementen willen organiseren.

2.5 Conclusie: een kwestie van verantwoordelijkheid

Als beleidsmaatregel zet het collegebestuur van Rotterdam met 'Mensen maken de stad' vooral in op het vergroten van de sociale cohesie en het stimuleren van actief burgerschap in de achterstandswijken. De gedachte is dat er spelregels moeten zijn voor de manier waarop bewoners zich gedragen naar elkaar en naar stedelijke instellingen en diensten. Hierbij moeten bewoners zowel verantwoordelijkheid nemen naar elkaar als naar de overheid. De bewoners dienen zelfs dermate het heft in eigen handen te nemen ten einde de sociale integratie in hun leefgemeenschap te versterken. De rol en taken van zowel de deelgemeente als het welzijnswerk kunnen hierdoor drastisch worden ingeperkt. Onherroepelijk dringt zich hierbij het beeld op van de *civil society*: een samenleving waarin burgers in staat zijn zichzelf sociaal te organiseren voor politieke, economische en altruïstische doeleinden (Engbersen e.a, 2005 p. 2). De overheid speelt slechts een ondersteunende rol en er kan alleen een beroep op haar gedaan worden als bewoners er zelf niet uitkomen of overheidsmiddelen nodig hebben ter facilitering. Dit beeld pas eveneens in het huidige politieke klimaat in Nederland: burgers dienen zelf de schouders onder problemen in de samenleving te steken en niet blindelings een beroep te doen op de overheid.

Als methodiek combineert 'Mensen maken de stad' de initiatieven Opzoomeren en Stadsetiquette. Met name in de aanpak van Stadsetiquette is het element van spelregels voor omgangsvormen terug te vinden. Tijdens de pilot van 'Mensen maken de stad' hebben in verschillende straten in Rotterdam een aantal werkprocessen plaatsgevonden. Zo zijn diagnoses gesteld van de mate van sociale samenhang, zijn gangmakers geworven en activiteiten in de straat georganiseerd. Daarnaast is tot een straatagenda gekomen die bewoners, instellingen en diensten hebben ondertekend. Sinds 1994 is er in Nederland een landelijk grotestedenbeleid. Dit jaar is de derde versie daarvan van start gegaan (GSB III). De nadruk ligt nu op een vermindering van bureaucratische regels en verbijzondering van doelstellingen voor bestuurders. De steden dienen slagvaardiger te worden en 'meetbare resultaten' zijn hierbij het sleutelwoord.

Hoofdstuk 3 Theorie

3.1 Inleiding

In het nu volgende hoofdstuk ga ik in op het theoretisch relevante kader voor het onderwerp van dit onderzoek. Via het werk van diverse sociologen, sociale wetenschappers en andere auteurs zal ik mij verdiepen in zaken als sociale cohesie, burgerschap, sociale relaties en bindingen in achterstandswijken en kwesties rond etnische pluriformiteit in deze achterstandswijken. Uiteraard is er over deze onderwerpen een enorme hoeveelheid literatuur en onderzoeksgegevens te vinden, elk met verschillende accenten. In mijn specifieke keuzes van literatuur en sociaal-wetenschappelijk onderzoek heb ik mij daarom vooral laten leiden door mijn onderzoeksdoelstelling, namelijk de vraag in hoeverre de assumpties en doelstellingen van het college omtrent het bevorderen van sociale cohesie en actief burgerschap in een buurt realistisch zijn. Vooral in recenter onderzoek is een trend te ontdekken waarin de gedachte dat stadsbewoners hun gemeenschapsgevoel en sociale netwerken uit de buurt halen steeds meer in twijfel wordt getrokken. De buurt speelt weliswaar een rol in het dagelijkse sociale leven van stadsbewoners, maar vormt voor diverse bewonerscategorieën een marginale rol in hun sociale referentiekader. Voor een aantal groepen bewoners speelt de buurt nog wel een belangrijke rol in hun sociale referentiekader, zij vormt echter de minderheid. In die zin is er een differentiatie te zien in wat bewoners onder 'de buurt' verstaan en in hoeverre zij 'gemeenschap' daaraan koppelen. Deze gedachtegang heeft uiteraard directe consequenties voor de slagingskans van de doelstellingen van het college (o.a. het creëren van een 'wijgevoel' in de buurt) maar ook voor de wensen van de bewoners zelf als het gaat over hoe zij in de wijk met elkaar willen leven. Het tweede element in de beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' is het bevorderen van actief burgerschap. Ook hier wil ik een theoretisch licht op laten schijnen. In de eerste plaats is het belangrijk te ontrafelen wat burgerschap nu precies inhoudt en deze uitkomsten vervolgens te verfijnen naar specifieke aspecten van stadsburgerschap. Hiermee probeer ik zicht te krijgen op de rollen, rechten en plichten van de stadsburger anno 2005 en de manier waarop een stad hiermee omgaat en zou *kunnen* omgaan. Tevens ga ik in dit hoofdstuk in op de kwestie rond etnische pluriformiteit in de achterstandswijken van de grote steden. Het is algemeen bekend dat de grote steden in Nederland de afgelopen decennia steeds multicultureler zijn geworden en dat etnische pluriformiteit zich met name concentreert in de kwetsbare delen van deze steden. Verschillende etnische groepen zijn in deze wijken aan elkaar overgeleverd en dienen een manier te vinden om in enige balans met elkaar samen te leven. Aangezien 'Mensen maken de stad' ook in Rotterdam gericht is op haar kwetsbare gebieden met een grote concentratie van etnische groepen, is het derhalve relevant dit onderwerp theoretisch te verkennen.

Vanuit een sociologisch oogpunt zou je kunnen zeggen dat mensen in een buurt op verschillende niveaus sociaal geïntegreerd kunnen zijn: op het domein van *sociale relaties*, op het domein van de *civil society* (vrijwilligerswerk, verenigingsleven, e.d.) en op het domein van *burgerschap* (de relatie burger-overheid). Ook 'Mensen maken de stad' speelt in meer of mindere mate in op elk van deze domeinen. Zo tracht het de *sociale relaties* tussen bewoners te verstevigen waarmee de sociale cohesie in de wijk vergroot dient te worden. Daarnaast probeert 'Mensen maken de stad' bewoners te stimuleren zich te organiseren in al dan niet formele overlegstructuren. Te denken valt hierbij aan de gangmakersgroepen waarbij regelmatig georganiseerd overleg plaatsvindt en bijeenkomsten met overige bewoners worden georganiseerd. Dit zijn duidelijke kenmerken van de *civil society*. Op het domein van *burgerschap* tenslotte, is de invloed van 'Mensen maken de stad' terug te zien in de mate waarop men een beroep doet op de zelfredzaamheid van de bewoners. Zo moeten de actieve bewoners zelf het eerste aanspreekpunt van hun straat worden voor lokale overheden en andere instanties. Daarnaast dienen zij een deel van het welzijnswerk in de wijk over te nemen. Voor mijn onderzoek is het interessant na te gaan wat verschillende auteurs en theoretici uit de sociale wetenschappen zeggen over die verschillende domeinen: over de aard en mate van integratie, ontwikkelingen die zich daarin hebben voorgedaan en factoren die daarop van invloed zijn geweest. Om tot een heuristisch theoretische benadering te komen, is het tevens van belang na te gaan hoe deze theorieën zich verhouden tot elkaar. Tot slot tracht ik hiermee onderzoeksvragen te formuleren die van belang zijn voor een koppeling met mijn empirische gegevens. Dit zal aan de orde komen in hoofdstuk 4.

In de tweede paragraaf ga ik in op theorievorming op het domein van *sociale relaties*. Ik start met het werk van de Engelse socioloog Anthony Giddens. In zijn boek 'The consequences of modernity' presenteert hij een nieuwe interpretatie over de verandering van sociale instituties als gevolg van processen van moderniteit. Deze veranderingen hebben weerslag op hoe we ons sociaal leven inrichten. Door moderne processen strekken sociale systemen zich uit over steeds grotere 'ruimten' van tijd en plaats. Een sociale binding met de fysieke, lokale context (bijvoorbeeld de buurt waarin men woont) speelt hierdoor steeds minder een rol van betekenis of verandert op zijn minst. De vermeende link tussen een gemeenschapsgevoel van mensen en de buurt waarin zij wonen komt in deze visie onder druk te staan en is daarom de moeite waard om in dit rapport te behandelen. Ik vervolg met de verkennende studie naar solidariteit en cohesie van Aafke Komter, Jack Burgers en Godfried Engbersen. In 'Het Cement van de Samenleving' betogen zij dat er verschillende soorten van sociale cohesie en solidariteit zijn, waaronder buurtsolidariteit, en dat deze vaak nieuwe vormen aannemen in de samenleving. Voor haar promotieonderzoek 'Wat Stadsbewoners bindt, Sociale Relaties in een Achterstandswijk' deed Talja Blokland-Potters intensief onderzoek in de Rotterdamse achterstandswijk Hillesluis. Hier onderzocht zij de aard van sociale relaties van de bewoners met de onderliggende vraag of de afwezigheid van banden tussen stadsbewoners in een buurt in verband kan worden gebracht met het ontbreken van een buurtgemeenschap of het ontbreken van gemeenschap in het algemeen. Zij stelde zich de vraag of gemeenschap ook buiten een buurt kan bestaan en hoe een buurt functioneert zonder die vermeende gemeenschap. Zoals zal blijken spelen de uitkomsten van Bloklands onderzoek een essentiële rol bij de beantwoording van mijn onderzoeksdoelstelling en sluiten deze in zekere zin aan bij het werk van Giddens. Etnische pluriformiteit is een belangrijk thema in het domein van sociale relaties in achterstandswijken. De twee straten in mijn onderzoek zijn dermate multicultureel dat ik er niet om heen kan aandacht te besteden aan de gevolgen van de aanwezigheid van vele verschillende etnische groepen in een wijk. Evenals in de derde paragraaf komt hier het werk van Aafke Komter naar voren. In haar essay 'Informeel solidariteit in de immigratiesamenleving - het gevaar van groepsbinding en de noodzaak van bruggen' beschrijft Aafke Komter de oorzaken en gevolgen van informele solidariteit onder etnische groepen. Voor informele solidariteit (iets wat het college van Rotterdam graag zou willen zien in haar achterstandswijken) is binding nodig. Zij ziet deze binding echter vooral *binnen* etnische groepen plaatsvinden waardoor een gevaar van uitsluiting optreedt. Zij acht daarom een versterking van banden *tussen* groepen van groot belang voor een evenwichtige samenleving.

Een blik op het domein van de *civil society* is terug te vinden in het werk van de Amerikaanse politiek analist Robert Putnam. In zijn boek 'Bowling Alone' beschrijft hij de teloorgang van verschillende sociale infrastructuren in Amerikaanse samenleving, van de afname van vrijwilligersverenigingen tot de sociale desintegratie in stadswijken. Hoewel zijn analyses zich vooral richten op de situatie in de Verenigde Staten zijn de ontwikkelingen en onderliggende mechanismen die hij hierin schetst van waarde voor mijn onderzoek.

In paragraaf vier zullen de dimensies van *burgerschap* onder de loep genomen worden. Aangezien het college van Rotterdam met de invoering van 'Mensen maken de stad' ook actief burgerschap wil bevorderen, is het nuttig ook hier theoretisch dieper naar te kijken. In het bestuurlijk werk inzake burgerschap onder migranten in Rotterdam 'Marginaal of modern?', gaan Gabriël van den Brink en Dick de Ruijter van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn in op de vraag wat burgerschap in een stad nu eigenlijk betekent. Daarnaast gaan zij in op vormen van sociale participatie, gekoppeld aan dit stadsburgerschap. Gezien de wens van het college - actieve burgers die hun verantwoordelijkheid nemen en zich inzetten voor hun wijk - is het belichten van hun zienswijze daarom de moeite waard. Daarnaast bieden Gabriël van den Brink en Dick de Ruijter zicht op hoe de migrant zich tegenwoordig in de stad gedraagt.

3.2 Theorievorming op het domein van sociale relaties

3.2.1 Anthony Giddens: the Consequences of modernity

Het begrip moderniteit refereert volgens Giddens (1990) aan inrichtingen van het sociale leven of organisaties die ontstonden in Europa vanaf de 17e eeuw en vervolgens min of meer wereldwijd hun invloed begonnen uit te oefenen. Hoewel we volgens Giddens (nog) niet in een daadwerkelijk post-moderne wereld leven, suggereren de specifieke kenmerken van onze sociale instituties dat we een periode intreden waarin de consequenties van processen van moderniteit zich steeds nadrukkelijker en universeler manifesteren. Dit heeft zijn neerslag op hoe we ons sociaal leven inrichten, kortom in welke sociale context we ons bevinden.

Ontwikkelingen der moderniteit: een breuk met de traditionele sociale instituties

Giddens betoogt dat de levenswijzen die ontstaan zijn door de moderniteit ons als nooit tevoren verder afgeduwd hebben van *alle* traditionele wijzen van sociale inrichtingen. De veranderingen die hebben plaatsgevonden over de laatste paar honderd jaar zijn zo ingrijpend geweest dat we voor de interpretatie van deze veranderingen nauwelijks terug kunnen vallen op vergaarde kennis van de perioden daarvoor. Er zijn drie factoren die deze breuk tussen moderne sociale instituties en traditionele sociale inrichtingen teweeg brengen:

1. De snelheid van verandering: het tijdperk van modernisatie heeft enorm snel zijn intrede gedaan. Dit is in allerlei menselijke sferen te merken, niet alleen in die van de technologie maar ook in het dagelijks sociale leven.
2. Het bereik van verandering: Doordat verschillende delen van de wereld met elkaar in verbinding komen, trekken golven van sociale transformatie over de globe. Het proces van globalisering zorgt voor sociale transformatie.
3. De aard van moderne instituties: een groot deel van de moderne sociale instituties bestonden simpelweg niet in eerdere historische perioden. Een voorbeeld is de moderne stad. Moderne steden liggen vaak op de fundamenten van traditionele steden, alsof zij uit hen zijn ontstaan. Moderne steden hebben echter een totaal andere sociale inrichting en zijn vanuit andere principes ontstaan dan de pre-moderne stad, ontstaan op het platteland in eerdere perioden.

De verwijdering van tijd en ruimte: afname van betekenis van de lokale, fysieke context

De dynamiek van moderniteit is afgeleid van de verwijdering van tijd en ruimte, de ontworteling van sociale systemen en de reflexieve inrichting en herinrichting van sociale relaties.

In pre-moderne samenlevingen waren tijd en plaats sterk aan elkaar gekoppeld. De cirkel van seizoenen en praktische indelingen van het dagelijks leven betekenden dat 'waar' en 'wanneer' voor deze samenlevingen vrijwel onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. 'Tijd' is door de uitvinding van de klok echter steeds meer uitgehold. Door deze uitvinding kunnen we onze tijd tot in het extreme in zones indelen. Het uithollen van de tijd is in zekere zin de voorwaarde geweest voor het uithollen van ruimte. De moderniteit trekt de ruimte waarbinnen sociale relaties zich afspelen steeds meer weg uit haar fysieke lokaliteit naar relaties met afwezigheid, ver weg van een situatie van face-to-face interactie. Daarnaast worden lokale fenomenen steeds sterker beïnvloed door sociale ontwikkelingen, ver verwijderd van hun lokale omgeving, het proces van globalisering. Deze verwijdering van tijd en ruimte oefent volgens Giddens op haar beurt weer invloed uit op onze sociale inrichtingen en instituties. Het vormt namelijk de ideale omstandigheden voor het proces van ontworteling van sociale instituties. Giddens noemt dit *disembedding*.

Disembedding: de ontworteling van sociale relaties en instituties

Met *disembedding* bedoelt Giddens dat sociale relaties en instituties uit hun lokale context van interactie worden gehaald en vervolgens worden 'uitgesmeerd' over grote spannen van tijd en ruimte.

Er bestaat voor het begrip *disembedding* geen eenduidige Nederlandse vertaling, vandaar dat ik hiervoor het begrip 'ontworteling' gebruik. Twee mechanismen van ontworteling spelen hierin een rol: *symbolic tokens* en *expert systems*, beide *abstract systems* genoemd. Een voorbeeld van een *symbolic token* in het dagelijks leven is geld. Geld fungeert als middel van de verwijdering van tijd en ruimte: het verbindt kredietwaardigheid en betalingsverplichting met elkaar in omstandigheden waar een directe uitwisseling van goederen onmogelijk is. Iedereen die geld gebruikt, doet dit in de veronderstelling dat anderen, die de persoon in kwestie nooit ontmoet, eveneens zijn waarde respecteren. *Expert systems* zijn systemen van technische prestaties of professionele expertise die grote delen van de materiele en sociale omgeving organiseren waarin wij tegenwoordig leven. *Expert systems* zijn ontwortelende mechanismen omdat zij, evenals *symbolic tokens*, sociale relaties verwijderen van hun nabije context. Voorbeelden daarvan zijn internet, de telefoon en moderne transportmiddelen.

3.2.2 Komter, Burgers & Engbersen: Het cement van de samenleving

In de verkennende studie 'Het cement van de samenleving' onderzoeken Komter e.a. (2000) de gevolgen van de grootschalige sociale, culturele en economische ontwikkelingen die zich de afgelopen decennia hebben voorgedaan voor solidariteit en cohesie. Zij concluderen dat onze hedendaagse samenleving wordt gekenmerkt door culturele en etnische diversiteit. Net zoals de samenleving diverser is geworden, geldt dit ook voor vormen van cohesie en solidariteit. In hun studie ontdekken zij dan ook verschillende soorten van sociale cohesie en solidariteit; zij stellen vast dat deze vaak nieuwe vormen aannemen in deze samenleving naarmate de samenleving verandert. Zo ontdekken zij ook lokale vormen van solidariteit en spitsen zij deze toe op de stad en de buurt als onderdeel daarvan. In tijden van ingrijpende maatschappelijke verandering hebben veel mensen het gevoel dat de sociale verbanden waarvan zij deel uitmaken uit elkaar vallen. Komter e.a. halen in dit verband het in de sociologie beroemde onderscheid aan van eind 19^e eeuw tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* van de Duitse socioloog Ferdinand Tönnies. *Gemeinschaft* staat voor verwantschap, vriendschap en dorpskleinschaligheid waarentegen *Gesellschaft* symbool staat voor zakelijke verhoudingen, berekening en grootstedelijke onoverzichtelijkheid (Komter e.a. 2000, p. 61). Tönnies leefde in een tijd van vergaande verstedelijking en men keek daarom met nostalgie terug op de warme, hechte agrarische gemeenschappen die grote delen van de bevolking en masse verruilden voor het harde, anonieme leven in de grote stad. Het is daarom haast ironisch dat in veel recente stadssociologische publicaties aandacht wordt besteed aan de teloorgang van de als traditioneel aangeduide arbeidersbuurten. Zoals eerder de agrarische dorpsgemeenschappen, zijn het tegenwoordig de industriële stadsbuurten die hun integrerende functie lijken te verliezen. Globalisering heeft zijn intrede gedaan en opnieuw wordt gepoogd daar een tegengewicht tegen te bieden door een heroriëntatie op lokale gemeenschappen en samenlevingsverbanden. Zo worden de problemen van achterstandsbuurten steeds meer aangepakt door vormen van sociale ondersteuning op buurtniveau (Komter e.a. 2000, p. 62).

De buurt als object van sociaal-wetenschappelijk onderzoek

Komter e.a. stellen vast dat 'de buurt' een sociologisch moeilijk af te bakenen concept is. Wat bewoners onder hun buurt verstaan is vaak afhankelijk van hun subjectieve beleving hiervan. Echter, de Amerikaanse stadsplanner Melvin Webber was in de jaren 60 van de vorige eeuw één van de eerste die aangaf dat mensen in moderne, geïndustrialiseerde samenlevingen steeds meer deel gaan uitmaken van min of meer functionele sociale netwerken, gebaseerd op interesses en belangen, die niet of nauwelijks plaatsgebonden zijn. Moderne technologische ontwikkelingen hebben dit mede mogelijk gemaakt en het beperkende karakter van fysieke afstand in belangrijke mate teruggebracht. Moderne samenlevingsvormen zijn hierdoor niet meer langs geografische, maar veel meer langs functionele lijnen geïntegreerd. De mogelijkheden van stedenbouwkundigen om contacten tussen buurtgenoten te genereren, bleken uiterst beperkt zo concluderen Komter e.a. Zo refereren zij onder meer aan recent verricht onderzoek waarbij grote verschillen zijn ontdekt tussen buurtbewoners als het gaat om de mate waarin en de wijze waarop zij contact wensen te hebben met andere bewoners (Komter e.a. 2000,

p. 63-64). Zo hoeft het hebben van weinig contacten niet te leiden tot een negatieve waardering van de buurt waarin men woont. Als we al sporen van een lokale *Gemeinschaft* zien in bepaalde wijken in de stad van vandaag, dan betreft dit vooral groepen en activiteiten die in hoge mate als deviant kunnen worden gezien, zo stellen Komter e.a. Te denken valt aan (jeugd)bendes of sterk in een sociaal isolement verkerende bewonersgroepen. Ook wijzen zij er op dat het verschijnsel te zien is bij sommige etnische groepen in buurten. Binnen deze groepen is dan sprake van een grote mate van cohesie die zich vooral uit in een zeer geringe tolerantie ten opzichte van andere (etnische) groepen in diezelfde buurt of wijk.

Komter e.a. (2000) concluderen derhalve dat het weinig zinvol is over buurten te spreken in termen van de *Gemeinschaft* van Tönnies. Waar dit wel het geval is, betreft dit vaak buurten die een sterk deviant karakter hebben dan wel gekenmerkt worden door een mozaïek van sterk op zichzelf betrokken (etnische) groepen. Echter, dit impliceert volgens hen niet dat in een moderne, postindustriële samenleving, waarin afstanden steeds gemakkelijker overbrugd kunnen worden, de dagelijkse directe leefomgeving onbelangrijk zou zijn geworden. Een gevoel van gemeenschap gekoppeld aan de buurt daarentegen, kunnen niet (meer) als twee kanten van dezelfde medaille worden gezien.

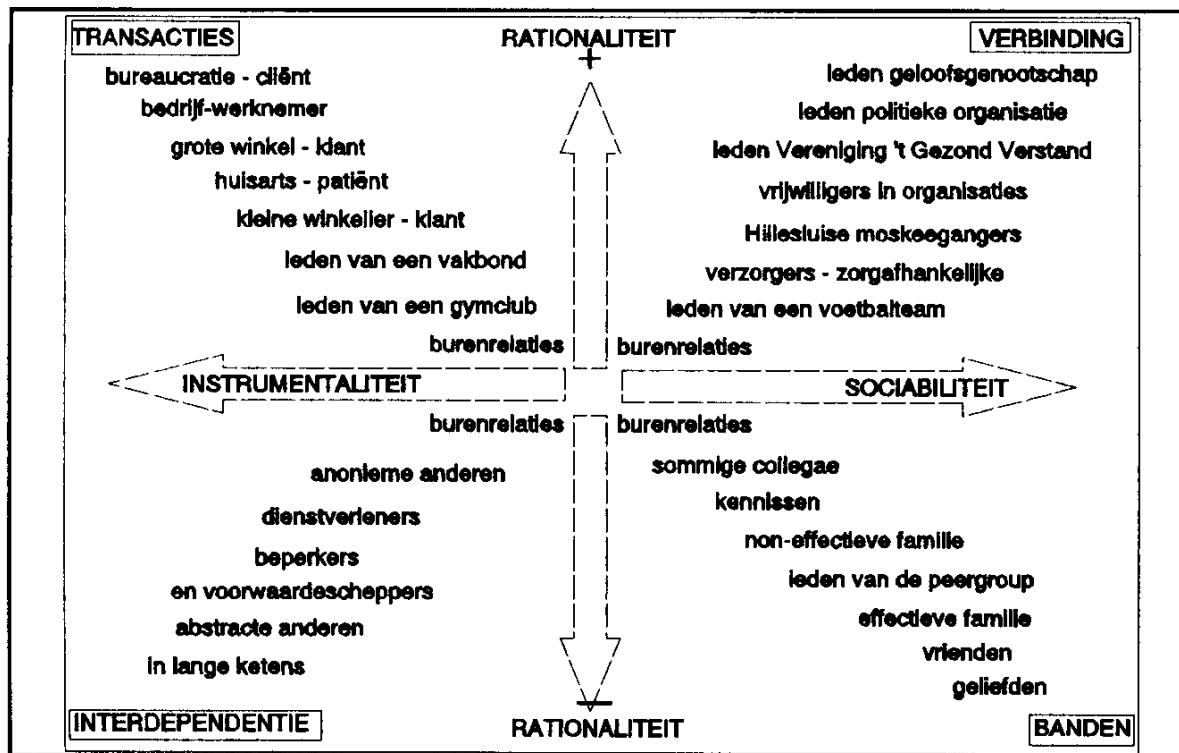
3.2.3 Talja Blokland-Potters: Wat stadsbewoners bindt

Talja Blokland-Potters (1998) deed in de Rotterdamse achterstandswijk Hillesluis intensief onderzoek naar sociale relaties tussen haar bewoners. De centrale vraag in haar onderzoek was welke rol de buurt speelt voor de gemeenschap. In de eerste plaats ging zij in op het vraagstuk of het ontbreken van een buurtgemeenschap impliceert, dat er helemaal geen sprake is van gemeenschap. Maakt het ontbreken van bewonersrelaties ons tot atomistische individuen? In de tweede plaats stelde zij zich de vraag of de stelling dat de buurt geen gemeenschap is, betekent dat de buurt ooit wel een gemeenschap is geweest. Ten derde besteedde zij aandacht aan de kwestie hoe gemeenschap kan worden bestudeerd wanneer zij van haar ruimtelijke dimensie wordt ontdaan. Als immers het uitgangspunt van de buurt als gemeenschap niet kan worden verondersteld, is er dan iets te leren van deze benadering en bestaan er alternatieve zienswijzen? Haar theoretische bevindingen naar aanleiding van haar onderzoek komen in dit gedeelte aan de orde. In het kader van dit rapport zijn met name de eerste en derde vraagstelling van Blokland-Potters interessant.

De ene relatie is de andere niet: een typologie van sociale relaties

In haar studie maakt Blokland-Potters een typologie van sociale relaties zoals deze zich tussen mensen kunnen manifesteren. Deze relaties verschillen naar duurzaamheid, frequentie en intensiviteit. Zij maakt een onderscheid naar transacties, verbindingen, banden en interdependenties (Blokland-Potters, 1998). *Transacties* vloeien voort uit de instrumenteel-rationele handelingsoriëntatie en zijn niet aan personen maar aan rollen verbonden. Beide partijen verwachten van elkaar dat zij een vast omschreven rol vervullen. Voorbeelden hiervan zijn de klant-winkelier-relatie of die van bedrijf en werknemer. *Verbindingen* zijn relaties waar niet het doel van het handelen centraal staat maar waarin het handelen op zichzelf als betekenisvol wordt ervaren. Dit kunnen bijvoorbeeld geloofsgenootschappen zijn maar ook bewonersorganisaties. Over het algemeen betreffen verbindingen dus relaties tussen individuen en collectiviteiten. *Banden* zijn de minst rationele en dus meest emotionele sociale relaties. Het handelen kan een bepaalde functie vervullen maar de affectieve emotie is het belangrijkste. Een band berust op interactie en is relatief duurzaam. De meest voor de hand liggende voorbeelden van banden zijn familierelaties en vriendschappen. *Interdependenties*, tenslotte, verbinden mensen op abstracte wijzen met elkaar vaak zonder dat zij zich hier zelf van bewust zijn. Zij vormen een afhankelijkheidsketen. Mensen vormen als interdependentie een sociale relatie met elkaar in bijvoorbeeld een banenpool of als bezoeker in een voetbalstadion. Al deze vormen van sociale relaties kennen dus in meer of mindere mate een rationeel dan wel een sociabel karakter. In onderstaand figuur wordt dit verduidelijkt.

Figuur 3.1 Het kwadrant van sociale relaties⁵

Sociale relaties en gemeenschap

De vraag is nu of elk van de besproken relaties een basis kan vormen voor het ervaren van gemeenschap. Met andere woorden, hoe verhouden de typen relaties zich tot sociale plaatsbepalingen, collectiviteiten en identificaties van mensen?

Van de drie typen sociale relaties, transacties, verbindingen en banden, zijn alleen banden gebaseerd op affectie. De andere typen zijn rationeel georiënteerd. Banden kunnen echter een positieve maar ook een negatieve affectie inhouden. Alleen positieve banden kunnen derhalve een gevoel oproepen bij anderen te horen. In het denken over gemeenschap hebben zij voorheen altijd op de voorgrond gestaan, te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan Tönnies *Gemeinschaft* (zie ook paragraaf 3.2.3). Zo is de familie, die primair uit banden bestaat, vaak als prototype van gemeenschap gezien. In een netwerkbenadering komt gemeenschap neer op het persoonlijk netwerk waarbij intieme en actieve bindingen het ankerpunt vormen. De vraag kan daarom gesteld worden of gemeenschappen in de praktijk neerkomen op persoonlijke netwerken omdat alleen daar de relaties worden aangetroffen die op affectie berusten. Volgens Blokland-Potters is dit echter niet het geval. De notie dat alleen affectieve relaties een gevoel van gemeenschap met zich mee brengen moet op drie punten worden genuanceerd. *Ten eerste* kunnen ook transacties tot gemeenschapsvorming leiden. Bij herhaling en gewenning zijn zij namelijk geen totaal onpersoonlijke verhouding meer. Zo heeft de transactie aan de kassa bij de supermarkt een totaal ander karakter dan de regelmatige transactie in de kleine kruidenierswinkel in de buurt. *In de tweede plaats* schept naast affectiviteit ook affiniteit een basis voor het ondervinden van gemeenschap. Affectie is weliswaar een typisch interpersoonlijk gegeven dat interactie vereist, maar collectieve samenlevingsvormen kunnen méér zijn dan alleen een verzameling interacterende mensen. Sociale identificatie met een referentiegroep berust bijvoorbeeld op affiniteit. Met andere woorden, interactie kan ontbreken en toch kunnen we ervaren bij een collectiviteit te horen. *Ten slotte* is het zonder meer aannemen dat positieve affectie bijdraagt aan gemeenschapsvorming een onjuiste veronderstelling. Dit veronderstelt namelijk dat iedereen die

⁵ Bron: Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora

banden heeft zich ook lid voelt van gemeenschappen. Banden die we onderhouden met anderen maken nog geen gemeenschap. Het kan namelijk zijn dat de individuen waarmee we die banden hebben elkaar nog nooit ontmoet hebben en daarom niets met elkaar te maken hebben. Met name op dit laatste punt komt de rol van locatie met betrekking tot gemeenschap naar voren. Deze gedachtegang zal in het volgende verder uiteen worden gezet. Al met al ziet Blokland-Potters door de modernisering een verandering van sociale relaties ontstaan, die geen teloorgang van gemeenschap met zich mee brengen maar een privatisering van gemeenschap. Er is namelijk nu gemeenschapsvorming mogelijk die niet betrekking heeft op groepsrelaties maar op individuele relaties. De eigen, directe referentiegroep is daarmee steeds meer van de publieke naar de private ruimte geschoven. Later in deze paragraaf ga ik dieper in op deze privatisering van gemeenschap.

Familiariteit en interactie

Voor auteurs als Tönnies bestond de moderniserende maatschappij steeds meer uit transacties en gingen banden verloren. De klassieke sociologen Weber en Durkheim voorspelden daarentegen, dat sociale relaties zich in verschillende richtingen zouden ontwikkelen (Blokland-Potters, 1998, p. 151). Blokland-Potters betoogt nu dat de ontwikkelingen in sociale relaties hebben geleid tot geprivatiseerde gemeenschappen. Sociale relaties zijn inderdaad veranderd maar het wezen van de verschillende relatietypen niet.

Familiariteit verwijst naar het vermogen anderen te herkennen en sociaal te plaatsen. Transacties dragen bij aan *imagined communities* (Blokland-Potters, 1998, p. 111). Dit zijn de beelden die mensen in hun voorstellingsvermogen gebruiken om te denken over 'ons' en 'hen'. Het verwijst naar een beleving van gemeenschap. Transacties kunnen echter alleen aan deze beleving bijdragen onder de voorwaarde dat zij publieke of private familiariteit verschaffen. Deze mate van familiariteit hangt dan natuurlijk weer af van het buurtgebruik. Zo speelt de locatie dus een rol in de *imagined communities*: het geregeld delen van dezelfde plek waar interactie plaatsvindt, schept immers de familiariteit. Maar dit kan zowel tot binding als scheiding leiden. Zij helpt binden omdat zij potentiële relaties schept die bijvoorbeeld in tijden van crises kunnen worden geactiveerd. In het onderzoek van Blokland-Potters was dit bijvoorbeeld het geval waarin een gereformeerd gezin praktische hulp kreeg van de katholieke overburen. De transacties waren hier functioneel voor het verkrijgen van advies en informatie. Scheiding trad op waar de publieke familiariteit bewoners de benodigde kennis verschafte voor het maken van sociale onderscheidingen. Op deze wijze werd de normatieve referentiegroep van 'wij, nette mensen' tegenover de vergelijkende referentiegroep van 'zij, asocialen' gecreëerd in het geval van bijvoorbeeld bewoners die hun vuil rond laten slingeren.

De rol van publieke en private familiariteit binnen de buurt is gereduceerd door afname van het buurtgebruik. Deze afname is het gevolg van technologische vernieuwingen, economische veranderingen, ontzuiling en stadsvernieuwing (zie in het kader van deze ontwikkelingen ook paragraaf 3.2.1). Deze veranderingen hebben weer geleid tot wijzigingen in relaties tussen bewoners in de buurt, bijvoorbeeld een onpersoonlijker contact tussen de winkelier en zijn klanten. Deze gewijzigde bewonersrelaties hebben echter één ding gemeen: in het licht van deze veranderingen zijn de normen omtrent hoe te handelen in het contact met andere bewoners minder dwingend geworden. Met andere woorden: gemeenschappen zijn geprivatiseerd geraakt. Wat de gangbare normen en waarden zijn in de ruimten waarin mensen sociale relaties aangaan ligt minder vast. Dat wil echter niet zeggen dat er geen standaarden voor gedrag meer bestaan. Maar nu in de publieke ruimte minder familiale relaties bestaan is niet meer op voorhand duidelijk wie zich conform welke standaarden gedraagt. Dit heeft nog een opmerkelijk effect: Aangezien er geen collectiviteiten zijn, kan men ook geen 'zo zijn onze manieren' ontwikkelen, want wie zouden immers die 'onze' moeten zijn? Kortom: minder basis voor sociale onderscheidingen.

Het verminderde belang van een gedeeld systeem waarin hulp aan elkaar wordt geboden, heeft gemeenschapsvorming mogelijk gemaakt die geen betrekking heeft op *groepsrelaties* maar op individuele relaties. Derhalve worden onze gemeenschappen bepaald, gevormd en bestendigd in de eigen, directe referentiegroep die steeds meer naar de private ruimten is verschoven. Gemeenschappen zijn dus steeds meer een private aangelegenheid geworden. Echter, als gemeenschappen geprivatiseerd zijn geraakt, doet de buurt er dan niet meer toe?

Hedendaagse gemeenschappen en de rol van locatie

Hoewel transacties kunnen bijdragen aan *imagined communities* wanneer zij publieke familiariteit bieden, is diezelfde publieke familiariteit dus sterk afgenomen. Daarvoor in de plaats is een oriëntatie gekomen die in toenemende mate persoonsgericht is geworden. Zo hebben morele bindingsvelden (bijvoorbeeld kerk, verenigingen, klassen etc.) aan kracht verloren en is de afhankelijkheid van directe anderen afgenomen. Op die manier verdwijnt een groot deel van verschillende collectiviteiten: mensen hebben geen dwingende reden meer zich eraan te conformeren. Het resultaat is een verschuiving van de sociale identificaties van collectiviteiten naar personen. Met andere woorden, het 'doet er niet meer toe wat de burens er van zullen zeggen'. Welke rol speelt 'de buurt' dan nu nog? Volgens Blokland-Potters gaat het er om welke invulling bewoners geven aan de buurt en hoe zij deze invulling relateren aan hun huidige gemeenschappen. Zij onderscheidt hierin vier patronen: bewoners voor wie locatie geen betekenis heeft, bewoners die de buurt vooral in praktische zin gebruiken, bewoners voor wie het accent ligt op symbolisch buurtgebruik en bewoners die het wonen in de buurt als onderdeel zien van een specifieke leefstijl. De betekenis van locatie varieert derhalve met het buurtgebruik. Buurtgebruik is de mate waarin een individu of groep zijn rollen vervult binnen de geografische grenzen van de buurt. Deze definitie heeft alleen betrekking op praktisch gebruik, maar de locatie wordt niet alleen gebruikt voor lokaal gebonden *handelen*. Zij wordt, in de uiteenlopende betekenissen die bewoners haar zelf geven, ook *symbolisch* gebruikt. Zij geeft dan betekenis als een emotionele betrokkenheid die sommige bewoners hebben bij de buurt. Zij wenden 'de buurt' op deze wijze aan in hun sociale plaatsbepalingen in de door hen zelf gegeven specifieke betekenis.

Bewoners voor wie locatie geen betekenis heeft

Praktisch noch symbolisch buurtgebruik doet zich voor onder bewoners die in een buurt wonen omdat zij 'toch ergens moeten wonen'. Zij zijn vaak niet bijzonder op de buurt gesteld maar hebben er ook geen hekel aan. Dit kunnen verschillende typen bewoners zijn, bijvoorbeeld mensen die er toevallig verzeild zijn geraakt maar bijvoorbeeld ook alleenstaanden die in de buurt zijn opgegroeid en simpelweg nooit de noodzaak hebben gevoeld om te vertrekken. Voor deze buurtbewoners heeft de buurt geen bijzondere betekenis: noch in hun praktisch buurtgebruik, noch in hun sociale plaatsbepaling. Ze moeten tenslotte ergens wonen, hebben niets voor en niets tegen de buurt en zien geen reden om in de buurt te blijven of deze verlaten. Hun leefstijlen zijn weinig lokaal georiënteerd en hun netwerkcomposities niet lokaal gebonden.

Bewoners die de buurt vooral in praktische zin gebruiken

De sterkste lokale oriëntatie is te vinden in de leefstijl van de *peergroups*. Onder *peergroups* verstaat Blokland-Potters persoonlijke netwerken van groepjes bewoners die sterk ingekapseld zijn. Binnen een peergroup hebben de sociale relaties een hoge dichtheid, een geringe specialisatie en een hoge contactfrequentie. Voorbeelden hiervan zijn Turkse en Hollandse vrouwengroepjes die vaak geen of nauwelijks formele arbeid verrichten maar bijvoorbeeld ook werkloze Marokkaanse vaders of jongerengroepen. De winkelstraat, het buurthuis, de stoep voor hun woningen en andere plekken waar 'gesocialized' wordt zijn plekken die in de bebouwde omgeving de sociabiliteit van de *peergroup* ten dienste staan. De buurt - in hun beleving beperkt tot de locaties waar zij vertoeven - heeft op die wijze dus vooral een praktische betekenis maar kan ook resulteren in een symbolische betekenis. Door hun intensief gebruik eigenen zij zich de publieke ruimte toe en gaan deze als van zichzelf beschouwen. Leden van de peergroup hebben vaak gedeelde herinneringen en ingebedde omgangsrituelen. Wat zij percipiëren als *de buurt* is derhalve zowel in praktische als symbolische zin van invloed op hun sociale plaatsbepaling. Met de buitenwereld hebben zij dan ook niet veel te maken, niet in de alledaagse praktijk en niet in hun eigen voorstelling van bij wie zij behoren (*imagined community*).

Bewoners voor wie het accent ligt op symbolisch buurtgebruik

Bewoners die zich kenmerken door hun symbolisch buurtgebruik hebben veelal een gering praktisch buurtgebruik. Hun rollen strekken zich uit over uiteenlopende domeinen buiten de buurt en zij hebben

belangrijke sociale relaties buiten de wijk en stad. Dit kunnen bijvoorbeeld bewoners zijn afkomstig uit rijkere gezinnen uit de kwalitatief betere woongebieden van de wijk. Dit waren voorheen bewoners met een hogere status. Zij zijn niet direct betrokken bij de buurt, zijn weinig buurtgericht in praktische zin maar hechten een symbolische waarde aan hun plaatsbepaling in de buurt.

Bewoners met een specifieke leefstijl

Een vierde variant van buurtgebruik doet zich voor onder moderne stedelingen. Hoewel zij een laag praktisch buurtgebruik hebben en zij hun straat evenmin gebruiken als statussymbool, hanteren zij de buurt als een van de middelen om hun leefstijl vorm te geven. De locatie draagt bij aan hun ervaring van stedelijkheid en aan deze ervaring relateren zij een deel van hun identiteit. De positie die zij zo voor zichzelf bepalen is verbonden met het *type* woning en met het type buurt, niet met de *specifieke* kenmerken van hun straat of wijk. Blokland-Potters merkt op dat zij vaak praten over de bewonersorganisatie en de buurthuizen alsof ze deze van een afstandje bekijken en zij er zelf weinig mee te maken hebben. Ook de buurtbewoners waarover zij spreken als ‘de mensen in de straat’ of ‘ze’ maken geen deel uit van hun referentiegroep en spelen geen rol in hun sociale plaatsbepaling. Hoewel zij het af en toe best wel gezellig vinden om met de buurtgenoten op straat te kletsen, is de sociale afstand tot hen zo groot dat de andere buurtbewoners voor hun *imagined community* geen relevante anderen zijn.

Wat stadsbewoners bindt: conclusies

Publiek familiale transacties en verbindingen hebben de afgelopen decennia belangrijke veranderingen ondergaan. Deze hebben zich ontwikkeld naar een *privatisering* van gemeenschappen. Door de vermindering van de publieke familiariteit verviel de basis voor het maken van sociale onderscheidingen. Met name de afname van de zichtbaarheid van andermans alledaags leven reduceerde de oppervlakkige kennis die nodig is voor het maken van deze onderscheidingen. Door bijvoorbeeld het teruglopen van de bindingskracht van kerk en werk verloren de verbindingen hun institutionele inbedding. De situatie die daaruit volgde schetst Blokland-Potters als maatschappelijke anomie zonder desintegratie: mensen blijven in interdependenties afhankelijk van anderen, maar op het niveau van de samenleving als geheel bestaan in veel mindere mate institutioneel integrerende kaders. Als gevolg van dit proces van privatisering liggen de sociale plaatsen van mensen minder ondubbelzinnig vast. We zijn voor de bepaling daarvan meer op ons zelf aangewezen. Maar onze identificaties blijven een sociale aangelegenheid. De relevante anderen met wie we *imagined communities* vormen zijn meer en meer personen in onze directe omgeving geworden met wie we intieme banden of verbindingen onderhouden. De keuzevrijheid van met wie we een collectiviteit wensen te vormen is toegenomen. Dit betekent dat we kiezen met wie wij ons sociaal identificeren.

Blokland-Potters zag in haar onderzoek Hillesluisers die dusdanig persoonsgeoriënteerd waren geraakt dat hun handelen steeds minder in vaste kaders te vangen was. Daarnaast werd hun handelen minder zichtbaar naarmate hun buurtgebruik afnam. De veranderingen in sociale relaties hebben een bijzonder effect op buurtrelaties. Het onderhouden van buurtrelaties was vroeger noodzakelijk en bestond in belangrijke mate uit de uitwisseling van sociale steun. De welvaartstijging, de ontzuiling, de toename van mobiliteit en de uitbreiding van de verzorgingsstaat brachten hierin verandering. Het houden van buurtrelaties werd in sterkere mate een keuze. De manier waarop bewoners hun buurtrelaties vorm zijn gaan geven is daardoor meer diversiteit gaan vertonen.

3.2.4 Aafke Komter: het gevaar van groepsbinding en de noodzaak van bruggen

In haar essay ‘Informeel solidariteit in de immigratiesamenleving’ gaat Aafke Komter (2004) in op informele solidariteit onder migrantenpopulaties. Volgens haar heeft een immigratiesamenleving voor het laten ontstaan van onderlinge binding tussen haar leden niet alleen de in statelijk verband georganiseerde solidariteit nodig, maar juist ook informele solidariteit. Zij ziet die binding echter

vooral ontstaan *binnen* etnische groepen en dus schuilt het gevaar van uitsluiting. Komter acht daarom een versterking van de solidariteit tussen groepen, met name die tussen gevestigden en nieuwkomers, van groot belang voor een duurzame en evenwichtige samenleving. Manieren om dit te bereiken zijn het verkleinen van sociale ongelijkheid en het leren omgaan met elkaars verschillen.

***Bonding* en *bridging* volgens Komter**

Komter ziet een ideale wenselijke verhouding tussen *bonding* en *bridging* in de immigratiesamenleving. Informele solidariteit binnen bepaalde bevolkingsgroepen is doorgaans zowel van het *bonding*- als het *bridging*-type. Zij ziet *bonding* zelfs als voorwaarde voor *bridging*, mits niet te zeer naar binnen gericht en exclusief van aard. Familie- en vriendennetwerken lijken haar beter toegerust om zich ook buiten het eigen netwerk te bewegen en relaties met relatief onbekenden aan te gaan. De verhouding tussen *bonding* en *bridging* in de immigratiesamenleving is scheef: er is vooral sprake van *bonding*: ieder verschanst zich achter zijn eigen groeps grenzen en blijft het liefst binnen zijn eigen gesegregeerde wijk en op de school van zijn eigen kleur. Solidariteit, aldus Komter, is nog maar mondjesmaat ontwikkeld. De manier waarop maatschappelijke organisaties en instituties zijn ingericht - grootschalig, abstract, anoniem - is bovendien niet bevorderlijk voor het ontstaan van wederzijdse verantwoordelijkheid en afhankelijkheid. Hoewel zij zich afvraagt in hoeverre de aanname dat *bridging* wenselijk is klopt - weinig gemeenschappelijkheid tussen autochtonen en allochtonen hoeft immers niet per sé tot aperte vijandigheid te leiden - zijn er volgens haar niettemin belangrijke argumenten voor de noodzaak tot *bridging*. Ten eerste zijn er de overwegingen van sociale rechtvaardigheid en hardnekkige sociale ongelijkheid tussen de autochtone meerderheid en minderheidsgroepen. Pas wanneer burgers gelijke kansen zouden hebben om een succesvol bestaan voor zichzelf te realiseren en van deze kansen gebruik weten te maken dan zou *bridging* minder noodzakelijk zijn. Vooralsnog is dat dus niet het geval. Ten tweede speelt eigen belang een rol. De bedreiging van de sociale cohesie vloeit volgens Komter voort uit een structureel verschil in sociale positie tussen bevolkingsgroepen. De samenleving is nu eenmaal gevarieerder, heterogener en daardoor minder overzichtelijk en 'betrouwbaar' geworden. De kans dat daardoor toch al geïsoleerde en structureel niet-geïntegreerde immigrantengroepen gevoelens van wrok gaan koesteren of zich definitief afkeren van de ontvangende samenleving zullen alleen maar groter worden naarmate de culturele en sociale scheidslijnen in stand blijven. Sociale cohesie in de samenleving zal alleen gedijen in het geval van onderlinge afhankelijkheid en wederkerigheid tussen groepen. Daarom vereist het actieve pogingen van zowel overheid als burgers onderling om nieuwe vormen van gemeenschappelijkheid te creëren. Derhalve concludeert Komter dat rechtvaardigheid en het streven naar vormen van solidariteit die de bestaande groeps grenzen en groepsidentificaties overstijgen dé grote opgave is voor de toekomst. Het op gang brengen van een proces van *bridging* moet zich gaan afspelen op tal van maatschappelijke terreinen. Bovendien berust de houdbaarheid van de immigratiesamenleving op het scheppen van voorwaarden voor *bridging* maar ook op het tot stand komen van een nieuw concept van burgerschap. In dit nieuwe concept van burgerschap moet acceptatie van verschil het centrale element vormen.

3.2.5 Hoe verhouden theorieën op het domein van sociale relaties zich tot elkaar en tot dit onderzoek?

De theorieën ten opzichte van elkaar

Giddens ziet dat de processen der moderniteit zich steeds nadrukkelijker manifesteren. Instituties veranderen en daarmee ook sociale relaties die mensen onderhouden.

In 'Het cement van de samenleving' concluderen Komter e.a. dat er meer culturele en etnische diversiteit is, waardoor er nieuwe vormen van sociale cohesie kunnen ontstaan. Door globalisering is wat bewoners onder 'de buurt' verstaan afhankelijk van de subjectieve beleving van de buurtbewoners. Ook Giddens ziet in de globalisering een manifestering van moderniteit, mogelijk gemaakt door technologie. De buurt gedefinieerd als subjectieve beleving van bewoners komt overeen met wat Blokland-Potters ziet als imaginative communities van mensen. Het gaat er volgens haar

immers om welke invulling bewoners geven aan de buurt en hoe zij deze invulling relateren aan hun huidige gemeenschappen. Evenals Giddens betogen Komter e.a. en Blokland-Potters dat moderne technologieën en maatschappelijke ontwikkelingen dit mogelijk hebben gemaakt. Waar wel een sterke mate van gemeenschap in de buurt is terug te vinden wordt dit door Komter e.a. vooral gezien bij sterk op zichzelf betrokken etnische groepen. Deze zienswijze is eveneens terug te vinden in het proces van bonding binnen etnische groepen, beschreven door Aafke Komter. Zij raken in sociale zin vooral naar binnen gekeerd en slaan niet of nauwelijks bruggen naar andere (etnische) groepen.

Blokland-Potters ziet geen teloorgang maar een privatisering van gemeenschap plaatsvinden. Sociale relaties zijn veranderd maar het wezen van de relatietypen niet. Er bestaan immers nog altijd gemeenschappen met affectieve en instrumentele relaties tussen mensen zoals deze ook voorheen bestonden. Deze gemeenschappen zijn echter steeds meer geprivatiseerd geraakt en zijn voor vele bewongegroepen niet meer verbonden met locatie. Ook deze zienswijze schijnt door in het werk van Giddens: hoewel de sociale relaties door de verwijdering van tijd en ruimte 'uitgesmeerd' kunnen raken, hoeven de eigenschappen van deze relaties niet per sé te veranderen. Een menselijke band kan in zijn aard nog even affectief en betekenisvol zijn als in vroegere tijden, hij kan echter op verschillende manieren gestalte vinden. Het buurtgebruik is de afgelopen decennia echter afgenomen door technologische vernieuwingen, ontzuilingen en stadsvernieuwing. Er is volgens Blokland-Potters daarmee sprake van anomie zonder desintegratie: mensen (en dus ook buurtbewoners) bevinden zich in minder institutioneel integrerende kaders en hebben veel meer keuzevrijheid in de sociale relaties die zij aangaan. Dit komt sterk overeen met wat Giddens 'disembedding' noemt namelijk, sociale relaties en instituties raken ontworteld. Zij worden uit hun lokale context van interactie gehaald en uitgesmeerd over tijd en ruimte.

Giddens, Komter e.a. én Blokland-Potters zien dat sociale relaties door diverse ontwikkelingen zijn veranderd. Hoewel de buurt hierin nog wel een rol speelt, kan desondanks worden geconcludeerd dat de betekenis van de sociale relaties tussen buurtbewoners over het algemeen sterk is veranderd.

Theorieën op het domein van sociale relaties in relatie tot dit onderzoek

Giddens (1990) schetst dat, anders dan in pre-moderne samenlevingen, de eerder genoemde begrippen 'plaats' en 'ruimte' tegenwoordig niet meer samenvallen. Het sociale leven wordt niet meer gedomineerd door lokale activiteiten. Door de moderniteit en haar consequenties is alles steeds meer uit zijn verband getrokken. De ontwikkelingen en mechanismen die Giddens schetst, hebben natuurlijk direct consequenties voor de aard van sociale relaties van mensen in een bepaalde leefgemeenschap. Doordat deze relaties zich door de moderniteit tot ver buiten de fysieke context kunnen uitstrekken, kan dit betekenen dat de aard van sociale relaties die zich nog wel in de fysieke context afspelen veranderen, minder betekenisvol worden of dat zij in zijn geheel afnemen. In dit onderzoek is deze lokale, fysieke context de buurt waarin bewoners leven. Door processen van moderniteit zou het kunnen zijn dat de sociale relaties tussen bewoners een minder belangrijke rol spelen in hun dagelijkse leven of dat deze relaties van betekenis veranderen. Zij zien hun relaties, zoals Giddens schetst, 'uitgesmeerd' over steeds grotere ruimten. In dat geval speelt de buurt een ondergeschiktere rol als het gaat om de sterkte of frequentie van hun sociale banden met buurtbewoners. Buurtbewoners staan weliswaar nog altijd in contact met elkaar, maar hun onderlinge relatie is door de moderniteit van karakter veranderd dan wel in betekenis afgenomen.

Hoewel de buurt dus nog altijd een rol speelt in de mate waarin bewoners hun leefomgeving waarderen, heeft deze waardering vooral betrekking op de fysieke ruimte en de aanwezigheid en kwaliteit van voorzieningen. Komter e.a. (2000) zien vooral de toegenomen mobiliteit van mensen als oorzaak hiervan. Evenals Giddens zien zij dit als een gevolg van onder meer technologische ontwikkelingen. Hierdoor zijn zij in staat kritischer te kijken naar de kwaliteit van hun leefomgeving, zij hebben simpelweg meer keuzemogelijkheden. Echter, gelijktijdig betekent dit dat buurten die minder aantrekkelijk zijn om te wonen sneller een schralere sociale structuur krijgen dan in het verleden het geval was. Juist om die reden concluderen zij dat het aantal en de kwaliteit van

voorzieningen in deze achterstandswijken op peil moet blijven, dat veiligheid en herbergzaamheid gegarandeerd moeten worden en dat de openbare ruimte in allerlei opzichten haar toegankelijkheid behoudt. De beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' zet echter vooral in op het bevorderen van contact tussen de bewoners ten einde de onderlinge samenhang 'op te krikken'. Op die manier moet de buurt weer een sterk sociaal geïntegreerd geheel worden zodat deze uiteindelijk prettiger, veiliger en schoner is om in te wonen (zie ook de zienswijze van Putnam in de vorige paragraaf). Maar gelet op de sociologische verkenning van de buurt die Komter e.a. ons presenteren, zou men zich kunnen afvragen of dit de juiste route is om de leefkwaliteit in de buurt te bevorderen. Een gevoel van gemeenschap speelt nog nauwelijks een rol bij buurtbewoners en het is onwaarschijnlijk dat dit gevoel ooit terugkeert in de vorm van Tönnies' *Gemeinschaft*. Wellicht dat beleidsmakers meer zouden moeten inzetten op verbetering van de fysieke ruimte, de voorzieningen en veiligheid door middel van gedegen politie-ingrijpen.

Blokland-Potters (1998) betoogt in haar studie dat mensen geen nauwe banden met andere bewoners wensen omdat die nu toevallig in hun straat wonen. Dit neemt volgens haar niet weg dat mensen in een achterstandswijk als Hillesluis het plezierig zouden vinden te weten wie hun burens zijn. De overgrote meerderheid wéét dit ook: zij groeten één of meer van hun burens op straat of maken een praatje. Desondanks willen zij niet alles van hun burens weten. Integendeel, zij zien elkaars privacy als belangrijke waarde. Publieke familiariteit met de directe burens of andere bewoners maakt het wel gemakkelijker om situaties van overlast te bespreken of kan het veilige gevoel geven dat men in het uiterste geval kan rekenen op de burens in geval van echte nood. Volgens Blokland-Potters heeft de sociale vernieuwing in Rotterdam (bijvoorbeeld door *Opzoomeren*) in sommige straten aan deze publieke familiariteit bijgedragen en is zij daardoor waardevol geweest voor de leefbaarheid van de alledaagse omgeving. Echter, er moet in termen van gemeenschapsvorming, zo beroept zij zich op haar studie, niet meer dan dat van worden verwacht. Zij ziet het nut er niet van in bewoners aan te sporen gezellige en aangename contacten te onderhouden met anderen met wie zij slechts de fysieke locatie gemeen hebben. Het beleid zou daarom vooral gericht moeten zijn op het stimuleren van een vreedzaam samenleven.

Zou dit kunnen betekenen dat 'Mensen maken de stad' inzet op de verkeerde punten? Is deze maatregel een stap te ver in de bevordering van wat Blokland-Potters publieke familiariteit noemt? En is het wellicht naïef om te beredeneren dat dergelijke maatregelen gemeenschapsvorming kunnen bevorderen? Als dit al het geval zou zijn, over wiens gemeenschap hebben we het dan? Uit de studie van Blokland-Potters blijkt immers dat de sociale referentiekaders van buurtbewoners uit imaginative communities bestaan: het gaat er om welke invulling bewoners zelf geven aan de buurt en hoe zij deze invulling relateren aan hun huidige gemeenschap. Van daaruit onderscheidt zij dan ook verschillende typen bewoners, elk met een andere beleving van gemeenschap.

Rotterdam is ontegenzeggelijk een immigratiesamenleving geworden. Evenals onze hoofdstad is de helft van haar bevolking van allochtone afkomst. De verwachting is dat hun aandeel de komende jaren alleen maar zal toenemen. In Rotterdam zijn nu al wijken waar een forse meerderheid van de populatie tot een etnische minderheidsgroep behoort. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor Spangen, de wijk waarin het Taandersplein zich bevindt, één van mijn onderzoekslocaties. De concentratie van allochtonen is zelfs dermate sterk dat er in het gebied nog slechts een handjevol autochtone Nederlanders wonen. Mijn tweede onderzoekslocatie, de Heenvlietstraat, bevindt zich in de Tarwewijk. Hier is de verhouding tussen autochtonen en allochtonen minder scheef getrokken. Desondanks vormen de autochtone Nederlanders gewoon één van de vele etnische groepjes in de straat. Aangezien de maatregel 'Mensen maken de stad' inzet op het maken van contact tussen bewoners is er al snel een link te leggen met het concept van *bridging* waar Komter (2004) zo een noodzaak toe ziet. Echter, Komter spreekt in termen van *bridging* op het niveau van de samenleving als totaal. Zij ziet met name een noodzaak tot *bridging* tussen de autochtone bevolking enerzijds en het allochtone bevolkingsdeel anderzijds als zouden zij twee homogene partijen zijn van ongeveer gelijke grootte en invloed. Echter, allochtone bevolkingsgroepen zijn sterk geconcentreerd in de vier grote steden (CBS, 2002) en inmiddels leven hier in veel stadsdelen soms tientallen etnische groepen in elkaars nabijheid. Autochtone Nederlanders vormen veelal simpelweg één van die vele groepen zoals ook in de

---

Heenvlietstraat en het Taandersplein het geval is. In het kader van dit onderzoek is het daarom tevens interessant te bepalen hoe het gesteld is met *bridging* tussen leden van al die verschillende etnische groepen, in plaats van alleen te kijken naar *bridging* tussen allochtonen en autochtonen. Willen leden van deze groepen dit eigenlijk wel en in hoeverre speelt een straatanpak als 'Mensen maken de stad' hier op in?

3.3 Naar een Civil Society: Robert Putnam: sociale integratie als motor van leefbaarheid

In zijn boek 'Bowling Alone' beschrijft Putnam (2000) de teloorgang van verschillende sociale infrastructuren in Amerikaanse samenleving, van de afname van vrijwilligersverenigingen tot de sociale desintegratie in stadswijken. Door middel van voorbeelden uit diverse domeinen van het dagelijks leven poogt hij te laten zien dat mensen in sociale zin steeds meer van elkaar verwijderd raken en sociale banden verzwakken, afnemen of zelfs verdwijnen. Of het nu om lidmaatschap van een kerk of politieke partij gaat, het aanhouden van informele sociale contacten of de binding met het werk: door middel van extensief cijfermateriaal en sociaal-wetenschappelijk onderzoek, laat Putnam een duidelijke trend zien van een vervlakking van deze sociale infrastructuren naar een steeds individualistischere manier van leven. Eén van de manifestaties van dit gegeven in het dagelijks leven is dat in de VS tegenwoordig een meerderheid van de bevolking in zijn eentje gaat bowlen. Enkele decennia geleden deed de meerderheid dit nog in groepsverband. Deze trend heeft zich dus ook op tal van andere terreinen in de Verenigde Staten vanaf eind jaren zestig in rap tempo gemanifesteerd. Dat de samenleving door moderniseringsprocessen en emancipatiebewegingen de afgelopen decennia steeds individualistischer is geworden mag inmiddels als algemene kennis worden beschouwd. Echter, Putnams stellingname is dat de verzwakking van sociale banden en het daardoor afnemende sociale kapitaal van mensen, desastreuze gevolgen heeft voor de publieke gezondheid, zowel op het fysieke als het mentale vlak. Hij pleit er dan ook voor dat men deze nadelige gevolgen van een individualistische samenleving onder ogen ziet en er een revitalisering plaatsvindt van een gezamenlijke inzet van mensen ten behoeve van de gemeenschap waarin zij leven én de samenleving als totaliteit. Wanneer sociale banden weer worden aangehaald en worden versterkt, bestaat er een kans op een gelukkigere, gezondere en veiligere samenleving.

Putnam past dit principe ook toe op de buurten waarin mensen leven. Hij concludeert dat in buurten met een sterke sociale integratie de publieke ruimte schoner is, bewoners vriendelijker naar elkaar zijn en de veiligheid op straat groter is dan in buurten met een lage mate van sociale integratie. Als het gaat om de invloed die sociale integratie uitoefent op de algemene leefbaarheid in de buurt, beweert Putnam zelfs dat dit een belangrijker buurteffect is dan bijvoorbeeld armoede, het opleidingsniveau van bewoners of etnische segregatie. Waar sociale integratie ontbreekt of afzwakt zullen andere, ongewenste sociale fenomenen als criminaliteit en jeugdbendes deze leemte opvullen. Vele externe interventies van overheden in de fysieke ruimte ten spijt: als een buurt onvoldoende sociaal geïntegreerd is zullen deze weinig verbetering brengen. Er moet daarom vooral worden ingezet op een revitalisering van de sociale banden in de buurt zodat de sociale context waarin de bewoners zich bevinden hechter en daardoor de wijk leefbaarder wordt.

Putnam in relatie tot dit onderzoek

Putnam legt een sterk verband tussen de mate van sociale integratie in een buurt (de sterkte van sociale banden tussen bewoners) en de leefbaarheid in deze buurt. In zijn visie is een sterke sociale integratie de belangrijkste voorwaarde voor een goed functionerende buurt, een 'productieve' buurt zoals hij dit noemt. In een productieve buurt is er een sterk sociaal netwerk tussen bewoners, vindt er sociale controle plaats (o.a. van de jeugd) en staan bewoners sterker in hun contact naar overheden doordat zij in staat zijn zichzelf, in wat voor vorm dan ook, te organiseren. Ook Putnam gaat in die zin uit van de *civil society*, een gemeenschap met een hoog sociaal kapitaal die in staat is zichzelf te organiseren voor politieke maar ook altruïstische doeleinden. De politieke doeleinden zou men in de context van dit onderzoek kunnen zien als de vertegenwoordiging van bewoners naar de overheid, de altruïstische doeleinden als het nemen van wederzijdse verantwoordelijkheid van bewoners naar elkaar. In het geval van 'Mensen maken de stad' is de verbinding te maken naar de actieve bewoners die de straat vertegenwoordigen en een deel van het welzijnswerk overnemen enerzijds (politiek), en de leefregels die bewoners onderling afspreken anderzijds (altruïstisch). In relatie tot dit onderzoek zou men Putnam daarom 'aan de kant' van het Rotterdamse college kunnen scharen, ook zij streven deze

doelen na door middel van pogingen de sociale cohesie en actief burgerschap onder zijn burgers te bevorderen.

Daarnaast is het interessant om te bepalen in hoeverre aspecten van de *civil society* (vrijwilligerswerk, verenigingsleven etc.) aanwezig zijn in de straten en buurten die ik heb onderzocht. In hoeverre spelen zij een rol als het gaat om de sociale integratie in deze straten? Als zij al aanwezig zijn, in hoeverre hebben zij dan bijgedragen aan de leefbaarheid in de woonomgeving? In Putnams analyse zou hier namelijk een positief verband in terug te vinden moeten zijn. Hebben dergelijke structuren bijvoorbeeld bewoners sterker gemaakt in hun positie naar de gemeente? Heeft het invloed op de manier waarop bewoners zich verbonden voelen naar elkaar of blijft het beperkt tot de groep bewoners die deze georganiseerde verbanden van de *civil society* met elkaar onderhouden? Met andere woorden, is er misschien sprake van een proces van *bonding* binnen de bewonersverenigingen of gangmakersgroepen op de manier zoals Komter dit beschrijft bij bepaalde etnische groepen? In dat geval zouden de 'zegeningen' van de *civil society* beperkt blijven omdat er geen bruggen worden geslagen naar overige, niet actieve bewoners. Omdat 'Mensen maken de stad' juist inzet op een totale bevordering van sociale cohesie onder bewoners en meer actieve burgers tracht te stimuleren zijn dit in mijn onderzoek interessante vraagstukken om te analyseren.

3.4 Theorievorming op het domein van burgerschap

3.4.1 Van den Brink & De Ruijter: burgerschap in een maatschappelijke context

De sociale wetenschappers Gabriël van den Brink en Dick de Ruijter schreven eind 2003 een bestuurlijk advies aan de gemeente Rotterdam over burgerschap inzake migranten in deze stad. In de volgende paragraaf van dit hoofdstuk zal ik dieper op hun werk ingaan met betrekking tot de positie van migrantenpopulaties. Hier beperk ik mij tot hun verkenning van het burgerschap in het algemeen en de implicaties hiervan voor de stad. In hun adviesnota gaan zij in op het begrip burgerschap op zich en hoe dit te definiëren voor een bruikbare toepassing voor een stad. Voor een stad als Rotterdam verwijst burgerschap naar het vermogen en de bereidheid om zich op één of meer gebieden van het maatschappelijk leven in te zetten voor de publieke zaak (Van den Brink & De Ruijter, 2003). Zij onderscheiden vervolgens drie dimensies.

Om te beginnen is met burgerschap een bepaald *vermogen* in het geding. Om een goed burger te kunnen zijn moet men beschikken over bepaalde vaardigheden en inzichten. Dat is gedeeltelijk een cognitieve aangelegenheid maar bepaalde noties of inzichten kunnen wel degelijk via onderwijs of trainingen geleerd worden. Daarnaast gaat het om vormen van sociale vaardigheid. De wijze waarop men met andere meningen omgaat of een conflict oplost moet voor een belangrijk deel in de praktijk geoefend worden. Naast cognitieve inzichten en sociale vaardigheden is bij het vermogen van burgerschap ook loyaliteit in het geding. Loyaliteit overstijgt de eigen leefwereld, gekoppeld aan burgerschap veronderstelt dit dat men zich bij het grotere geheel betrokken voelt en dat men bereidt is verder te kijken dan alleen het eigen belang. Volgens Van den Brink en De Ruijter betekent dit op zijn minst dat men de belangen van andere burgers erkent en afziet van criminele of asociale gedragingen. In het beste geval beseft men dat er gemeenschappelijke belangen zijn die een gezamenlijke inzet vergen.

De *publieke zaak* is de tweede dimensie die bij burgerschap te onderscheiden valt. Enerzijds is het bestaan van gemeenschappelijke belangen een noodzakelijke aanname van burgerschap. Zouden burgers van een stad namelijk uitsluitend hun eigen belangen najagen, dan is burgerschap in bovenstaande zin zonder betekenis. Anderzijds moeten de burgers zelf kunnen aangeven wat zij verstaan onder het gemeenschappelijk belang. Dit vormt vervolgens de input van publieke meningsvorming, bestuurlijk overleg, politieke strijd of democratische besluitvorming. Volgens Van den Brink en De Ruijter zijn er voor burgers verschillende 'schalen' waarop zulk overleg gevoerd kan worden. De eerste schaal heeft betrekking op de eigen familie of het gezinsleven. Het gezin kan een oefenschool voor burgerschap genoemd worden. Deze schaal is echter beperkt, de mate waarin dit gebeurt strekt zich niet veel verder uit dan de eigen verwanten. Daarom kan men de eigen straat of

buurt als een tweede schaalniveau opvatten. Hierbij gaat het om een groep van medeburgers die niet door verwantschap met elkaar verbonden zijn maar toch een gemeenschappelijk belang hebben. Vormen van onderhandeling en overleg worden dan onvermijdelijk. Een volgende schaal is de manier waarop het publieke belang voor de stad in haar geheel of zelfs de gehele straat omschreven wordt. Men heeft dan te maken met een nog ruimere kring van medeburgers, mensen waar men geen persoonlijk contact mee heeft maar die niettemin van bijvoorbeeld dezelfde voorzieningen gebruik maken of met dezelfde problemen worstelen. De vierde schaal ontstijgt het nationale niveau (bijvoorbeeld alle inwoners van de EU of zelfs alle wereldburgers).

Tot slot de derde dimensie: burgerschap wordt altijd op een specifiek gebied van het *maatschappelijk leven* gerealiseerd. Daarbij onderscheiden Van den Brink en De Ruijter een hiërarchie volgens welke het burgerschap steeds substantiëler wordt. Het eerste domein is die van de rechtstaat: als burger houdt men zich aan de regels ervan. Naast het respecteren van de wet is er de inzet op economisch vlak. Het is van algemeen belang dat zoveel mogelijk burgers in economisch opzicht zelfredzaam zijn. Tot slot kan de burger zich nog profileren op sociaal gebied. Door zich aan de wet te houden (rechtstaat) en te zorgen voor een eigen inkomen (economische zelfredzaamheid) geeft men zeker blijk van goed burgerschap, maar sommigen doen meer. Bijvoorbeeld door bestuurslid te worden van een sportvereniging, als vrijwilliger in een kerkgenootschap of door te zorgen voor een zieke buurtgenoot. Van den Brink en De Ruijter betitelen dit als exponenten van de *civil society* (zie ook conclusie hoofdstuk 2 en vorige paragraaf) waarbij het gaat om de initiatieven van particuliere burgers die een belangrijk maatschappelijk belang dienen. Dit vormt het derde domein. Het laatste domein is dat van de publieke meningsvorming en de politiek. Burgers die op dit gebied actief zijn, willen bewust invloed uitoefenen op de publieke zaak. Van den Brink en De Ruijter verdedigen de opvatting dat deze activiteit vaak als hoogste vorm van burgerschap wordt gezien.

Van den Brink & De Ruijter's burgerschap in relatie tot dit onderzoek

De straatanaalpak 'Mensen maken de stad' is niet zomaar een sociale beleidsmaatregel ten behoeve van achterstandsproblematiek in de stad Rotterdam. In haar doelstellingen en methodiek wordt een direct beroep gedaan op de burgers. Men verwacht dat men onderling contact maakt, dat bewoners samen leefregels opstellen en afspreken en dat men voor een groot deel zelfredzaam wordt als het gaat om het oplossen van welzijnskwesties of aanspreekbaarheid naar instellingen in de wijk. Wanneer ik dit in verband breng met de dimensies van burgerschap die Van den Brink en De Ruijter onderscheidden, valt als eerste het *vermogen* van burgerschap op. Men doet immers een beroep op de sociale vaardigheden van burgers en stimuleert deze door bijvoorbeeld het organiseren van activiteiten. Daarnaast doet men een beroep op hun loyaliteit bij het grotere geheel: men hoopt te stimuleren dat men afziet van asociaal gedrag. Zo tracht men door middel van 'Mensen maken de stad' dat bewoners elkaar aanspreken op asociaal gedrag. In termen van de tweede dimensie kan men stellen dat het college de notie van de publieke zaak in de beleving van burgers naar een hoger schaalniveau probeert op te trekken. Het gevoel van een gemeenschappelijk belang moet naar het niveau van de straat en wijk worden uitgebreid en zich niet alleen beperken tot iemands eigen, directe relatiekring. In termen van de derde dimensie, de mate waarin het burgerschap zich uit in een participatie van het maatschappelijk leven, kan men stellen dat het college eigen initiatieven van burgers wil stimuleren. Dit kan betekenen dat zij zich extra inzetten voor hun straat, denk bijvoorbeeld aan de gangmakers in de methodiek van 'Mensen maken de stad'. Ook hier komt het beeld van de *civil society* in naar voren.

Voor mijn onderzoek is het nu van belang te ontdekken in hoeverre deze dimensies van burgerschap (vermogen, publieke zaak en maatschappelijk leven) zijn terug te vinden bij buurtbewoners uit de onderzochte straten en zo ja, hoe dit zich manifesteert. Met betrekking tot de eerste dimensie spreken Van den Brink & De Ruijter over loyaliteit naar het grotere geheel, bijvoorbeeld de stad. In hoeverre zijn bewoners loyaal naar de stad en zo ja, hoe uiten zij dit dan? Met betrekking tot de tweede dimensie, de publieke zaak, zijn er verschillende schalen waarop overleg kan worden gevoerd. Op welke schaalniveaus plegen bewoners van de Heenvlietstraat en het Taandersplein overleg? Blijft dit beperkt tot de eigen, directe vrienden of familiekring? Of is er een ontwikkeling naar overleg op straatniveau? En oefent 'Mensen maken de stad' hier invloed op uit of heeft het geen effect? Met

betrekking tot de derde dimensie, het maatschappelijk belang, is het van belang na te gaan in hoeverre (bestaande) initiatieven van de bewoners een maatschappelijk belang dienen. Met andere woorden, leveren deze initiatieven een bijdrage aan de leefbaarheid in de straat of schieten zij hun doel voorbij?

3.4.2 Van den Brink & De Ruijter over migrantenburgerschap in Rotterdam: marginaal of modern?

De twee auteurs schetsen een beeld van de grote steden in Nederland die naar een gevaarlijke en wellicht explosieve situatie toegroeien. Evenwichten op demografisch, juridisch, economisch en sociaal gebied worden in toenemende mate ondermijnd. Zo vormen in bepaalde wijken autochtonen nog maar een bescheiden minderheid en is er een toename van zware én kleine criminaliteit. Daarnaast biedt de moderne economie geen plaats meer voor veel laaggeschoolde werknemers en stellen vandaag de dag veel burgers zich weliswaar assertief op, maar hebben zij daarbij zelden aandacht voor het belang van anderen. Alle grote steden in Nederland hebben met deze problematiek te kampen, maar in Rotterdam manifesteert zij zich het nadrukkelijkst. Hoewel een eenzijdige associatie tussen migrantenpopulaties en de beschreven problemen op morele gronden afgewezen moet worden, behoort deze associatie tot de maatschappelijke realiteit en dwingt dit de stedelijke overheid tot handelen. Van den Brink en De Ruijter zien het daarom als een goede zaak als de Rotterdamse overheid fors inzet op het bevorderen van actief burgerschap.

Zij stellen hiervoor een strategie van doelbewuste incorporatie voor. Op juridisch, sociaal-economisch, cultureel en intellectueel gebied dienen leden van etnische minderheidsgroepen actief te participeren in het maatschappelijke domein van de stad. Twee vragen omtrent de integratie van minderheden spelen hierbij een bepalende rol. Enerzijds is er de vraag in hoeverre minderheden bij de confrontatie met een vreemde omgeving aan de eigen waarden en gebruiken vasthouden. Dit omschrijven de auteurs als *bonding* omdat de banden binnen de gemeenschap erdoor versterkt worden. Anderzijds is er het contact met de vreemde omgeving, de uitwisseling met de ontvangende maatschappij. Dit proces, *bridging*, verwijst naar de verbindingen die men vanuit de gemeenschap met de buitenwereld legt. Zij stellen dat de politiek de afgelopen decennia vooral heeft gekozen voor de gemakkelijkste maar tevens minst productieve tussenweg. Dit houdt in dat men *bonding* niet al te sterk heeft gestimuleerd, en bovendien slechts bescheiden moeite heeft gedaan het proces van *bridging* te ontwikkelen. Het resultaat is een product van halfhartigheid, een compromis in de slechte zin van het woord waarbij noch de autochtone meerderheid noch de betrokken minderheid serieus wordt genomen. In hun strategie van incorporatie stellen Van den Brink en De Ruijter een tegenovergestelde aanpak voor: processen van *bonding* en *bridging* moeten op een bewuste en intelligente manier gecombineerd worden. Voor bepaalde etnische groepen zal echter meer een proces van *bonding* noodzakelijk zijn, voor andere juist *bridging*. Op collectief niveau moet daarom het nodige worden aangepakt in de stad. Binnen de strategie van incorporatie is het wenselijk dat migranten zich verenigen en organiseren in een poging hun positie te verbeteren. De overheid beschikt over een breed scala van maatregelen waarmee ze dit zou kunnen bevorderen. Er moet voldoende bewegingsvrijheid voor dergelijk organisaties zijn, men kan ze faciliteren en openlijk waarderen voor wat ze doen. De gemeente zou veel actiever en gericht naar reeds lopende initiatieven moeten zoeken. Niet langs de indirecte weg van koepelorganisaties of woordvoerders die al jarenlang bij de gemeente langskomen, maar door in de stad zelf op zoek te gaan naar migranten die als burgers activiteiten ontwikkelen.

Van den Brink en De Ruijter sommen een aantal criteria op die bij de toetsing van initiatiefneming als burger gehanteerd moeten worden. Zo stellen zij dat van zowel individuele als collectieve initiatieven mag worden geëist dat deze zoveel mogelijk *zelfredzaam* zijn. Initiatieven van migranten moeten een gezonde financiële basis hebben en hierop moet toezicht zijn van de overheid. Daarnaast moeten initiatieven en organisaties aansluiten op het concept van de *civil society*. Door middel van verenigingen en andere organisatievormen moeten burgers bij elkaar gebracht worden en gestimuleerd worden zich met iets anders bezig te houden dan hun eigen kring.

Naar een moderne benadering

De moderne samenleving is er een die op mobiliteit berust en waar een subtiel evenwicht tussen dwang en bewegingsvrijheid heerst. Het is een maatschappij die in hoog tempo voortgang maakt en weinig ruimte laat voor afwijkende gedragingen. Daarnaast stelt zij hoge eisen aan het vermogen tot zelfregulatie van burgers. Migranten in Nederland worden dagelijks geconfronteerd met deze hoge eisen op het vlak van individualiteit en zelfregulatie. Hoe moeten zij overleven in een dergelijk milieu?

De cruciale opgave bestaat uit het vinden van een levenshouding die niet nostalgisch maar modern is. De modernisering van het sociale leven in Nederland brengt met zich mee dat de normen geleidelijk verhoogd worden, terwijl er voortdurend wordt geselecteerd. Het is daarom noodzakelijk dat migranten een meer ondernemende houding ontwikkelen. Allochtonen die puur inzetten op overleven, zullen in deze harde maatschappij op den duur gemarginaliseerd worden. Degenen die risico's nemen, investeren en ondernemend zijn, zullen op termijn succesvoller blijken. Allochtonen moeten hierbij - zoals alle burgers - meer gelegenheid nemen én krijgen voor de formulering van hun eigen denkbeelden. Zij moeten opkomen voor hun eigen belangen en zich inzetten voor de publieke zaak. De overheid moet hierin enerzijds ruimte bieden en steun verlenen, anderzijds deze activiteiten toetsen aan de normen van de Nederlandse politieke cultuur. Het gaat dus niet om hulp maar om zelfredzaamheid, niet om het leven in gemeenschappen maar het bespelen van netwerken en niet om solidariteit maar om burgerschap.

In het geval van Rotterdam concluderen de auteurs dat het stadsbestuur strategisch gezien sterk inzet op het laagste schaalniveau: dat van de eigen straat of buurt, zodat Rotterdammers in hun directe leefomgeving tot overleg komen. Als deel van het proces van stedelijke vernieuwing zien beide auteurs dit als een goede ontwikkeling: men kan zich als burger inderdaad inzetten voor betere contacten in de buurt. Maar zij stellen dat het ook mogelijk is zich in te zetten voor de eigen etnische gemeenschap in een bepaald domein en op het niveau van de gemeente als geheel. Een dergelijke ruimere betrokkenheid bij de publieke zaak achten zij niet alleen voor autochtone Rotterdammers maar ook voor allochtonen en hun organisaties wenselijk.

Migrantenburgerschap in relatie tot dit onderzoek

De beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' richt zich op de sociaal kwetsbare gebieden van de stad. Van deze achterstandswijken behoort vaak meer dan de helft van de populatie tot een etnische minderheid. Ook in de Tarwewijk en Spangen, mijn twee onderzoekslocaties, is dit het geval. Aangezien de maatregel mede voortkomt uit de vermeende spanningen en wederzijds onbegrip als gevolg van de (etnische) pluriformiteit in deze stadswijken, is het nuttig de rol van migrantenburgerschap in deze te belichten. Daarnaast wil het college actieve burgers die zich op enigerlei wijze inzetten voor hun straat of buurt. Door de oververtegenwoordiging van allochtonen in de achterstandsbuurten betekent dit automatisch dat er wat dat betreft vooral een beroep zal worden gedaan op deze categorie bewoners. Naarmate hun aandeel in deze wijken verder toeneemt, zal in de nabije toekomst alleen maar nog meer van hun invulling van actief burgerschap afhangen. De visie van Van den Brink en De Ruijter over migrantenburgerschap sluit aan bij die van de *civil society*. Allochtonen moeten zich vooral organiseren in wat voor vorm dan ook en zelfredzaamheid is hierbij het sleutelwoord. Echter, de auteurs sporen beleidsmakers, politici en bestuurders van de stad Rotterdam tegelijkertijd aan om achter het bureau vandaan te komen en actief de huidige 'organisatiegraad' van allochtonen in kaart te brengen. Vervolgens kan adequaat en doelgericht worden ingespeeld op bestaande initiatieven ten einde deze verder uit te bouwen, te stimuleren of van te leren. Daarnaast wijzen zij er op dat processen van *bonding* en *bridging* op een bewuste en intelligente manier gecombineerd worden moeten om tot een geslaagde incorporatie van etnische groepen in de Rotterdamse samenleving te komen. Hoeveel *bonding* en hoeveel *bridging* hangt vervolgens af van de specifieke kenmerken van de etnische groep in kwestie. Vergeleken met de visie van Aafke Komter is dit een meer verfijnde benadering van *bonding* en *bridging*. Komter wees

---

immers vooral op de noodzaak tot *bridging* tussen allochtonen en autochtonen. Van den Brink en De Ruijter hechten dus waarde aan beide processen en stellen vast dat de noodzaak tot stimulatie van een van deze processen kan verschillen per etnische groep. Het is interessant te bepalen in hoeverre een maatregel als 'Mensen maken de stad' - die immers pretendeert actief burgerschap te willen bevorderen - in de praktijk aansluit bij deze visies. Met andere woorden, stimuleert 'Mensen maken de stad' *bridging* tussen verschillende etnische groepen in de Heenvlietstraat en het Taandersplein? Wat doet het programma om bewoners van andere culturen met elkaar in contact te brengen? Schenkt het ook aandacht aan *bonding* binnen bepaalde groepen die dit misschien nodig hebben? En hoe staan allochtone bewoners zelf tegenover het maken van contact met buurtbewoners uit andere culturen?

Hoofdstuk 4   Onderzoeksbevindingen

4.1   Inleiding

In dit hoofdstuk worden de empirische bevindingen van dit onderzoek uiteen gezet. De output van de interviews met bewoners, welzijnswerkers, beleidsmakers en bestuurders zal aan de hand van de diverse thema's worden gepresenteerd: de meningen rond de methodiek en doelstellingen van 'Mensen maken de stad', de visie op de sociale toestand in de wijk en de beleving van sociale relaties. Tevens tracht ik een koppeling te maken met de theorieën uit het vorige hoofdstuk. Hoewel de onderwerpen en interviewvragen per onderzoeksdoelgroep uiteraard verschillen, zijn dit grofweg de drie hoofdthema's die bij elke respondent aan bod zijn gekomen. De beleving van de onderzoeksdoelgroepen staat centraal. Ik heb bewust gekozen voor een presentatie naar thema in plaats van een presentatie naar onderzoeksdoelgroep. Hierdoor is voor de lezer de rode draad van dit rapport gemakkelijker vast te houden en wordt de koppeling tussen empirie en theorie overzichtelijker. In de laatste paragraaf ga ik in op overeenkomsten en verschillen tussen de bevindingen uit de Heenvlietstraat enerzijds en het Taandersplein anderzijds.

4.2   Over 'Mensen maken de stad'

4.2.1   De deelgemeenten

In de *deelgemeente Charlois*, waar de Heenvlietstraat (Tarwewijk) onder valt, is de pilot van 'Mensen maken de stad' in een aantal straten ingevoerd en afgerond. Dit najaar wordt in nog eens 20 straten de methodiek toegepast. Door de deelgemeente Charlois wordt 'Mensen maken de stad' vooral gezien als een intensievere aanpak van het Opzoomeren en Stadsetiquetten. In beginsel staat zij hier positief tegenover. Een beleidsmedewerker noemt wel de onvrede bij enkele welzijnswerkers die de methodiek van het programma te statisch vinden en te veel 'top-down' ingevoerd. Ook geeft hij aan dat het hem nog niet helemaal duidelijk is wat voor effect 'Mensen maken de stad' nu precies heeft op de specifieke straten. Er is door Charlois bewust gekozen 'Mensen maken de stad' in te voeren in straten waar al enigszins een actief bewonerskader aanwezig is. Aangezien dit behoorlijk wat kost, een half miljoen euro, is dit een beleidsdilemma geweest. Zo had men ook kunnen kiezen voor andere aanpakken in straten waar de sociale nood het hoogst is. De deelgemeente zou graag zien dat de beoogde effecten van 'Mensen maken de stad' (sociale samenhang en actief burgerschap) zich als een olievlek uitbreiden over de rest van de wijk. Straten die de door de aanpak zichtbare resultaten hebben bereikt, moeten dan als voorbeeldstraat dienen voor de andere straten. Een punt van kritiek is de binding van 'Mensen maken de stad' met bestaande bewonersinitiatieven in de wijk. Men zou bijvoorbeeld graag zien dat het programma inhaakt op al bestaande acties gericht op sociale samenhang of representatie naar de (deel)gemeente. In hoeverre dit gebeurt in de straat aanpak is nog moeilijk vast te stellen. Volgens de deelgemeente ligt hier een belangrijke taak voor de beleidsmedewerkers: zij moeten dit proces sturen door bestaande initiatieven te koppelen aan de methodiek van 'Mensen maken de stad'. Gebeurt dit niet, zo geeft een beleidsmedewerker aan, dan zijn de financiële middelen beschikbaar gesteld voor de aanpak 'weggegooid geld' en staat de methodiek te veel op zichzelf.

In de *deelgemeente Delfshaven*, waar het Taandersplein (Spangen) onder valt, is net als in de Tarwewijk de pilot in een aantal straten ingevoerd. In Delfshaven wordt in nog eens 50 straten de methodiek ingevoerd. De bedoeling is dat in minstens 40 van deze straten een straatagenda wordt gerealiseerd. Een beleidsmedewerker noemt dit dan ook sociale 'massaproductie' als zijnde een teken dat het de deelgemeente serieus is als het gaat om bestrijding van anonimiteit. Volgens de deelgemeente hebben de nieuwe stedelingen minder behoefte aan buurtgemeenschap. Deze categorie bewoners zoekt hun sociale oriëntatie elders en juist daardoor krijgen bewoners die langer in de wijk wonen meer en meer de behoefte zelf een gemeenschap te creëren binnen hun wijk. Volgens een beleidsmedewerker vinden mensen sociale samenhang in hun wijk daarom in toenemende mate weer belangrijk. In de massaproductie zullen ook de 'moeilijkste' straten niet worden vermeden. Dat wil

zeggen, de straten met de grootste sociale problemen. Het gaat de deelgemeente Delfshaven vooral om het bestrijden van deze anonimiteit: de sociale samenhang dient via de straataanpak te worden bevorderd. Over actief burgerschap (zelfredzaamheid en representatie van de wijk/straat) wordt niet of nauwelijks gerept. De straatagenda wordt als het belangrijkste middel gezien om deze anonimiteit te doorbreken. Bij het opstellen van de punten komen zij elkaar bijvoorbeeld in bijeenkomsten tegen en kan er gezamenlijk gediscussieerd worden over de misstanden in de wijk. Als bewoners weten wat er is afgesproken en welke regels er zijn om overlast tegen te gaan voelen zij zich sterker op straat is het devies. Vervolgens durven zij andere bewoners makkelijker aan te spreken. Het feit dat bepaalde bewoners niet meedoen aan activiteiten in het kader van 'Mensen maken de stad' onderstreept volgens een beleidsmedewerker de noodzaak om de meerderheid van de straat achter de agenda te laten staan. Daardoor voelen zij zich sterker en gesteund en dit maakt het voor hen makkelijker bewoners met deviant gedrag aan te spreken. Wanneer dit gebeurt, weten zij simpelweg dat een hele hoop andere bewoners er net zo over overlast denken als zij zelf. Dit kan bijvoorbeeld het parkeren zijn op een speelplekje of het gooien van afval op straat. Er moet dus weer een klimaat gaan ontstaan waarin mensen elkaar simpelweg durven aan te spreken. Eigen onderzoeken gehouden in Spangen worden aangehaald om te laten zien dat mensen nauwelijks meer spelende kinderen maar ook zelfs volwassenen in de buitenruimte durven aan te spreken op hinderlijk gedrag. Al met al is de deelgemeente van mening dat de aanpak zeer positief is ontvangen bij bewoners, juist vanwege de intensieve aanpak, gericht op maatwerk voor de straat.

Conclusie

De *deelgemeente Charlois* probeert met 'Mensen maken de stad' in te haken op bestaande aspecten van de *civil society*. Wanneer het programma geen verband houdt met bestaande bewonersinitiatieven staat de aanpak te veel op los zand en zal deze niet bijdragen aan de leefbaarheid van de straat en uiteindelijk de wijk. Zoals Putnam betoogt, ziet zij in de straataanpak een middel om bewoners aan te sporen tot een gezamenlijke inzet teneinde de buurt sociaal geïntegreerder en leefbaarder te maken. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat straten die aantoonbare resultaten hebben behaald met 'Mensen maken de stad' als voorbeeld moeten gaan dienen voor andere straten in de wijk. De sociale integratie die hiermee moet worden bereikt, sluit aan bij de zegeningen van de *civil society*: in een sterk sociaal geïntegreerde buurt met een hoge mate van zelforganiserend vermogen krijgen ongewenste sociale fenomenen als criminaliteit en jeugdbendes geen kans de leemtes op te vullen. Uiteraard ziet de *deelgemeente Delfshaven* 'Mensen maken de stad' eveneens als een bijdrage aan de bevordering van de *civil society*. Echter, de zelfredzaamheid van de buurt komt hier minder aan de orde. Het zijn de sociale relaties tussen bewoners die hier de aandacht krijgen: de bewoners met een langere woonduur zouden weer behoefte hebben aan gemeenschap in de buurt. Daarom moet de heersende anonimiteit bestreden worden. Die anonimiteit wordt volgens de deelgemeente Delfshaven vooral veroorzaakt door de nieuwe stedelingen die hun oriëntatie elders zoeken. Dit verband heb ik in de door mij onderzochte literatuur niet aangetroffen. Weliswaar wijst Blokland-Potters op het bestaan van verschillende typen bewoners met elk een eigen oriëntatie op de buurt, maar ook bewoners met een lange woonduur hoeven geen enkele verbondenheid te voelen met de buurt. Voor velen van hen heeft de locatie geen betekenis. Met uitzondering van de peergroups geldt bovendien voor ieder type bewoner dat hun gemeenschap door keuzemogelijkheden en afgenomen publiek-normatieve kaders geprivatiseerd is geraakt en nauwelijks iets met de buurt als locatie te maken heeft. De veronderstelling dat bewoners (ook met een andere woonduur) op straat- of op buurtniveau een gevoel van gemeenschap bij elkaar zoeken, lijkt daarom onwaarschijnlijk.

4.2.2 Het welzijnswerk

In de *Heenvlietstraat (Tarwewijk)* heeft een koppel van opbouwwerk en jongerenwerk (samen welzijnswerk) de invoering van 'Mensen maken de stad' begeleid. Hoewel de Heenvlietstraat al langer een actieve 'Opzoomerstraat' was, is er volgens het welzijnswerk een belangrijk verschil met 'Mensen maken de stad'. Dit heeft bijvoorbeeld te maken met de beschikbare budgetten voor activiteiten. Met Opzoomeren kun je als straat inschrijven op een bepaalde activiteit waar je dan een klein budget voor

krijgt. Bij 'Mensen maken de stad' krijgt de straat een totaalbudget die er op gericht is activiteiten te organiseren die vallen binnen de aanpak van 'Mensen maken de stad'. Daarnaast is het de bedoeling dat de bewoners dit totaalbudget in samenspraak inzetten voor specifieke doeleinden.

Volgens het welzijnswerk bereik je met Opzoomeren alleen dat een aantal bewoners van een straat slechts een paar keer per jaar een activiteit organiseert. 'Mensen maken de stad' moet veel verder gaan, er is de mogelijkheid om een Stadgetiquette af te spreken. Er kunnen afspraken worden gemaakt zodat mensen elkaar kunnen aanspreken over dingen en contact met elkaar maken. In de Heenvlietstraat was het voor het welzijnswerk met name interessant om te zien hoe een actieve Opzoomerstraat ineens een stuk verder kon gaan. Het voordeel was dat je als werker gedurende een jaar intensief met straten bezig kon zijn. Men belde dan aan tijdens etenstijd, bewoners zijn dan geneigd de dingen snel en zakelijk af te handelen. Mensen lezen slecht in achterstandswijken, dus aanbellen en praten werkt beter. Voor elke bijeenkomst en activiteit zijn zij dan ook steeds de deuren langsgegaan. Het werkte niet alleen om ze warm te maken voor de bijeenkomsten maar ook om hun verhaal aan te horen.

Daarnaast wordt er waarde gehecht aan het feit dat bij 'Mensen maken de stad' op de hoogste trede van de ladder de bewoners samenwerken met instellingen en diensten. Vanuit het overheidswezen krijg je in een dergelijke situatie een dienstverlening op maat, geredeneerd vanuit de straat krijg je dat de overheidsdiensten en instellingen heel gericht dienstverlening op het niveau van de straat. De Heenvlietstraat zal volgens het welzijnswerk deze trede 7 op de ladder nooit bereiken. De bewoners willen wel maar de overheid is er nog lang niet aan toe. Als reden hiervoor wordt aangegeven dat het al moeilijk genoeg is voor een overheid om op het niveau van een wijk te besturen, laat staan op straatniveau. Er gaan allerlei alarmbellen af in het hoofd van ambtenaren: iedereen betaalt toch belasting, waarom zouden we nu een straat gaan voortrekken? De ambtenaren hebben het mis volgens het welzijnswerk in de Heenvlietstraat. Er hoeft immers niet meer te worden besteed. 'Mensen maken de stad' heeft veel zinnige, positieve effecten op het leven van bewoners. De overheid zou dit juist moeten waarderen want dat zou veel huidige maatschappelijke kosten (uitrukken politie, graffiti, vernielingen etc.) kunnen drukken op de middellange termijn. Dit soort kosten worden nooit op het niveau van een straat, zelfs niet een wijk 'geboekhoud' maar zijn volgens het welzijnswerk wel aanzienlijke kosten. 'Mensen maken de stad' zou deze kosten wellicht kunnen verminderen.

Het welzijnswerk in de Heenvlietstraat ziet de methodiek en vermeende top-down benadering van 'Mensen maken de stad' niet als keurslijf maar geeft wel aan dat het niet de bedoeling is dat een van beide aspecten gaat overheersen. Dit ligt volgens hen ook een beetje aan het vakmanschap van de werkers: zij hebben hier zelf een verantwoordelijkheid in om dit te kneden naar de behoeften van 'hun' specifieke straat. Zij moeten zorgen dat die straat smool krijgt naar de projectleiding. Zo is er veel intervisie geweest waar alle werkers van de straten uit de pilot bij elkaar kwamen om te bespreken hoe het ging. Men beaamt dat de projectleiding er erg bovenop zat, maar dit wordt als een positief gegeven beschouwd. Hierdoor werd de gang erin gehouden.

Op het *Taandersplein (Spangen)* hebben eveneens twee welzijnswerkers zich beziggehouden met de implementatie van de methodiek. Hoewel de samenwerking tussen de opbouwwerker en de jongerenwerker tijdens de pilot goed is verlopen, verschillen zij van mening over 'Mensen maken de stad' als methodiek en de uitwerking daarvan. Als je kijkt naar het effect van 'Mensen maken de stad' op het Taandersplein ziet de opbouwwerker het glas als half vol, de jongerenwerker als half leeg. De opbouwwerker ziet de aanpak als middel om bewoners wat contact met elkaar te maken. Het feit dat hier wat mee gedaan wordt is al een overwinning aangezien er grote anonimiteit heerst. Volgens de opbouwwerker vonden de straatagenda en het aanstellen van gangmakers goed aansluiting door het feit dat het Taandersplein al een aantal actieve bewoners had. Deze kwamen al regelmatig bij elkaar en dit maakte ook het opstellen van de straatagenda een stuk gemakkelijker. Er bestond binnen het Taandersplein al een vergadercultuur en samenwerking met instellingen lag al op een behoorlijk niveau. Volgens de opbouwwerker komt dit vooral door een tweetal gangmakers (een Nederlands echtpaar) die al jaren spreekbuis zijn voor het Taandersplein, erg goed zijn in organiseren en in staat zijn straatbewoners bij activiteiten te betrekken. De meerwaarde van 'Mensen maken de stad' is dat het de opbouwwerker de ruimte en tijd gaf om intensief contact te hebben met bewoners in een

bepaald gebied. Zij wist niet precies hoeveel bewoners de straatagenda hebben ondertekend. De agenda werd tijdens (buiten)activiteiten gepresenteerd aan de rest van de bewoners met als doel zoveel mogelijk bewoners deze agenda te laten ondertekenen. Zij ziet de straatagenda als het belangrijkste instrument om de samenhang te bevorderen. Nadat deze is geformuleerd begint volgens haar pas het echte werk: zorgen dat bewoners er naar leven. De bijeenkomsten in het kader van 'Mensen maken de stad' vonden bewoners over het algemeen heel formeel, niet iedereen had het als even prettig ervaren. Dit heeft sommige gangmakers niet weerhouden om te zeggen wat ze wilden. Bij tijd en wijle ging het er zelfs heftig aan toe. Veelal kaartte het projectbureau bepaalde zaken echter op een te abstract niveau aan. De bedoeling van een keuring bijvoorbeeld is bij de bewoners niet echt overgekomen. Zo was de duur (twee uur) en de manier waarop (formeel en heel strak) volgens haar te kort door de bocht om tot een goede evaluatie te komen. Volgens de opbouwwerker hadden de mensen van het projectbureau weinig feeling met de praktijk en dachten ze te zwart wit als het ging om de problemen van een straat.

De jongerenwerker toont een minder positief beeld van de uitwerkingen van 'Mensen maken de stad' op het Taandersplein. De methodiek van de straataanpak heeft hij slechts als rode draad gebruikt. Als hij alles van de methodiek letterlijk had gevolgd was hij niet ver gekomen, zo geeft hij aan. De methodiek lijkt op het eerste gezicht heel aardig en uniform en lijkt daarom zo toepasbaar op iedere straat. In de praktijk komt het er volgens hem echter op neer hoe goed je als welzijnswerker in staat bent met bewoners te communiceren. Veel aspecten van 'Mensen maken de stad' schoten hun doel voorbij. Zo sloten de interviewlijsten uit de startfase (om een beeld te krijgen van een bepaalde straat en het niveau te bepalen) niet aan bij de belevingswereld van de bewoners. Zij waren te formeel en ingewikkeld opgesteld. De jongerenwerker beaamt dat het Taandersplein al een redelijk actieve straat was. Hij vindt dit logisch aangezien er een school zit op het plein en een buurthuis. Daardoor waren de bewoners al wat actiever. In de pilot van 'Mensen maken stad' richtte de aanpak zich officieel alleen op de mensen die rondom het plein woonden, bijvoorbeeld in het aanbod van activiteiten of afspraken met derden. Volgens de jongerenwerker werkte dit eigenlijk niet omdat het plein ook een belangrijke rol speelt voor bewoners uit de zijstraatjes; de kinderen zitten op die school, ze komen in het buurthuis en mensen uit dezelfde etnische groepen zoeken elkaar op. De enorme druk die op het project zat qua tijdsplanning werd door de jongerenwerker als een groot probleem ervaren. Van het projectbureau moest het afgerond worden binnen de bepaalde periode. Volgens de jongerenwerker was er daardoor te weinig aandacht voor het proces en de sfeer die in de straat moest ontstaan om als voedingsbodem te dienen voor het slagen van een dergelijke aanpak. Instrumenten als de straatagenda zijn daardoor nauwelijks ingebed in het sociale verkeer op het plein. Op het principe en de doelstellingen van 'Mensen maken de stad' heeft hij niets tegen. De inhoudelijke aanpak sluit echter niet aan op een straat als het Taandersplein. Wetenschappelijk is het allemaal prachtig maar het staat te ver af van de praktijk en de belevingswereld van bewoners. Zo kwam er bij vergaderingen vaak niemand opdagen. Volgens hem kwam dat omdat de setting van een dergelijk formele vergadering door de bewoners als te bedreigend werd ervaren. Als antwoord hierop organiseerde hij samen met de opbouwwerker een 'vergadering op straat'. Zij gingen plantjes planten in de straat en bloembakken ophangen. Ze begonnen 's ochtends vroeg en na twee uur stond vrijwel iedereen op straat met elkaar te kletsen. De afspraken met diensten en instellingen zijn volgens hem ook in het water gevallen. De bewoners zouden graag willen dat instellingen meer naar hen zouden luisteren en dat zij een goed contact met hen konden onderhouden. Volgens hem zijn de instellingen echter te weinig onder druk gezet om gemaakte afspraken na te komen of bewoners meer serieus te nemen. Hierdoor was het element van afspraken met derden vooral een papieren tijger.

Conclusie

Het welzijnswerk in de Heenvlietstraat geeft aan dat de hoogste trede op de straatladder (trede 7: samenwerken met instellingen en diensten) een utopie is voor deze straat. De overheidsinstellingen zouden hier nog lang niet aan toe zijn. Deze conclusie heeft natuurlijk gevolgen voor het creëren van een *civil society*. Het idee van de *civil society* gaat primair uit van het zelforganiserend vermogen en de zelfredzaamheid (verenigingsleven, buurtcomités etc.) van de bewoners om wijken sociaal 'sterker' en leefbaarder te maken. Echter, dit kan alleen worden bereikt als overheden en andere relevante diensten en instellingen de mogelijkheid hiertoe scheppen. De bewoners hebben deze partijen immers

nodig om dingen voor elkaar te krijgen in hun wijk. Met andere woorden, bewoners kunnen nog zo goed georganiseerd zijn in hun wijk, als overheden, diensten en instellingen de bewonersafvaardigingen niet erkennen of ondersteunen in hun initiatieven dan zullen de zegeningen van de *civil society* niet bereikt worden. Sterker nog, zij kunnen zelfs een averechts effect teweeg brengen doordat bewoners zich buitengesloten voelen of niet serieus genomen voelen. De jongerenwerker van het Taandersplein heeft dit binnen het programma van 'Mensen maken de stad' ook zien gebeuren: instellingen zijn volgens hem te weinig onder druk gezet de gemaakte afspraken na te komen en bewoners meer serieus te nemen. Het welzijnswerk van het Taandersplein noemt daarnaast het formele karakter van het programma (strakke bijeenkomsten, het opstellen van leefregels) als iets wat niet aansluit bij de leefwereld van de bewoners. Er kwamen weinig mensen opdagen en contacten werden niet gelegd. De 'vergadering op straat' die zij vervolgens organiseerden (o.a. bloembakken plaatsen) was wel een succes: de bewoners voelden zich prettig in de ongedwongen sfeer en maakten gemakkelijk contact. Dit was meer een aanpak zoals deze bij Opzoumeren vaak voorkomt. Dit sluit aan bij wat Blokland-Potters concludeert: een mate van publieke familiariteit met de directe burens of andere bewoners is heel gezond en in sommige straten in Rotterdam hebben initiatieven rond Opzoumeren bijgedragen aan de leefbaarheid. Echter, verder zou het beleid niet moeten gaan. Je zou kunnen zeggen dat dit met de formele bijeenkomsten en het afspreken van leefregels wel geprobeerd is maar dat deze aanpak niet aansluit bij de bewoners.

4.2.3 De bewoners

De *Heenvlietstraat* kent een lange geschiedenis van actieve bewoners. Al sinds enkele jaren organiseert een vast groepje bewoners Opzoumeractiviteiten. Volgens vele bewoners staat de *Heenvlietstraat* bij andere straten nu dan ook bekend als een 'gezellige' straat waar met enige regelmaat wat wordt georganiseerd. Ik zal eerst de mening rond 'Mensen maken de stad' vanuit het perspectief van de gangmakers belichten. Daarvan zijn er drie geïnterviewd. Daarna komt de beleving van enkele overige bewoners aan bod. Hiervoor zijn diepte-interviews gehouden met vier bewoners en korte gesprekjes aan de deur met ongeveer tien andere bewoners. Het was moeilijk om 'gewone' bewoners van de *Heenvlietstraat* te interviewen. Slechts enkelen waren hiertoe bereid en de interviews verliepen niet altijd even gestructureerd. Mede daarom heb ik bij het aanbellen in de straat korte gesprekjes aangeknoopt met bewoners om een deel van hun mening vast te leggen.

Gangmakers in de *Heenvlietstraat* over 'Mensen maken de stad'

De gangmakers van de *Heenvlietstraat* zijn in aanraking gekomen met 'Mensen maken de stad' via de opbouwwerker. De opbouwwerker wist dat zij eerder actieve bewoners waren geweest in het kader van Opzoumeren. Zij hebben aan alle activiteiten rond 'Mensen maken de stad' in de *Heenvlietstraat* meegedaan. Zij noemen het grote tentfeest in februari (finaledag) wat heeft veel werk gekost. Zo kochten zij bijvoorbeeld de spullen in en organiseerden randactiviteiten voor de kinderen. Er zijn schoonmaakacties geweest en het plaatsen van plantenbakken om de boel op te fleuren. Daarnaast zijn er ijzeren beugels bevestigd aan de puilen om fietsen aan vast te zetten. Dit waren in de ogen van de gangmakers geslaagde acties. Het daadwerkelijk organiseren van de activiteiten en bijbehorende taken werd volledig door het groepje actievelingen gedaan, de welzijnswerkers hebben hoogstens mee helpen aanbellen om bewoners te enthousiasmeren. De gangmakers spreken hier over het algemeen kwalijk over en vinden dat het welzijnswerk hun meer had moeten helpen. Eén gangmaker is een andere mening toegedaan, hij vindt het logisch dat welzijnswerk slechts ondersteunt. De actievelingen in de straat zijn ongeveer vier bewoners die het voortouw nemen, de gangmakers, plus eenzelfde aantal bewoners dat hen actief hierbij helpt. Zo is er dus een vaste kern van ongeveer tien bewoners in de *Heenvlietstraat* die zich actief inzetten voor de straat op wat voor manier dan ook. Enkele gangmakers waren ook al voor 'Mensen maken de stad' bekend met het welzijnswerk in de wijk. Dit contact werd met name in Opzoumeracties of andere activiteiten gelegd. De nazorgfase zegt hen niet zoveel, volgens hen is er geen concreet nazorgplan. Als het gaat over de fase na 'Mensen maken de stad' praten zij vooral in termen van geld. Het straatbudget van 4000 euro is tijdens de pilot niet helemaal opgegaan en het resterende bedrag is bij de deelgemeente zoekgeraakt. De gangmakers

zouden dit geld graag nog ergens aan uit willen geven maar kunnen dit dus niet. Hier is veel frustratie over.

De straatagenda wordt door de gangmakers als een goed middel gezien om onderling afspraken te maken in de straat. Over de uitwerking ervan en het nut op lange termijn zijn de meningen verdeeld. Zo is de een van mening dat bewoners zich goed houden aan de afspraken, de ander ziet geen verschil in de situatie vergeleken met vóór de invoering. Volgens een gangmaker komt dit omdat ergerlijk gedrag voornamelijk komt van bezoekers en niet van bewoners van de straat. Het toeteren 's avonds laat, te hard rijden of verkeerd parkeren zijn hier voorbeelden van. Wel zijn alle gangmakers het er over eens dat de straatagenda geholpen heeft om contact te maken met de bewoners. Dit contact bleef echter veelal beperkt: het waren vooral de gangmakers plus een groep van hoogstens 20 bewoners die, elkaar afwisselend, op de bijeenkomsten kwamen voor het opstellen van de agendapunten. Het was als het ware een middel, een reden om ergens met elkaar over te praten. Heel soms kwamen er ook andere bewoners naar de eerste bijeenkomsten. De gangmakers gingen ook langs de deuren met de straatagenda om overige bewoners te laten ondertekenen. Daarnaast werd het als een soort aanknopingspunt gebruikt voor enkele nieuwe bewoners in de straat. Het diende dan mede als een welkomstpraatje. Eén gangmaker geeft aan dat de meeste bewoners gewoon klakkeloos hun handtekening onder de agenda hebben gezet. Het hoge percentage dat de agenda heeft ondertekend komt volgens haar dan ook zeker niet omdat alle bewoners zich ergeren aan dezelfde dingen. Het is eerder veroorzaakt door het aandringen van gangmakers bij het langs de deuren gaan. Daarnaast ondertekenden vele bewoners op de finaledag de agenda vooral omdat dit 'erbij hoorde' in plaats van uit overtuiging.

De kritiek dat een stad of wie dan ook haar bewoners geen leefregels moet opdringen zijn volgens de gangmakers begrijpelijk maar niet geheel terecht: het stimuleren van bepaalde basisvormen van hoe je met elkaar omgaat en het bestrijden van overlast is alleen maar goed voor de straat. Je mag best iemand aanspreken op gedrag en formele vastlegging hiervan in een agenda kan hierbij helpen. Niemand staat met opgeheven vinger voor iemands deur, aldus de gangmakers. Dat dit laatste niet helemaal strookt met de praktijk blijkt uit een situatie verteld door een van de gangmakers. Een gangmaker plakte een grote poster van de agenda omgekeerd op het raam van een bewoner die steeds maar zijn afval op straat bleef gooien. Dit als teken dat hij zich aan de leefregels van de straat diende te houden. Over één ding zijn de gangmakers het unaniem eens: door instanties, instellingen of deelgemeente worden de punten uit de agenda niet of nauwelijks nageleefd. Zij noemen de Roteb die twee keer in de week extra zou vegen, maar waar niets van terecht is gekomen. Samen met de opbouwwerkers hebben sommige gangmakers ook het stadstoezicht aangesproken over het feit dat zij te weinig door de straat lopen. Stadstoezicht geeft op haar beurt aan dat de wijk te groot is om constant overal te kunnen lopen. Ook de verkeersveiligheid is een punt die de gangmakers via 'Mensen maken de stad' wilden aanpakken. Er konden geen verkeersdrempels komen vanwege het vrachtverkeer naar de Supermarkt en door de funderingen die dit niet kunnen hebben. De deelgemeente heeft nog niets gedaan aan een herinrichting van de straat om deze verkeersveiliger te maken. Dit was wel afgesproken in de straatagenda: er zou een verkeersveiligheidsplan komen. Concrete plannen kwamen er steeds maar niet en een aantal gangmakers klagen over het feit dat het welzijnswerk hen hierin niet heeft geholpen. Zij hebben als gangmakers zelfs 'gesmeekt' om directe telefoonnummers van deze diensten om er zelf achteraan te zitten. Dit bleek niet mogelijk. Zij zijn dan ook verbolgen over het feit dat er nu door de deelgemeente een architect is ingezet om het aangrenzende Mijnsherenplein te herinrichten. Bij deze besluitvorming is geen enkele vertegenwoordiger van de Heenvlietstraat betrokken terwijl dit directe gevolgen heeft voor het verkeer in de Heenvlietstraat. Aan beide kanten wordt dit plein ontoegankelijk voor autoverkeer en parkeervakken verdwijnen waardoor de Heenvlietstraat meer auto's te verwerken krijgt zowel als doorgangsweg als ook als parkeergelegenheid. En dit terwijl de Heenvlietstraat al behoorlijk vol is als het gaat om geparkeerde auto's en verkeer.

De straatladder zegt de gangmakers niet zoveel. Ze vinden het over het algemeen vaag en begrijpen de bepaling van de treden niet precies. De hoogste trede zal volgens één gangmaker nooit behaald worden. Het blijft de grote stad en daar is de mentaliteit van mensen nu eenmaal anders. Daarnaast

spreken zij enigszins ironisch over de hoogste trede: 'samenwerken met instellingen en diensten'. In de ogen van de gangmakers zijn zij juist degenen die het laten afweten. Overige bewoners in de Heenvlietstraat over 'Mensen maken de stad'

Verreweg de meeste bewoners uit de Heenvlietstraat zijn niet bekend met de straataanpak. Als ik bewoners vroeg naar 'Mensen maken de stad' zei het hen over het algemeen niets. Na enige uitleg van mijn kant werd het sommigen duidelijk dat het ging over het organiseren van straatactiviteiten. De meesten kenden alleen het Opzoomeren. Vrijwel direct daarna verwezen ze naar het blokje rijtjeshuizen waar de meeste gangmakers wonen. Daar moest ik zijn. Wanneer ik hen uitlegde dat het mij ook te doen was om *hun* mening over de sociale toestand in de straat wezen zij mij meestal direct af. Omdat 'Mensen maken de stad' hen niets zei stelde ik vervolgens, aan de deur, enkele vragen over hoe men in de straat met elkaar omgaat en wat zij hierin belangrijk vinden. Het beeld wat hieruit naar voren kwam is even eenvoudig als treffend. Zij vinden straatactiviteiten een goed initiatief, maar vooral voor de kinderen. De meesten geven het feit dat ze een baan hebben waarbij ze hard moeten werken als reden aan waarom ze geen behoefte hebben om zich ook nog eens voor de straat in te zetten. Daarnaast hebben zij daar simpelweg geen behoefte aan, na hun werk besteden zij tijd voor zichzelf, liefst binnen het domein van hun woning.

Van de bewoners waar een diepte-interview mee is gehouden komt een gedifferentieerd beeld van 'Mensen maken de stad' naar voren. Sommigen van hen waren er dermate onbekend mee of hadden geen mening dat zij over 'Mensen maken de stad' zelf niets zinnigs hadden te melden.

Een Nederlandse bewoner van in de vijftig ziet weinig verschil met eerdere activiteiten in de straat in het kader van Opzoomeren: de activiteiten op straat, de inzet van budget voor de aankoop van plantenbakken enzovoort. Hij woont al zijn leven lang in de Tarwewijk en bijna 20 jaar in de Heenvlietstraat. Als verschil met Opzoomeren noemt hij dat instanties en deelgemeente dit keer meer hebben beloofd ter verbetering van de leefbaarheid maar daar is naar zijn idee niets van gekomen: officiële snelheidsborden en verkeersdrempels om de verkeersveiligheid te verbeteren zijn er niet gekomen. Hij heeft niet meegedaan aan activiteiten van 'Mensen maken de stad'. De straatagenda heeft hij niet ondertekend. Hij vindt het onzin leefregels in de straat formeel te regelen. Hij geeft het voorbeeld van de nieuwjaarsviering in de Heenvlietstraat. Op nieuwjaarsdag was het een enorme bende van de rotjes. Behalve hij en nog een andere vrouw ruimde niemand iets op. Echter, in het kader van 'Mensen maken de stad' en eerder Opzoomeren, waren er eerder twee willekeurige veeg- en schoonmaakacties in de straat. Op dat moment moest opeens 'tot en met het onkruid tussen de tegels vandaan worden gehaald'. Hij zou liever zien dat bewoners uit zichzelf schoonmaken als er daartoe echt een noodzaak is. Om dit te illustreren gebruikt hij altijd zijn eigen bezem in plaats van de bekende gele bezem van het campagnebureau 'Opzoomer Mee'.

Een vrouw van Slowaakse afkomst van 29 woont nog maar kort in de Heenvlietstraat. Zij is via de gangmakers in aanraking gekomen met activiteiten van 'Mensen maken de stad'. Zo heeft zij in de zomer meegedaan aan de barbecue. Dit was vooral voor de kinderen leuk. Haar dochter heeft ongeveer dezelfde leeftijd als de kinderen van de gangmakers. Ook het plaatsen van de bloembakken vond zij leuk, dat ziet er mooi uit in de zomer. Het organiseren van de activiteiten heeft ze volledig aan de gangmakers overgelaten, zij ziet hen als een zeer hechte groep en wil zich hier verder niet in mengen. Zij is bekend met de straatagenda en vindt dit een goed initiatief. Zij heeft hem dan ook ondertekend. Haar hoop is dat door de straatagenda omgangsvormen beter worden maar zij heeft hier geen concreet beeld bij. De punten van de agenda vindt ze goede punten. Zij vindt dat de punten best wel worden nageleefd. Het toeteren is volgens haar minder geworden en men rijdt minder hard door de straat. Zij geeft wel te kennen dat er bepaalde bewoners zijn die zich aan dergelijke dingen toch nooit zullen houden, die waren vervelend voor en na de invoering van de straatagenda. In de winter ergert zij zich eigenlijk nergens aan, dan is iedereen binnen en komt ze dus ook niet zo snel in aanraking met anderen. Of de instellingen zich houden aan de agendapunten kan zij niet goed beoordelen. Wel heeft zij gemerkt dat er meer gecontroleerd wordt op vuiloverlast.

Gangmakers van het Taandersplein over 'Mensen maken de stad'

De gangmakers op het Taandersplein zijn door de welzijnswerker met 'Mensen maken de stad' in aanraking gekomen. De meesten waren eerder ook actief met Opzoomeren en diverse andere initiatieven in de wijk. Er is een groot tentfeest geweest (finaledag) en de dag zelf was geslaagd. Zo werden er gerechten gemaakt uit verschillende culturen en waren er veel spelactiviteiten voor de kinderen. Tijdens deze dag is ook de straatagenda gepresenteerd aan de bewoners. Daarna is er nog een extra feest geweest met kinderactiviteiten zoals een groot springkussen en karaoke. Echte fysieke investeringen in het kader van 'Mensen maken de stad' zijn er op het Taandersplein niet geweest, zoals dit bijvoorbeeld in de Heenvlietstraat wel het geval was met de fietsringen aan de puin. Over de begeleiding van het welzijnswerk zijn de gangmakers redelijk tevreden. Vooral de jongerenwerker kreeg door zijn jarenlange ervaring in Spangen veel gedaan. Dit in tegenstelling tot de opbouwwerker die nog maar kort in de wijk werkt. Alle gangmakers vinden dat er in het kader van 'Mensen maken de stad' te veel gepraat werd in plaats van concrete acties uit te voeren. Velen hadden het idee dat de projectleiding, door sommigen aangeduid als de 'bobo's' meer bezig waren met het proces dan dat men keek of het concreet iets opleverde voor het Taandersplein en zijn bewoners.

Zo werd er veel druk uitgeoefend om tot een straatagenda te komen en werden de welzijnswerkers gecontroleerd. Daarnaast waren bijeenkomsten erg formeel. Een vrouwelijke gangmaker die al jaren actief is in de wijk gaf aan dat ze niet goed wist wat haar rol was in de bijeenkomsten. Zij had het gevoel er voor spek en bonen bij te zitten. Een andere gaf aan dat zij het idee had dat hen tijdens de pilot meer is meegedeeld dan dat er sprake was van inspraak van hun kant. Dit was bijvoorbeeld ook het geval bij de keuringsbijeenkomst van de pilot. De gangmakers gaven aan het gevoel te hebben dat het proces gekeurd is en niet het resultaat voor het Taandersplein. Van een nazorgfase van 'Mensen maken de stad' hebben zij nog nooit gehoord. De straatagenda zegt de gangmakers niet zoveel: mensen aanspreken op hinderlijk gedrag deden zij toch al. Volgens hen heeft de straatagenda zijn doel niet bereikt, bewoners spreken elkaar niet meer aan dan daarvoor. Volgens één van de belangrijkste gangmakers hebben 54 personen de straatagenda ondertekend. Zij vragen zij zich af of diegenen die de straatagenda hebben ondertekend de essentie ervan wel helemaal begrepen. De finaledag was voor de meeste bewoners gewoon een leuke feestdag en 'en passant' werd er nog een agenda ondertekend. Bovendien gaf een Marokkaanse gangmaakster aan dat veel bewoners simpelweg niet of nauwelijks de Nederlandse taal beheersen. Tijdens het tekenen werd er desondanks nauwelijks aan deze bewoners uitgelegd waar het over ging. Er waren bijvoorbeeld ook geen tolken aanwezig. De gangmaakster in kwestie heeft dit ook aangegeven bij welzijnswerkers maar daar is uiteindelijk niets mee gedaan. De Roteb had ook getekend en beloofd het aantal containers uit de breiden. Dit is volgens de gangmakers nooit gebeurd en zij hebben er nooit meer iets van gehoord. Een ander punt van de agenda is dat er iets met de verbrande panden aan de Taanderstraat zou gebeuren.

Een van de gangmakers herinnert zich dat op de grote finaledag de verantwoordelijke persoon hiervoor van woningcorporatie WBR niet eens afwist van het bestaan van deze panden. Hij wil hiermee illustreren dat hij 'Mensen maken de stad' vooral ziet als een zoethoudertje van de gemeente om mooi weer te spelen als het gaat om sociale integratie. Er was bijvoorbeeld ook een hoop pers aanwezig op de finaledag. Met de panden is tot op heden nauwelijks iets gedaan, alleen het dak is enigszins gerepareerd omdat het water ging lekken naar aangrenzende panden. Wat betreft het functioneren van de agenda tussen personen, denken de gangmakers dat het veel meer helpt als bijvoorbeeld een Roteb bekeuringen uitdeelt. Veel bewoners hebben dan wel getekend maar op het gedrag van bewoners heeft het geen invloed gehad. Volgens één gangmaker komt dit omdat het proces van ondertekenen te veel op zichzelf stond. Het was een eenmalige gebeurtenis en de meeste bewoners tekenden niet bewust. Het was volgens hem daarom naïef om te verwachten dat het gedrag van bewoners daarmee zou veranderen. De gangmakers geven ook aan dat het de bedoeling was van de agenda dat zij als bewoners makkelijker contacten zouden leggen met de instanties zoals Roteb en de woningcorporatie WBR. In de praktijk is hier niets van terechtgekomen en dit frustriert sommige van hen. De TOS is overigens de enige partij die zich wel aan de straatagenda houdt. Zij organiseren regelmatig activiteiten voor de jongeren maar deden dit ook al voor 'Mensen maken de stad'. Er is wel meer stadstoezicht gekomen aldus de gangmakers: de wachters zien ze meer door de wijk wandelen.

Zij betwijfelen of dit door 'Mensen maken de stad' komt en niet hoort bij het strenger toezicht van de gemeente. De straatladder zegt hen niet zoveel, ze kennen hem wel maar zijn er nooit mee bezig geweest. Wel hebben ze het idee dat vele wijken van Rotterdam er qua cohesie veel slechter aan toe zijn dan zij.

Overige bewoners van het Taandersplein over 'Mensen maken de stad'

Evenals in de Heenvlietstraat was het moeilijk bewoners te vinden die bereid waren een diepte-interview te geven. Ook hier was de bekendheid met de straataanpak 'Mensen maken de stad' laag. Het Taandersplein heeft een actief buitenleven en vaak schoot ik op het plein spontaan mensen aan om hen enkele vragen te stellen. Hun antwoorden verschilden niet zoveel van die van de bewoners uit de Heenvlietstraat. De meeste bewoners hebben geen behoefte deel te nemen aan straatactiviteiten en inhoudelijk weten zij vrijwel niets van de methodiek van 'Mensen maken de stad'. Zo was de straatagenda velen onbekend. Ook de bewoners waar een diepte-interview mee is gehouden waren niet altijd bewust dat 'Mensen maken de stad' op hun plein had plaatsgevonden, laat staan dat zij over de inhoud ervan een mening hadden. Het plein kent een lange geschiedenis van straatactiviteiten georganiseerd door verschillende organisaties. Wellicht dat in de beeldvorming bij bewoners 'Mensen maken de stad' hierdoor wat ondergesneeuwd is.

Een jonge vrouw van Marokkaanse afkomst woont al haar hele leven in Spangen en tien jaar aan het Taandersplein. Zij woont alleen met haar twee zoons. Zij is bekend met het Opzoomeren op het Taandersplein en heeft zich hier soms voor ingezet. Het Opzoomeren vindt zij een positief iets, 'Mensen maken de stad' heel wat minder. Er werd vooral veel gepraat op bijeenkomsten waar vervolgens afspraken werden gemaakt om nog meer te gaan praten. Zij vindt de straatagenda als instrument wel potentieel hebben en heeft hem dan ook ondertekend. Met name het feit dat bewoners daarmee een manier hadden om direct zaken af te spreken met relevante organisaties en instellingen voor hun wijk. Zij is dan ook teleurgesteld dat juist de instellingen die ondertekend hebben hun afspraken niet zijn nagekomen. Ze heeft het gevoel steeds aan het lijntje te worden gehouden en gemaakte beloftes uit de agenda worden steeds maar weer uitgesteld. Zo beloofde de Roteb dat er meer containercapaciteit zou komen voor het afval. De oude containers zijn niet meer toereikend voor de hoeveelheid afval. De oude zijn weggehaald maar nieuwere, grotere zijn er nog altijd niet voor in de plaats gekomen. Daarnaast zou stadstoezicht meer gaan surveilleren om bewoners te bekeuren die hun afval verkeerd wegzetten. Hier heeft zij nog niet veel van gemerkt. Door de feesten op het plein heeft ze wel wat meer mensen leren kennen, maar hier zaten ook veel bewoners bij die niet op het Taandersplein wonen maar in de straten er omheen. Dit soort feesten en straatactiviteiten vindt zij een goede manier om met elkaar in contact te komen, de gemaakte afspraken tussen bewoners in een agenda had van haar niet hoeven. Het heeft niet bijgedragen aan enig saamhorigheidsgevoel, de meeste mensen wisten eigenlijk niet eens waarvoor ze tekenden, het was eigenlijk meer een ritueel. Sommigen proberen zich wel aan de punten te houden, bijvoorbeeld door het afval niet naast de container te zetten, maar als de Roteb zich vervolgens niet aan zijn punten houdt (zorgen voor meer afvalcapaciteit), dan kunnen de bewoners zich weer niet aan hun punt houden. Het afspreken van leefregels in een formele vorm als de straatagenda stuit haar niet tegen de borst: volgens haar zijn het redelijk rudimentaire fatsoensregels, niets waar mensen zich druk over hoeven te maken. Zij ziet het niet als 'opvoeden'. Zij spreekt bewoners echter niet meer aan dan voor de invoering van de straatagenda. Zij denkt niet dat bewoners zich door de straatagenda sterker voelen om anderen aan te spreken. Het type bewoner dat anderen durft aan te spreken is dun gezaaid en dit is nog altijd zo. Daarnaast wonen er zoveel mensen die geen Nederlands spreken dat wanneer je ze aan zou spreken ze je niet zouden begrijpen. Van nazorg omtrent het programma rond 'Mensen maken de stad' heeft zij nooit iets vernomen.

Een Surinaamse vrouw van middelbare leeftijd vindt 'Mensen maken de stad' een goed initiatief. Desondanks is het haar onduidelijk wat het nu precies toevoegt ten opzichte van eerdere initiatieven. Zo organiseert het buurthuis al heel lang allerlei activiteiten waar bewoners van het Taandersplein met elkaar in contact kunnen komen. Dit kunnen discussierondes zijn, spelactiviteiten of diverse soorten cursussen. Op het plein zelf is volgens haar TOS al enkele jaren bezig om regelmatig sport- en

spelactiviteiten aan te bieden voor de jeugd. Het feit dat TOS zich hieraan conformeerde in de straatagenda van 'Mensen maken de stad' was in haar ogen dus eigenlijk niets nieuws. De straatagenda zegt haar niet zoveel alhoewel ze het goed vindt dat de bewoners met elkaar afspreken om zich aan simpele afspraken te houden. Op de finaledag heeft zij de agenda ondertekend. Zij heeft echter weinig hoop dat de agenda echt een bijdrage kan leveren aan hoe de bewoners met elkaar omgaan. Veel bewoners aan het plein spreken geen Nederlands en kunnen elkaar dus ook niet aanspreken.

Conclusie

In de *Heenvlietstraat* zijn maar weinig bewoners bekend met 'Mensen maken de stad'. De gangmakers binnen de aanpak betrof een groepje bewoners die voortrekkers waren in het Opzoomeren. De hele straataanpak lijkt vooral bij hen te leven. Ondersteund door enkele bewoners zijn zij het geweest die de activiteiten hebben georganiseerd en met de straatagenda langs de deuren zijn gegaan. Andere bewoners hebben zij niet of nauwelijks meegekregen: op de bijeenkomsten kwamen slechts weinigen opdagen en degenen die aanwezig waren kenden elkaar grotendeels al. Dit betrof meestal de groep gangmakers plus enkele bewoners die hen ondersteunden, in totaal ongeveer 20 personen. In de *civil society* is het de bedoeling dat leefgemeenschappen in staat zijn zichzelf te organiseren en daarmee zowel (in positieve zin) sociale controle op elkaar kunnen uitoefenen alsmede sterk staan naar externe actoren die invloed uitoefenen op die leefgemeenschap. Het lijkt er echter op dat in de *Heenvlietstraat* deze aspecten vooral beperkt blijven tot een kleine kern van actieve bewoners ten hoogste aangevuld met wat bewoners die ondersteuning bieden. Te denken valt hierbij aan de Slowaakse vrouw die best mee had willen helpen maar de gangmakersgroep als een zeer hechte groep zag en zich hier verder niet in wilde mengen. Met andere woorden, de groep gangmakers is naar binnen gekeerd en het zelforganiserend vermogen van de straat blijft daarmee beperkt tot deze actieve bewoners. Dat 'Mensen maken de stad' hier geen verandering in heeft gebracht blijkt uit het feit dat dit dezelfde groep personen is die ook al actief waren ten tijde van Opzoomeren en de overige bewoners vooral naar hen wijzen wanneer ik hen vraag naar straatactiviteiten of de sociale toestand van de straat in het algemeen.

De ervaringen van de gangmakers als het gaat om vertegenwoordiging naar instellingen en diensten onderstreept de bevinding van het welzijnswerk: de overheden zien hen niet als volwaardige gesprekspartner en voelen zich niet gebonden aan de gemaakte afspraken in de straatagenda. Het gevaar schuilt erin dat bewoners hun inzet en activiteiten als het gaat om het vergroten van de leefbaarheid in de straat daarom zullen staken. Uit frustratie bestaat de kans dat zij het bijltje erbij neergooien als overheden en overige partijen zich niet aan de afspraken houden. Een stap naar de *civil society* wordt hiermee gemist: het zelforganiserend vermogen van de bewoners heeft alleens kans van slagen bij de gratie van de welwillendheid van de overheden. Het is een tweerichtingsverkeer. Het feit dat de gangmakers op een gegeven moment 'smeekten' om telefoonnummers van bepaalde diensten om zelf dingen te regelen maar deze niet kregen is een treffend voorbeeld.

De situatie op het *Taandersplein* komt voor het grootste gedeelte overeen met die in de *Heenvlietstraat*. Ook hier 'leefde' het programma niet en was het vooral een bezigheid van gangmakers, welzijnswerk en de gemeente. Evenals in de *Heenvlietstraat* zagen de gangmakers de ondertekening van de straatagenda als een ritueel en wisten de meeste bewoners nauwelijks waar het over ging. Het formele karakter van de bijeenkomsten en de afstand in de belevingswereld tussen de bewoners en vertegenwoordiging van het project 'Mensen maken de stad' heeft de betrokken bewoners gefrustreerd. Zij hebben het programma vooral gezien als zoethoudertje van de gemeente om naar de buitenwacht te laten zien dat zij sociale achterstand in de wijken bestrijdt. Veel instellingen en diensten betrokken bij de straatagenda hebben zich niet aan de afspraken gehouden.

Hoe verhouden deze ontwikkelingen rond 'Mensen maken de stad' zich nu tot de invulling van burgerschap van Van den Brink & De Ruijter? Voor een stad als Rotterdam zien zij burgerschap als het vermogen en de bereidheid om zich op één of meerdere gebieden van het maatschappelijke leven in te zetten voor de publieke zaak (Van den Brink & De Ruijter 2003). Met name de

gangmakersgroepen voldoen aan deze definitie. Zij hebben het vermogen en de bereidheid zich in te zetten voor hun straat en dienen daarmee indirect de publieke zaak als totaal, namelijk het vergroten van de leefbaarheid in de stad Rotterdam. De input van het publiek overleg hierin voeren zij op het tweede schaalniveau, namelijk de eigen straat. De gangmakers profileren zich hiermee op sociaal gebied op het meest substantiële niveau van burgerschap: hun initiatief als particuliere burger dient een belangrijk maatschappelijk belang en is daarmee een directe exponent van de *civil society*. Echter, zoals eerder door mij aangegeven is het van belang dat deze inspanning van burgers beloond wordt of op zijn minst serieus genomen wordt. Indien, in de publieke overlegstructuren, afspraken van de kant van de overheid niet worden nagekomen of burgers onvoldoende serieus genomen worden, dan zal de wil van de burgers om zich in te zetten voor het algemeen maatschappelijk belang afnemen. De stad zal dan steeds minder een beroep kunnen doen op een maatschappelijke invulling van burgerschap van haar bewoners, op wat voor schaalniveau dan ook.

4.3 Over de wijk

4.3.1 De deelgemeente

De *Tarwewijk* wordt door de deelgemeente Charlois vooral gezien als een wijk waar een gebrek aan sociale cohesie heerst. De verschillende culturen die naast elkaar leven, de hoge verhuismobiliteit en de aanwezigheid van groepen illegalen dragen hiertoe bij. Van meer recentere tijden is de 'Antillianenproblematiek': door renovaties in Hoogvliet, van oudsher een populaire vestigingsplek van Antillianen, trekken steeds meer Antillianen naar de Zuidelijke wijken van Rotterdam, zo ook naar de Tarwewijk. Hierdoor brengen zij ook specifieke sociale problemen met zich mee zoals eenoudergezinnen, tienerzwangerschappen, overlast van hangjeugd en (kleine) criminaliteit. Ook krijgt de Tarwewijk steeds meer te maken met een influx van Afrikaanse bevolkingsgroepen die, volgens een beleidsmedewerker, soortgelijke problemen laten zien als de Antillianen. Daarnaast maakt de deelgemeente zich zorgen over wegtrekkende winkeliers uit de wijk. Als het gaat om buurtgerichte beleidsprogramma's in de Tarwewijk is het de deelgemeente er aan gelegen een synergie-effect te bereiken. Verschillende initiatieven moeten op elkaar aansluiten. Voorbeeld: een belangrijk onderwerp is de bewonersparticipatie. Bewoners moeten meer mee gaan doen met wijkactiviteiten en ook meer mee gaan denken over het deelgemeentelijke beleid voor hun buurt. Een programma als 'Mensen maken de stad' zou hier aan kunnen bijdragen met het doel dat zij zich meer betrokken voelen bij hun straat. Een ander voorbeeld: de bewonersorganisaties in de Tarwewijk zijn over het algemeen 'grijs en wit'. Door een programma als 'Mensen maken de stad' is misschien een verjongingskuur mogelijk om ook jonge allochtone bewoners actief te maken voor de wijk en hen lid te laten worden van de bewonersorganisatie. Als deze koppeling van een sociaal beleidsprogramma als 'Mensen maken de stad' met bestaande, concrete wijkinitiatieven niet plaatsvindt, is het volgens de deelgemeente weggegooid geld. Zoals een beleidsmedewerker het verwoordde: 'Sociale projecten zijn al zo weinig tastbaar en het is mijn taak bij beleidsmedewerker om sociale projecten zo tastbaar mogelijk te maken. Pas dan kan er sociale samenhang ontstaan.'

In de deelgemeente Delfshaven lag voorheen net als bij de aanpak voor *Spangen* de nadruk vooral op het bestrijden van onveiligheidsgevoelens. Dit waren vooral maatregelen om drugsoverlast en criminaliteit te bestrijden, lange tijd de belangrijkste sociale problemen van de wijk. Het waren daarom vooral maatregelen op het terrein van politie en justitie. Door de harde en consequente aanpak van dergelijke problemen is een hoop zichtbare criminaliteit en drugsoverlast (bijvoorbeeld in de vorm van drugspannen of verslaafden op straat) behoorlijk teruggedrongen. Op dit moment ligt de nadruk dan ook meer op hoe mensen zelf met elkaar omgaan, er is te veel anonimiteit en sociale cohesie moet bevorderd worden. Op die manier kunnen bewoners hun wijk zelf een impuls geven als het gaat om het tegengaan van onveiligheidsgevoelens. Volgens de deelgemeente liggen de problemen van *Spangen* nu dan ook niet zozeer meer op het vlak van drugs of criminaliteit maar eerder op subtielere kenmerken. Lage inkomensgroepen zijn oververtegenwoordigd. Dit betekent dat de meeste bewoners wel wat anders aan hun hoofd hebben dan het contact met hun buurtbewoners: zij hebben vaak verschillende problemen en moeten er alles aan doen om hun hoofd boven water te houden. Daarnaast is er veel asociaal gedrag op straat. Programma's als 'Mensen maken de stad' spelen hier dus op in. De

slechte verhouding tussen allochtonen en autochtonen is eveneens een punt van zorg voor de deelgemeente.

4.3.2 Het welzijnswerk

Het welzijnswerk in de *Tarwewijk* geeft aan dat de wijk vooral leidt onder haar negatieve imago. Nog maar enkele jaren geleden werd ze door het CBS nog als slechtste wijk van Nederland betiteld. Veel bewoners hebben hier nog altijd last van aldus het welzijnswerk. Volgens de opbouwwerker zijn er zelfs bewoners die aan buitenstaanders in plaats van de Tarwewijk hun specifieke buurt noemen als zij gevraagd worden waar zij vandaan komen. De vermeende anonimiteit tussen bewoners wordt ook door het welzijnswerk aangegeven als groot sociaal probleem in de Tarwewijk. Door de hoge verhuismobiliteit weten bewoners niet wie er voor terugkomt wanneer hun burens verhuizen. Bovendien zijn er nogal wat panden waarin grote groepen illegalen verblijven. Naast anonimiteit kunnen deze groepen tevens voor overlast zorgen in de straat. Volgens het welzijnswerk wordt op dit vlak echter aardig wat actie ondernomen. De gemeente controleert strenger op aanwezigheid van illegalen in bepaalde panden en illegaal onderverhuur in het algemeen. Een ander belangrijk punt is de spanning tussen de verschillende etnische groepen. Er heerst veel onwetendheid over elkaar en juist daardoor zou een buurtgerichte aanpak ter bevordering van sociaal contact een hoop goed kunnen doen. Volgens de opbouwwerker ergeren leden van de verschillende etnische groepen zich echter aan dezelfde dingen maar weten zij dit niet van elkaar. Als er bijvoorbeeld een Turk 's avonds laat toetert denken de Nederlanders dat alle Turken dit normaal vinden. Maar veelal ergeren Turken zich net zo hard aan dergelijk gedrag. Een programma als 'Mensen maken de stad' met haar uniforme gedragsregels in de vorm van een straatagenda, kan volgens het welzijnswerk daarom bijdragen aan de onderlinge verstandhoudingen.

Het welzijnswerk van het Taandersplein spreekt over het algemeen enthousiast over de ontwikkelingen in *Spangen*. Veel is verbeterd of verminderd: veiligheid, (kleine) criminaliteit, drugsoverlast enzovoort. Hoewel dergelijke problemen nog steeds voorkomen zijn zij qua omvang afgenomen. Evenals in de Tarwewijk ligt de uitdaging nu vooral op het vlak van sociale samenhang. De meeste bewoners leven langs elkaar heen, kennen hun burens niet of zijn onverschillig voor elkaars gedrag in de buitenruimte. Daarnaast is de drugsoverlast in bepaalde gebieden van Spangen nog altijd een probleem maar deze gebieden worden steeds meer gemarginaliseerd. Vervuiling, in de breedste zin van het woord, is een derde groot sociaal probleem in Spangen. Veel bewoners nemen het niet zo nauw met afval op straat of onderhouden hun woningen niet of nauwelijks waardoor sommige woonblokken verloederen. Als het gaat om sociale samenhang wijst de opbouwwerker er op dat de verwachtingen in Spangen niet te hoog moeten zijn. Het is vooral een kwestie van je zegeningen tellen. Ook een klein succesje in een achterstandswijk (met al haar problemen) is al iets.

Conclusie

De beleidsmedewerkers en het welzijnswerk actief in Charlois en Spangen schetsen grotendeels een overeenkomstig beeld van deze wijken. De buurten waar de Heenvlietstraat en het Taandersplein zich in bevinden hebben te maken met een hoge verhuismobiliteit, lage inkomensgroepen zijn er oververtegenwoordigd, er heerst anonimiteit onder de bewoners, soms zijn er spanningen tussen etnische groepen en er is relatief vaak sprake van illegaal onderverhuur, al dan niet in de vorm van overlastgevend panden. Op het gebied van drugsoverlast en (kleine) criminaliteit is de laatste jaren veel winst geboekt door streng en consequent optreden. Zo zijn in Spangen de drugs panden en overlast van verslaafden teruggedrongen en is in de Tarwewijk de criminaliteit bestreden door meer en stringenter politieoptreden.

Het is interessant na te gaan in hoeverre de bewoners deze ontwikkeling 'waarderen'. In de sociologische verkenning van de buurt van Komter e.a. (zie vorig hoofdstuk) concluderen de auteurs dat juist door de schrale sociale structuur in achterstandswijken de voorzieningen, veiligheid en herbergzaamheid gegarandeerd moeten worden en de openbare ruimte toegankelijk moet blijven. Mijn stellingname is dat investeringen op dergelijke terreinen daarom meer door bewoners worden

gewaardeerd dan sociaal-integrerende maatregelen gericht op het creëren van een wijgevoel. Een gevoel van gemeenschap speelt immers nauwelijks nog een rol bij buurtbewoners en het is onwaarschijnlijk dat dit gevoel ooit terugkeert in de vorm van Tönnies Gemeinschaft (Komter e.a. 2000).

4.3.3 De bewoners

Gangmakers uit de Heenvlietstraat over de wijk

Hoewel zij relatief naar tevredenheid wonen in de Tarwewijk, zien de gangmakers de pandjesbazen die illegaal onderverhuren of illegalen huisvesten als een probleem. In deze zogenaamde 'studentenpanden'⁶ wonen illegale Antillianen, Ghanezen en andere nationaliteiten. Zij zorgen voor overlast en velen zijn volgens de gangmakers criminelen. Zo rijden zij in dure auto's en lopen in mooie kleren. Hier zijn er ook een paar panden van in de Heenvlietstraat. Deze bestaan in sociale isolatie ten opzichte van de rest van de straat. Volgens de gangmakers weet de gemeente heel goed wie die pandjesbazen zijn maar onderneemt zij lang niet altijd actie: de illegalen betalen immers gewoon de huur en overige rekeningen. Wanneer er overlast is, wordt er misschien even oppervlakkig opgetreden, enige weken later zitten er vaak weer anderen in. Er is vaak herrie in dergelijke panden, zo worden er vaak grote feesten gehouden. Meermalen hebben zij gezien dat burens van dergelijke panden verhuisden omdat zij niet meer tegen het lawaai en andere overlast konden. Volgens één van de gangmakers is de overlast de laatste tijd echter afgenomen juist door stringenter optreden van de politie, maar zo nu en dan steekt het weer de kop op. Hoewel alle gangmakers aangeven naar tevredenheid te wonen in de wijk vinden zij het moeilijk positieve dingen te noemen over de wijk. Een gangmaker maakt zich hier niet druk om, vanwege zijn werk is hij toch bijna nooit thuis. Een aantal geeft aan dat er te weinig speelmogelijkheden zijn voor de kinderen. Kleine kinderen worden vaak door grotere weggejaagd van het Mijnsheerenplein, het dichtstbijzijnde andere speelterrein ligt echter midden in de Millinxbuurt en daar is het 'veel te gevaarlijk'. Er wordt te weinig geïnvesteerd in de wijk, volgens een gangmaker gaan alle financiële middelen naar de aangrenzende Millinxbuurt, een hotspot. Officieel behoort deze buurt tot de Tarwewijk maar de rest van de Tarwewijk is hierdoor verwaarloosd. Volgens een van de gangmakers is de deelgemeente dit eveneens gaan inzien en hebben ze als zoethoudertje 'Mensen maken de stad' maar ingevoerd. Zij heeft dan ook het gevoel dat dit de makkelijke weg is: verantwoordelijkheden worden neergelegd bij de bewoners in plaats dat de deelgemeente iets doet aan bijvoorbeeld de illegale panden of speelmogelijkheden voor de kinderen. Een deel van de gangmakers ergert zich aan het feit dat de huiseigenaren (waar zij ook toe behoren) de boel netjes proberen te houden en hun huizen onderhouden maar dat de gemeente en woningcorporaties niets aan de kwaliteit van de huurwoningen doen. Hierdoor verpauperen sommige woonblokken waardoor de leefkwaliteit in de wijk verslechtert en vervolgens de huiseigenaren weer de wijk uitjaagt. De vermeende verhuismobiliteit in de straat / wijk ligt dus vooral bij de geheimzinnige panden met illegalen, onder 'gewone' bewoners van huur en/of koopwoningen is dit geen thema. Het welzijnswerk en overige instanties zijn volgens de gangmakers behoorlijk afwezig in de wijk. Af en toe lopen er een paar agenten, maar de wijkagent heeft ze zeker al een half jaar niet meer door de wijk zien lopen. Daarnaast gaat de politiepost verhuizen naar de Maashaven, sommigen zijn bang dat ze dan nog minder te zien zullen zijn. Wel zien zij regelmatig preventieve fouilleeracties in de wijk, hiervan zijn zij allen voorstander en zij voelen zich hierdoor een stuk veiliger.

Overige bewoners van de Heenvlietstraat over de wijk

Uit de korte gesprekken aan de deur en op straat valt op dat de meeste bewoners naar tevredenheid wonen in de buurt. Veel geven echter te kennen dat zij overdag hard werken en zich 's avonds terugtrekken in hun woning, al dan niet met hun gezin. Het kan hen eigenlijk niet zoveel schelen hoe 'de buurt is' zolang de politie optreedt tegen overlast en criminaliteit.

---

⁶ Deze term voor de overlastgevende panden werd door veel bewoners uit de Heenvlietstraat gebruikt. Volgens de pandjesmelkers woonden er namelijk slechts studenten in de panden.

Een Nederlandse man van eind vijftig woont naar tevreden in de buurt, hij vindt het er best gezellig. Hij woont er al 30 jaar maar heeft zelf eigenlijk nooit last gehad van criminaliteit. Hij weet wel dat er in de aangrenzende Millinxbuurt veel criminaliteit heerst. Het is nu wel veel meer etnisch gemixt maar dat vormt geen probleem. Het illegale onderverhuur is hem een doorn in het oog. Hij geeft het voorbeeld van een pand in bezit van een huisbaas waarvan hij vrijwel zeker weet dat het twee jaar geleden verhuisde stel het onderverhuren. Er komen steeds meer 'vage gasten' daar wonen. Het stel ziet hij regelmatig nog hun post controleren. Dit verschijnsel ziet hij steeds meer voorkomen in de straat. De overlast van de panden met illegalen is wel wat minder geworden, vroeger was het volgens hem erger. Hij geeft aan dat er in twee panden nog wel eens feesten zijn en vervolgens fikse ruzies voorkomen. Hij heeft bewoners van deze panden wel eens met zwaarden achter elkaar aan zien rennen. Hij noemt het een fijne buurt en als iedereen elkaar met rust laat is er niets aan de hand. Het welzijnswerk in de wijk is hem onbekend. Ze hebben hem wel eens gevraagd om deel uit te maken van het buurtcomité, maar dat kan hij beter niet doen vanwege zijn zwakke hart.

De jonge Slowaakse vrouw woonde voorheen op de Heemraadsingel, dicht bij het centrum van Rotterdam. Over het algemeen vindt zij de Tarwewijk geen mooie buurt om in te wonen. Er zijn geen pleinen, weinig groen en geen leuke stukken om te wandelen. In de Tarwewijk zijn alleen 'huizen en parkeerplekken'. Toen zij nog op de Heemraadsingel woonde ging ze regelmatig een ommetje doen, de buitenruime was daar veel mooier. Nu moet ze het echt plannen als ze wil wandelen, vroeger stapte ze gewoon de deur uit. Ze had meer verwacht van haar nieuwe woonomgeving. Achteraf heeft ze van iedereen gehoord dat 'Zuid' simpelweg niet het mooiste gedeelte van Rotterdam is, daar is ze nu zelf ook achter. Daarnaast is er veel meer vuil op straat vindt ze. Ze voelt zich niet onveilig maar kijkt wel uit waar ze loopt. Ze heeft niet het idee dat er veel mensen verhuizen in de straat. De beruchte panden met illegalen kent ze maar is daar nooit mee in aanraking gekomen. Er is daar soms wel overlast maar in feite leven zij een beetje op een eiland en hebben zij weinig invloed op de rest van de straat.

Gangmakers van het Taandersplein over de wijk

Een Nederlands gangmakersechtpaar woont al bijna 30 jaar in de wijk. De buurt is flink veranderd in de periode dat zij hier nu wonen. Winkels en vele andere voorzieningen zijn vrijwel allemaal verdwenen. Dit komt vooral door ingrijpen van overheidswege (de stadsvernieuwing uit de jaren tachtig) waarbij dit soort voorzieningen (van de slager tot het postkantoor) centraal naar de Mathenesserweg werden verplaatst. Wat nu rest zijn belhuizen en groothandels, voorzieningen waar je als bewoner niet veel aan hebt voor het dagelijkse bestaan, aldus het echtpaar. Zij moeten nu naar Schiedam of Blijdorp voor veel dagelijkse behoeften. Wanneer zij bijvoorbeeld een boek willen kopen, naar de kapper gaan, of hun schoenen laten repareren, moeten ze daarvoor naar Spaanse Polder. Door de renovatie in de jaren tachtig verlieten veel Nederlanders de wijk: je kon kiezen óf weggaan óf blijven maar dan moest je twee keer verhuizen. De meesten kozen er dus voor om dan maar meteen naar een van de randwijken of randgemeenten van Rotterdam te gaan. Omdat de Nederlanders grotendeels zijn wegtrokken zijn de winkeliers ook weggaan, dit in combinatie met het stadsbeleid om winkels centraal op de Mathenesserweg te plaatsen. Ook deze verplaatsing is volgens hen geen succes geworden omdat er nauwelijks Nederlanders meer wonen. Zij kunnen nu de Nederlanders in het Mathenesserkwartier letterlijk op één hand tellen, vroeger was dit precies andersom. De woonmobiliteit in de wijk is hoog volgens het echtpaar. Zij zien dit ook als een belemmering om de sociale cohesie in stand te houden. Voor de laatste Nederlanders die nu verhuizen komen er geen meer terug en dit vinden zij jammer. De drugsoverlast is de laatste jaren flink aangepakt, zo zijn er minder junks in het straatbeeld. Ook de criminaliteit is aangepakt en dit stemt hen tevreden. Zij zouden het Mathenesserkwartier niet als probleebuurt betitelen. Zij beseffen dat mensen van buiten heel anders tegen de wijk aankijken. De aanwezigheid van pandjesmelkers vinden zij vervelend met name omdat deze niet gedwongen kunnen worden om het pand te onderhouden. Toch is dit qua omvang geen groot probleem in de wijk. Illegaal onderverhuur komt wel geregeld voor, daar weten ze ook wel het een en ander van maar willen hier liever niets over zeggen. Dat kun je beter niet doen volgens hen.

Een gangmaakster van Marokkaanse afkomst zegt naar tevredenheid te wonen in de straat. Het is er 'lekker rustig' en ze betaalt relatief weinig huur voor een ruime woning. Ze heeft eigenlijk weinig te

klagen. Als positieve punten noemt zij de aanwezigheid van het plein en het feit dat haar jongens daar lekker kunnen spelen. Ze noemt ook haar burens, daar heeft ze een goed contact mee. Volgens haar bepaalt dit in belangrijke mate haar woongenot. Voorheen woonden er een groep Antillianen boven haar maar dit was een ramp. Er was veel lawaai van wilde feesten en er vonden regelmatig ruzies met geweld plaats. De politie heeft daar nooit veel aan gedaan. De overlast in Spangen is de afgelopen jaren behoorlijk afgenomen volgens de gangmaakster. Het aantal junks op straat is afgenomen en met hen een deel van de criminaliteit en andere overlast. Voorzieningen voor oudere mensen vindt zij ontbreken. In de seniorenflats aan het plein wonen immers vele ouderen. Zij vindt het zielig dat daar eigenlijk niets voor is. Volgens haar bezuinigt de welzijnsstichting DISC en het buurthuis te veel waardoor er niet veel voor de ouderen kan worden georganiseerd. Dit is volgens haar ook de reden dat dit agendapunt vanuit 'Mensen maken de stad' niet van de grond gekomen is. Zij heeft er nooit aan gedacht om te verhuizen, zij heeft het getroffen met haar woning.

Overige bewoners van het Taandersplein over de wijk

Net als in de Heenvlietstraat geven de meeste bewoners aan de deur aan dat zij naar tevredenheid wonen in de wijk. Vooral het feit dat het een plein is waar altijd wel wat te beleven valt zien zij als positief. Vooral bewoners met kinderen hechten hier veel waarde aan: er is letterlijk speelruimte voor de deur. Ook de aanwezigheid van de basisschool wordt gewaardeerd.

De jonge Marokkaanse vrouw vindt het fijn dat haar jongens naar hartelust op het plein kunnen spelen. Soms komt het wel eens voor dat oudere jongens hen weggagen en de dienst proberen uit te maken op sommige delen van het plein. Zij geeft aan dat medewerkers van het buurthuis - wat direct ligt aan het plein - hier vaak wel op letten. Daarnaast organiseert TOS regelmatig geplande sport- en spelactiviteiten zodat kinderen van verschillende leeftijden aan hun trekken kunnen komen. Zij geeft aan naar tevredenheid te wonen. Het is er altijd rustig en ook met het vuil op straat valt het wel mee. Dat deze waarneming voor een groot deel subjectief is blijkt tijdens het interview. Voor haar stoep liggen grote scherven glas. Wanneer ik daar naar informeer, geeft zij aan dat deze er al enkele dagen liggen maar verder gaat zij hier niet op in. Daarnaast staat er gedurende het hele interview een grote Jeep voor de deur met een paar jonge Marokkaanse knapen erin. Zij draaien keiharde muziek die ook in de woning duidelijk te horen is. Zij schenkt hier echter geen enkele aandacht aan. Zij is blij dat vooral de drugsoverlast is afgenomen. Voorheen lagen er op de bankjes aan het plein regelmatig junks te slapen maar dat zie ze nu niet meer.

De Surinaamse vrouw van middelbare leeftijd is ook blij met het feit dat haar kinderen een veilige plek hebben om te spelen, ondanks het feit dat ze midden in de stad wonen. Ook zij vindt het de laatste jaren veiliger geworden in de wijk. Door de afname van drugsoverlast en meer stadstoezicht loopt zij nu met een veiliger gevoel over straat. Volgens haar was het Taandersplein altijd al één van de betere gebieden van Spangen, er zijn delen waar criminaliteit en onveiligheid nog veel meer aanwezig is. Vuil op straat is volgens haar nog wel een probleem maar door de hoge boetes van het stadstoezicht zal dit weldra minder worden. Te lang is er volgens haar 'te soft' gehandeld door de stad als het ging om het aanpakken van dit soort problemen. Door het harder aanpakken van bijvoorbeeld drugsoverlast is er al veel veranderd. Maar dit had volgens haar al veel eerder kunnen plaatsvinden.

Conclusie

De meningen van de bewoners uit de Heenvlietstraat en het Taandersplein bevestigen mijn stellingname dat zij tastbare, fysieke investeringen en bestrijding van criminaliteit hoger waarderen dan de onderlinge sociale verhoudingen in de buurt. Dit blijkt uit het feit dat slechts bij enkele bewoners het programma 'Mensen maken de stad' bekend is (zie paragraaf 4.2). Daarnaast geven de meeste bewoners aan geen behoefte te hebben aan dergelijke initiatieven, zij besteden hun tijd liever binnen het eigen private domein. Daarnaast is uit mijn onderzoek naar voren gekomen dat gangmakers én overige bewoners vooral het hardere gemeente- en politieoptreden tegen overlast en criminaliteit waarderen. Ook gaat het hen om voorzieningen en herbergzaamheid in de publieke ruimte zoals Komter e.a. ook heeft aangegeven. Een treffend voorbeeld hiervan zijn de gangmaaksters in de

Heenvlietstraat die liever hebben dat de gemeente iets concreets doet aan de speelmogelijkheden voor de kinderen (voorzieningen) en de overlast van illegale panden (herbergzaamheid in de publieke ruimte) dan de invoering van een programma als 'Mensen maken de stad'.

4.4 Over sociale relaties

4.4.1 Het welzijnswerk

Het welzijnswerk in de *Heenvlietstraat* staat duidelijk achter de zienswijze van het college als het gaat om sociale samenhang. Het is van mening dat de bewoners een zekere angst voor elkaar hebben en elkaar daarom mijden in de buitenruimte. Met name het feit dat bewoners uit verschillende culturen met elkaar moeten leven veroorzaakt angst bij de bewoners omdat ze niets van die andere culturen weten. Daarnaast beseffen zij over het algemeen niet dat iedereen zich ergert aan dezelfde dingen, ongeacht iemands culturele of etnische achtergrond. Daarnaast zijn de bewoners te weinig bekend met elkaar. De Heenvlietstraat kent een geslaagde geschiedenis van Opzoomeractiviteiten en qua anonimiteit is zij dan ook beter af dan andere straten in de Tarwewijk. Desondanks is er volgens het welzijnswerk ook in de Heenvlietstraat nog een hoop werk aan de winkel. Juist vanwege het feit dat er door het Opzoomen al een deel van de anonimiteit is weggenomen kan 'Mensen maken de stad' de straat een stap verder brengen. Vooral de straatagenda wordt door het welzijnswerk in de Heenvlietstraat als een belangrijk instrument gezien om de samenhang te vergroten. Door het onderling afspreken van regels worden bewoners als het ware gedwongen samen na te denken hoe zij met elkaar willen omgaan. Daarnaast is het een manier om de bewoners bij elkaar te brengen zodat zij in de bijeenkomsten contact met elkaar maken. Tot slot maakt het bewoners sterker om anderen aan te spreken op straat op hinderlijk gedrag omdat zij in hun achterhoofd weten dat de meerderheid van de straat achter de gekozen leefregels staat. Volgens het welzijnswerk is hier grote behoefte aan en dit geldt niet alleen voor de hele Tarwewijk. Zo is de opbouwwerker van mening dat de meeste bewoners anderen niet durven aan te spreken maar dat zij dit wel graag zouden willen. De straatagenda kan hen hierin een steun in de rug geven. Wanneer er steeds een impuls wordt gegeven om bewoners met elkaar in contact te brengen en met elkaar leefregels te bepalen kan uiteindelijk het saamhorigheidsgevoel in de straat echt vorm krijgen. In een dergelijk ideale situatie kennen bewoners elkaar, zijn zij in staat leefregels na te leven en elkaar hierop aan te spreken en staan zij uiteindelijk sterker naar overheden en andere instanties.

Het welzijnswerk van het *Taandersplein* heeft een genuanceerdere visie op sociale samenhang. Anders dan in de Heenvlietstraat zitten de opbouwwerker en de jongerenwerker ook niet geheel op een lijn als het gaat om de rol van 'Mensen maken de stad' hierin. Volgens de opbouwwerker is sociale samenhang in een achterstandswijk per definitie moeilijk te bewerkstelligen. De uiteindelijke doelstellingen van 'Mensen maken de stad' vindt zij dan ook wat al te hoog gesteld. Desondanks kunnen kleine beetjes helpen om de banden tussen bewoners te versterken en hen meer met elkaar te laten doen. Of dit nu het organiseren van straatactiviteiten zijn of een initiatief voor de seniorenbewoners: het kan nooit kwaad een gevoel van sociale samenhang te bevorderen bij de bewoners. De straatagenda ziet zij dan ook als een nuttig instrument in deze. Met voldoende steun van henzelf als welzijnswerk en van de deelgemeente zou dit een positief effect moeten hebben op de manier waarop bewoners met elkaar omgaan. Een gebrek aan sociale samenhang tussen bewoners ziet zij als het grootste probleem in Spangen, zeker nu de criminaliteit en drugsoverlast steeds succesvoller worden bestreden. Daarnaast is zij van mening dat het merendeel van de bewoners dit ook zelf als een probleem ervaren en hier iets aan willen doen. De jongerenwerker is minder positief over de bijdrage die programma's als 'Mensen maken de stad' kunnen leveren aan de sociale samenhang. Volgens hem is de methodiek dermate 'droog' en de aard van de bijeenkomsten dermate formeel dat het geen aansluiting zal vinden bij het merendeel van de bewoners. Daardoor zal het ook zeker niet de sociale samenhang vergroten in de wijk. Zo wonen op het Taandersplein allerlei etniciteiten door elkaar heen maar zij hebben niets met elkaar gemeen. Zij gaan eigenlijk alleen om met leden uit hun eigen etnische groep. Veel van deze leden wonen weer in de zijstraatjes rond het plein. Hun sociaal netwerk ligt dus helemaal niet in hun straat. Volgens de jongerenwerker is het heel moeilijk, zo niet onmogelijk om hen

te stimuleren om te gaan met leden buiten hun eigen etnische groep. Bovendien lukt dit volgens hem al helemaal niet via de methode van 'Mensen maken de stad'. Er is te weinig aandacht voor het proces en de sfeer die in de straat moet ontstaan om een voedingsbodemp te creëren om een dergelijke aanpak te laten slagen. Hij pleit er dan ook voor eerst aan de slag te gaan in die etnische groepen om daar steun te krijgen en van daaruit verder te werken. Als voorbeeld noemt hij dat het nu heel bedreigend is voor Turkse vrouwen om bijvoorbeeld met Surinaamse mannen om te gaan. Omdat 'Mensen maken de stad' naar zijn idee geen rekening houdt met dit soort etnisch-culturele factoren worden grote groepen bewoners niet bereikt. Hij weet dit uit eigen ervaring maar ook door de informatie van de bewoners. De Turkse vrouwen bijvoorbeeld worden niet gesteund door hun eigen etnische achterban om aan activiteiten deel te nemen, dit weet hij van de vrouwen zelf. Zo was de animo voor 'Mensen maken de stad' het hoogst onder de autochtone bewoners van het Taandersplein. Hij verklaart dit vooral door het feit dat de kenmerken van de straataanpak goed aansluiten bij de typisch Nederlandse vergadercultuur van gezellig samen buurtactiviteiten organiseren en overlegavonden met koffie en thee enzovoort.

4.4.3 De bewoners

Gangmakers uit de Heenvlietstraat over sociale relaties

De gangmakers uit de Heenvlietstraat vinden het belangrijk dat bewoners actief contact met elkaar maken in de straat. Zij hoeven niet per sé de deur bij elkaar plat te lopen, maar een beetje contact bevordert het letten op elkaars huis en eigendommen. Daarnaast zijn mensen dan eerder bereid elkaar te helpen bij kleine probleempjes. Elkaar groeten op straat zou heel normaal moeten zijn. Met de meeste bewoners uit de straat doen zij dit overigens al. Ze vinden het niet belangrijk dat mensen meedoen aan straatactiviteiten. Hoewel dit volgens de gangmakers een goed middel is om eens wat (nieuwe) gezichten te zien vinden ze het prima als mensen niet meedoen. Veel bewoners vertellen hun ook dat ze het hartstikke leuk vinden dat zij (de actieve bewoners) dit doen maar dat zij zelf geen behoefte hebben hierin te participeren. Dat zij als bewoners de activiteiten zelf organiseren en dit bijvoorbeeld niet door het welzijnswerk laten doen vinden zij heel belangrijk. Er ontstaat dan iets meer van een wijgevoel omdat zij het met *elkaar* doen. Dit gevoel van saamhorigheid blijft dan echter wel beperkt tot het groepje actieve bewoners. Als alleen het welzijnswerk dit zou doen, wordt alleen de activiteit zelf 'geconsumeerd' maar de bewoners hebben dan geen contact met elkaar gemaakt. Onder 'samen zorgen voor de straat' verstaan de gangmakers in de eerste plaats het onderhouden van je eigen woning. De meeste bewoners in de Heenvlietstraat doen dit ook wel maar bij de panden van huisbazen, waar illegalen in huisvesten, blijft men met dit soort basisonderhoud vaak in gebreke. Ook woningcorporaties doen vaak te weinig aan onderhoud en de huurders hebben meestal niet de financiële middelen om dit zelf te doen, al is het maar een likje verf op zijn tijd. Zij hebben door de activiteiten van 'Mensen maken de stad' niet meer bewoners persoonlijk leren kennen dan daarvoor het geval was. Regelmatig gaan zij om met bewoners uit andere culturen. Dit is volgens hen geen enkel probleem in de Heenvlietstraat. Als het lekker weer is en bewoners buiten eten in hun achtertuin wisselen ze bijvoorbeeld lekkere hapjes uit. Er heerst dan ook een normale verhouding tussen de allochtonen en autochtonen. Er is wederzijds respect. Wel geven zij aan dat de allochtone vrouwen nogal achter blijven in het maken van contact. Het wijgevoel in de Heenvlietstraat is volgens de gangmakers niet vergroot door 'Mensen maken de stad', als dit gevoel er al was. Onder een deel van de bewoners was dit er toch al, vooral bij degenen die zich actief inzetten in het kader van Opzoomeren. Volgens de meeste bewoners, de gangmakers inclusief, was 'Mensen maken de stad' gewoon weer een mogelijkheid tot wat extra feestjes.

Overige bewoners uit de Heenvlietstraat over sociale relaties

Uit de korte gesprekken aan de deur met bewoners in de straat valt op dat de bewoners over het algemeen tevreden zijn met hoe men met elkaar samenleeft in de straat. Bijna allemaal zijn zij op de hoogte van het groepje actieve bewoners als zijnde de personen die zich inzetten bij activiteiten in de straat en hecht met elkaar omgaan. De meesten geven aan zelf een dergelijke omgang met andere bewoners uit de straat niet te willen en het fijn te vinden redelijk op zichzelf te kunnen zijn. Bij vele bewoners komt het beeld naar voren van hard werkende mensen die na thuiskomst van hun baan met

rust gelaten willen worden. Dit betekent niet dat zij onverschillig staan ten opzichte van het contact dat zij onderhouden met hun burens en de rest van de bewoners. Zo kennen alle ondervraagden hun burens en zijn ze tevreden over de relatie die zij met hen hebben. De meesten kennen bovendien zo'n acht tot tien personen in de straat, meestal de bewoners die in de directe nabijheid wonen. Daarnaast zijn velen bekend met enkele markante figuren en het groepje actieve bewoners in de straat. Gevraagd naar de aard van de relatie die zij graag met hun buurtbewoners willen hebben geven zij allemaal dezelfde antwoorden. Zij groeten elkaar op straat, maken soms een kort praatje en letten latent op elkaars eigendommen. Zo geven ze bijvoorbeeld allemaal aan dat ze elkaar helpen als er iets gesjouwd moet worden of elkaar iets uitlenen, bijvoorbeeld een stuk gereedschap. De meesten zeggen dat zij iemand zouden aanspreken als zij overlast gevend gedrag van iemand zien. Sommigen geven ook aan dat zij dit niet doen. Het feit dat er een straatagenda is speelt hierin geen rol, vrijwel niemand is namelijk op de hoogte van het bestaan ervan. Steeds weer komt echter naar voren dat veel bewoners vinden dat hinderlijk gedrag vaak afkomstig is van bezoekers in de straat en niet van de bewoners zelf. Dit zijn dan bijvoorbeeld jongeren die te hard rijden of 's avonds laat wat lawaaiig zijn als zij iemand bezoeken.

De Nederlandse man van eind vijftig vindt een beetje sociaal contact in de wijk heel gezond. Van dat kleffe gedoe van 'die klik' (actieve bewoners) moet hij echter niets hebben. Zij wonen allemaal bij elkaar en gaan ook nog allemaal met elkaar naar de camping. Volgens hem gaat dat nog een keer fout. Soms voelt hij ook een belerend vingertje van die kant, bijvoorbeeld toen ze langs de deur gingen met de straatagenda om bewoners aan te sporen te tekenen. Meedoen aan straatactiviteiten vindt hij ook niet belangrijk, maar voor de kinderen is het wel erg leuk. Het afspreken van leefregels moet volgens hem van nature komen, uit de bewoners zelf, en niet via een straatagenda. Qua gedrag van bewoners in de straat ziet hij geen verschil. Van de punten op de agenda waar instanties zich aan zouden moeten houden heeft hij niets teruggezien. Hij zou het prima vinden als er meer zou worden samengewerkt met instanties maar dan moeten ze wel hun beloften nakomen, en dat gebeurt dus niet. Bijvoorbeeld alle plannen om de verkeersveiligheid te vergroten zijn op niets uitgelopen. Het verbaast hem ook niets. Het liefst zou hij dat bord bij het oud vuil gooien, zo'n onzin vindt hij het allemaal. Van het punt van het niet toeteren is volgens hem niets terecht gekomen. Hij hoort het nog vaak genoeg en niemand die er wat van zegt. Hij heeft niet méér bewoners leren kennen door 'Mensen maken de stad' maar hij heeft dan ook niet meegedaan aan straatactiviteiten. Hij gaat ook om met bewoners uit andere culturen, dit gaat allemaal prima. Ook met nieuwe allochtone bewoners in de straat maakt hij kort een praatje. De grote plantenbakken die zijn gekocht met het budget van 'Mensen maken de stad' worden nu – ironisch genoeg – vaak als afvalbakken gebruikt. Hij zag een keer dat een grote neger uit een van de dubieuze panden zijn lege fles wodka in een zo'n bak gooide. Hij heeft hem daar direct op aangesproken en hij legde de fles vervolgens in zijn auto. Hij heeft altijd anderen op hun gedrag aangesproken maar een ander ziet hij dit niet doen, ook niet nu er een straatagenda is.

De jonge Slowaakse vrouw vindt het belangrijk dat bewoners actief contact met elkaar maken om de sociale samenhang te vergroten. Zij vindt het ook belangrijk dat men meedoet aan de straatactiviteiten, hierdoor zien mensen elkaars gezicht eens en kan men elkaar enigszins leren kennen. Zelf is ze ook een paar keer erbij geweest. Ook kan het daardoor misschien een beetje gezellig worden. Nu is het vaak zo'n sleur van werken, thuiskomen, binnenblijven en de volgende dag weer werken. In Slowakije is het altijd gezellig in de straat. Zij kent ongeveer acht personen in de straat, daarvan zijn er zeker vier gangmakers. Hoewel zij straatactiviteiten als middel noemt voor bewoners om elkaar te leren kennen heeft zij opvallend genoeg niet meer bewoners leren kennen dan zij daarvoor al kende. Zij geeft nog aan liever een sterke band met een paar bewoners te hebben dan met iedereen. De verschillende culturen in de straat vindt zij geen probleem, iedereen is tenslotte gelijkwaardig. Ze gaat om met allerlei mensen uit allerlei etnische culturen maar deze komen niet uit de straat, die kent ze vooral van haar werk of nog van vroeger toen zij nog aan de Heemraadsingel woonde. Dat verschillende culturen nog wel eens willen botsen blijkt uit een voorval wat zij heeft meegemaakt. Een keer had zij ruzie met haar Marokkaanse overbuurman. Haar dochttertje gaat vaak met hun zoontje naar school. Het jongetje pestte haar dochttertje vaak, zij wist dit maar ging er vanuit dat de kinderen het na een tijdje zelf wel zouden oplossen. Dit bleek echter niet het geval, het werd van kwaad tot erger. Op een dag hadden de twee buiten ruzie en schopte het Marokkaanse jongetje haar dochttertje in de buik. Haar Slowaakse

moeder, die op bezoek was, was ging toen naar buiten en duwde het jongetje weg. De Marokkaanse vader, op zijn beurt, ging hierop naar buiten en sloeg haar in het gezicht. Zij probeerde toen te gaan praten met de Marokkaanse vader maar die wilde alleen met haar man praten. Haar man is toen gaan praten. Het bleek dat de Marokkaanse vader niet had gezien dat zijn zoontje het meisje had geschopt. Hoewel de zaak niet is geëscaleerd, praten zij niet meer met de Marokkaanse familie. Zij is zeer verbolgen over het feit dat de man haar moeder heeft geslagen. Volgens haar slaat een man een vrouw gewoon niet, punt uit. Zij heeft het idee dat de mannen in de straat met een Turkse of Marokkaanse achtergrond misschien best 'oké' zijn, maar vrouwen niet voor vol aanzien.

Gangmakers van het Taandersplein over sociale relaties

Volgens het gangmakersechtpaar dat al decennia lang in Spangen woont, is er door de eerder beschreven ontwikkelingen in de wijk veel veranderd. De sociale situatie is niet meer te vergelijken met voorheen. Vroeger kwam alles aan de deur: van vertegenwoordigers van instanties tot de bakker. Hierdoor was er automatisch een stuk sociale controle op elkaar, vooral omdat veel van het personeel van dergelijke middenstand ook zelf in de wijk woonden. Men wist veelal precies wie waar woonde, of bepaalde buurtbewoners hulp nodig hadden of wie gewoon op zichzelf wilde zijn. Als een oude mevrouw bijvoorbeeld haar melkflessen niet binnenhaalde, wist de melkboer wie dat was en zou hij daar actie op ondernemen. De meeste bewoners in de wijk hadden werk en een aanzienlijk deel daarvan werkten ook binnen de wijk zelf. Dit maakte de onderlinge banden nog sterker. Nu is er veel werkloosheid in de wijk, zij zien veel jonge mannen doelloos op straat lopen. Ook noemen ze de coffeeshops en koffiehuzen waar vaak tientallen jongemannen de hele dag zitten te kaarten.

Een terugkeer naar de sociale situatie van weleer is er niet meer bij, dat begrijpt het echtpaar. Tegenwoordig vinden zij het vooral belangrijk dat buurtbewoners netjes met elkaar omgaan. Dit betekent af en toe een praatje maken en soms ook gezamenlijk een activiteit organiseren. Zoals de geraniums planten rond het hele plein of een lampionnenoptocht met kerstmis. Als er één ding is waar de deelgemeente zich op zou moeten richten dan is het dat er meer Nederlanders in de wijk zouden moeten komen. Ook de allochtonen zijn deze mening toegedaan volgens hen. Zij komen nu helemaal niet in contact met Nederlanders waardoor ze niet alleen de cultuur niet kennen maar ook de taal niet kunnen oefenen. Een probleem is ook dat ook de verschillende etnische groepen wel waarde hechten aan een stukje sociale samenhang maar steeds ingesloten blijven binnen hun eigen groep. Daarnaast zijn er ook allochtonen die de meerwaarde inzien om je af en toe actief in te zetten voor de buurt maar dat er niemand is die het initiatief neemt, niemand die opstaat. Het gangmakersechtpaar denkt dat dit te maken heeft met het feit dat men binnen dit soort culturen al gauw bang is voor gezichtsverlies ten opzichte van elkaar. Hun verhouding met personen uit andere culturen is voornamelijk kennisachtig, af en toe gaan ze op bezoek bij mensen die ze wat beter kennen maar er zijn geen vriendschapsbanden. Zij hebben niet meer bewoners in de wijk leren kennen door 'Mensen maken de stad'. Wel door het Opzoomeren en het Euromaatjes-spel⁷. Cynisch voegen zij hieraan toe dat zij vooral meer 'bobo's' op overheidsniveau hebben leren kennen.

De jonge Marokkaanse gangmaakster Rachida vindt het belangrijk dat mensen actief met elkaar contact maken. Pas als mensen elkaar een beetje kennen, zijn ze in staat elkaar te helpen, ook al is het maar op beperkt niveau. Zij vindt het niet belangrijk dat mensen meedoen aan de activiteiten, dat moeten ze zelf weten. Ze heeft wel gemerkt dat als je ze van te voren benadert en een beetje enthousiasmeert, ze dan vaak wel meedoen en het nog leuk vinden ook. Bijvoorbeeld bij de plantjesdag waren velen sceptisch maar eenmaal aan de gang was het zeer gezellig en maakten veel bewoners met elkaar contact. Het afspreken van leefregels vindt zij ook belangrijk, er moet een zekere mate van discipline zijn in de manier waarop iedereen met elkaar omgaat. Zij heeft niet meer mensen leren kennen door 'Mensen maken de stad'. Van nature maakt zij graag contact met mensen, zij gaat ook om met bewoners uit andere culturen. Zij probeert gewoon contact met ze te maken of spreekt hen aan als er iets is. Volgens haar is het alleen een probleem dat vele verschillende etniciteiten geen

---

⁷ Het spel is een initiatief van het projectbureau Mathenesserkwartier. Euromaatjes zijn nepgeldbiljetten die alleen uitgegeven kunnen worden aan activiteiten die de leefbaarheid van de buurt verbeteren.

contact met elkaar maken of willen. De levenswijzen zijn te verschillend en velen spreken geen Nederlands zodat ze ook niet met elkaar kunnen communiceren. Vooral in de zomer is dit volgens haar goed zichtbaar: iedereen gaat dan gezellig buiten zitten maar het zijn allemaal aparte groepjes: Turkse mannen bij elkaar, Marokkaanse vrouwen bij elkaar, Antillianen bij elkaar enzovoort. Ook de kinderen doen dit. De taal is het grootste probleem volgens haar. Kennis van het Nederlands is naar haar idee het enige middel om dit te doorbreken. 'Mensen maken de stad' is hier nooit op ingegaan. Een wijgevoel is niet ontstaan door het programma. Als het gaat om hinderlijk gedrag vindt zij het schreeuwen naar elkaar over een grote afstand (je kunt ook gewoon even naar iemand toelopen en het dan zeggen) en het zomaar gooien van afval op straat de meest vervelende dingen.

Overige bewoners van het Taandersplein over sociale relaties

Uit de korte gesprekken aan de deur met bewoners van het Taandersplein valt op dat de bewoners, buiten hun eigen burens, niet veel mensen kennen op het plein. Zo kennen alle ondervraagden hun burens en zijn tevreden over de relatie die zij met hen hebben. Sommigen kennen enkele van de gangmakers: met name het Nederlandse echtpaar is relatief bekend aangezien zij ook veel in de publiciteit hebben gestaan. De meesten geven aan niet veel behoefte te hebben aan meer contact met de rest van de bewoners van het plein, maar er zijn er ook die dit wel zouden willen. Gevraagd naar de aard van de relatie die zij graag met hun buurtbewoners willen hebben geven zij allemaal dezelfde antwoorden. Zij groeten elkaar op straat, maken soms een kort praatje. De meesten zeggen dat zij iemand zouden aanspreken als zij overlast gevend gedrag van iemand zien. Sommigen geven ook aan dat zij dit niet doen. Het feit dat er een straatagenda is speelt hierin geen rol, slechts enkelen zijn namelijk op de hoogte van het bestaan ervan.

Volgens een jonge Marokkaanse vrouw hebben de meeste bewoners van het Taandersplein slechts oppervlakkig contact met elkaar. Hoewel er met Opzoomeren, Euromaatjes en activiteiten georganiseerd door het buurthuis altijd wel veel gebeurt is het niet zo dat het Taandersplein één grote vriendenclub is. Volgens haar zijn de meeste bewoners in de eerste plaats redelijk op zichzelf gericht en gaan zij daarna vooral met personen om uit hun eigen etnische groep. Toch zijn er volgens haar steeds meer bewoners die contact proberen te zoeken met anderen en ook het buurthuis organiseert vaker leuke bijeenkomsten om dit te bevorderen. Zelf zou ze het best leuk vinden om meer contact te hebben met buurtbewoners uit andere etnische groepen. Het probleem is alleen dat zij niet of nauwelijks Nederlands spreken en dan houdt het al gauw op. Zij hoeft ook geen intensief contact met de buurtbewoners maar een kort praatje of een dagelijkse begroeting zou geen kwaad kunnen. Een ander probleem is volgens haar dat sommige etnische groepen op elkaar neerkijken of zich boven anderen gesteld voelen. Zo hebben sommige Kaapverdianen en Surinamers geen hoge pet op van Antillianen en vinden sommige Turkse vrouwen Marokkaanse vrouwen maar vies en armzalig. Dat het doel van de activiteiten van 'Mensen maken de stad' uit het creëren van een wijgevoel bestaat, daar moet zij dan ook een beetje om lachen. De meeste bewoners van het Taandersplein kunnen niet eens met elkaar praten, laat staan dat zij een gevoel van samenhang met elkaar zouden delen. De straatagenda slaat volgens haar nergens op, alleen de overheid of politie kan dit soort leefregels opleggen. Je kan niet van de mensen zelf verwachten dat zij elkaar hierop controleren.

De Surinaamse vrouw van middelbare leeftijd is best tevreden met de manier waarop bewoners met elkaar omgaan op het plein. Als de drugsoverlast en criminaliteit maar wegblijft vindt zij het allemaal prima. Zij vindt het belangrijk dat ze wat moeders kent van kinderen met wie haar zoons omgaan op het plein. Een intensief contact met hen is niet nodig. Veel van haar familie woont toch elders in de stad en ze gaat ook niet om met Surinamers op het plein omdat zij toevallig tot de dezelfde etnische groep behoren. Zij weet dat dit voor de meeste andere etnische groepen op het plein wel geldt. Zij vindt dit nogal bekrompen. De Marokkaanse vrouwen bijvoorbeeld zitten dan de hele tijd bij elkaar te roddelen als het lekker weer is buiten. Maar volgens haar is het buurthuis steeds meer bezig om gezellige avonden te organiseren met diverse thema's. Op die avonden kunnen de vrouwen dan contact met elkaar maken, er zijn dan ook geen mannen bij dus dat maakt het voor de Turkse en Marokkaanse vrouwen al makkelijker. Zij vraagt zich echter af hoe ze dan contact met elkaar maken want de meeste van die vrouwen spreken geen woord Nederlands.

Conclusie

De verschillende bewoners van de Heenvlietstraat en het Taandersplein laten een gedifferentieerd beeld zien als het gaat om hun (gewenste) sociale plaatsbepaling naar buurtbewoners. Zo vinden sommige bewoners het belangrijk dat men in de straat contact met elkaar maakt, samen zorgt voor de buitenruimte of zo nu en dan activiteiten organiseert. Een groter deel trekt zich liever terug in hun private domein en laat de straat of buurt voor wat het is, zij hebben geen behoefte aan extra contact. Ondanks deze differentiatie laten de interviews met gangmakers en buurtbewoners en de korte gesprekjes met bewoners op straat een soort minimum van wenselijk sociaal contact zien. Men groet elkaar op straat, houdt met de directere buurtbewoners soms een kort praatje en let voor zover dit mogelijk is op elkaars eigendommen. Daarnaast helpt men elkaar indien nodig met het naar binnensjouwen van zware spullen of leent men een stuk gereedschap uit. De bewoners van de Heenvlietstraat en het Taandersplein hechten waarde aan een dergelijke sociale verhouding in de straat maar zijn tegelijkertijd heel duidelijk dat frequenter of duurzamer contact van hen niet hoeft. Het is des te opvallender dat in de filosofie van 'Mensen maken de stad' de straatladder (het meetinstrument voor sociale integratie in de straat) een dergelijk niveau van sociaal contact niet laat zien. Trede 0 is onverschilligheid, op trede +1 wordt contact niet vermeden en op trede +2 maken bewoners actief contact met elkaar. Is 'het niet vermijden van contact' het niveau wat uit mijn onderzoek naar voren komt? Ik denk dat daarmee de bewoners van de Heenvlietstraat en het Taandersplein tekort wordt gedaan. Iemand helpen een bankstel naar binnen sjouwen, een stuk gereedschap uitlenen of een praatje aanknopen vereist immers een actieve handeling van de bewoner wat meer is dan het 'niet vermijden van contact'.

In de diagnosefase van het project 'Mensen maken de stad' is de Heenvlietstraat ingeschaald op trede 4 van de straatladder en het Taandersplein op trede 2/3. Dit betekent dat in de Heenvlietstraat bewoners actief contact met elkaar maken, meedoen aan straatactiviteiten en deze ook samen organiseren. Op basis van mijn kwalitatief onderzoek moet ik dit beeld nuanceren, zo niet omver werpen. Het aantal bewoners dat samen activiteiten organiseert en hieraan meedoet is slechts een klein deel van het totaal aantal inwoners van de straat. Deze bestaat uit de gangmakersgroep, een aantal enthousiastelingen die hen hierbij ondersteunt en een klein gedeelte van de straat die het leuk vindt om mee te doen aan de activiteiten. Het blijft echter tot deze groep beperkt. Dit was al zo ten tijde van Opzoomeren en 'Mensen maken de stad' heeft hier geen verandering in gebracht. Het beeld wat de deelgemeente en het projectbureau oproepen is daarom vertekenend. Het suggereert dat vrijwel alle bewoners actief contact maken, zich inzetten en meedoen aan de activiteiten. In werkelijkheid is het een kern van bewoners met een aandeel van hooguit 20%⁸ van het totaal aantal bewoners. Het niveau van de straatladder van het Taandersplein (2 tot 3) suggereert dat bewoners actief met elkaar contact maken en meedoen aan de straatactiviteiten. De groep gangmakers is op het Taandersplein echter ongeveer even groot als in de Heenvlietstraat maar staat nog meer op zichzelf. De sociale verhoudingen op het Taandersplein zijn daarnaast enorm versnipperd. Er is duidelijk sprake van etnische segregatie als het gaat om de sociale interactie tussen de bewoners. Er lijkt binnen de verschillende etnische groepjes van het Taandersplein vooral een sterke mate van *bonding* plaats te vinden zoals Komter dit ook beschrijft: men verschanst zich achter de eigen etnische groep en beperkt de sociale interactie tot de omgang met de leden van die groep. Gangmakers, buurtbewoners, welzijnswerkers en medewerkers van het buurthuis: allen schetsen zij dit beeld. Van enig 'actief contact maken' kan daarom nauwelijks sprake zijn, hoewel vele bewoners aangeven dit wel te willen. Het niet of gebrekkig beheersen van de Nederlandse taal staat hen hierbij in de weg. Op het Taandersplein worden nog weinig bruggen geslagen tussen de verschillende groepen. Het buurthuis zet zich met activiteiten, taalcursussen en andere initiatieven hier wel voor in. Dit is echter een moeilijk proces wat tijd nodig heeft om zijn vruchten af te werpen. 'Mensen maken de stad' heeft echter op geen enkele wijze ingehaakt op de etnische segregatie op het plein door een proces van *bridging* op gang te brengen ten einde de verschillende groepen dichter bij elkaar te brengen.

---

⁸ Percentage geschat op basis van het aantal gangmakers plus de actieve bewoners (ongeveer 15) ten opzichte van het totaal aantal huishoudens in de straat, 70.

Zoals uitgebreid in hoofdstuk 3 aan de orde is gekomen gaat het er tegenwoordig vooral om welke invulling bewoners zelf geven aan de buurt en hoe zij deze invulling relateren aan hun huidige gemeenschap (Blokland-Potters, 1998). Afhankelijk van welke invulling zij hieraan geven zijn een aantal type bewoners te onderscheiden. Elk type bewoner heeft dus een eigen, subjectieve invulling van wat hij als ‘gemeenschap’ ziet en in wat voor mate hij dit relateert aan de buurt waarin hij leeft. Van de vier ideaaltypen bewoners⁹ die Blokland-Potters schetst, ben ik in mijn onderzoek vooral het type tegengekomen voor wie locatie geen betekenis heeft. Zelfs enkele bewoners die ik sprak welke al tientallen jaren in de wijk woonden voldeden aan dit profiel: voor hen heeft de buurt geen bijzondere betekenis, zij zijn er niet op gesteld maar hebben er ook geen hekel aan. Zij vinden het belangrijk in een bepaalde mate van vreedzame coëxistentie met de overige bewoners te leven maar meer ook niet. Het gangmakersgroepje uit de Heenvlietstraat vertoonde sterke elementen van een *peergroup*: de sociale relaties tussen de leden zijn sterk ingekapseld, ze hebben een hoge dichtheid en een hoge contactfrequentie. Zo wonen ze letterlijk naast elkaar in de straat, komen regelmatig bij elkaar op bezoek en gaan ieder jaar gezamenlijk met elkaar op vakantie. Net zoals Blokland-Potters ondervond bij de *peergroups* in Hillesluis, uiten ze hun sociabiliteit voor de stoep van hun woningen. Als het lekker weer is gebruiken ze deze om te socializen. Echter, een klassieke *peergroup* zijn zij echter niet. Daarvoor is hun sociale netwerk te uitgesmeerd: de gangmaaksters uit de Heenvlietstraat hebben ook vele contacten buiten de wijk en hun praktisch en symbolisch buurtgebruik ligt net zo hoog als de gemiddelde bewoner uit de straat. Ook het Taandersplein laat *peergroups* zien. Hier zijn het vooral de Turkse en Marokkaanse vrouwengroepjes, groepjes jongeren en werkloze allochtone mannen. Hun praktisch buurtgebruik ligt hoog, ze komen het plein nauwelijks af.

Wat zegt dit nu over de beleving van gemeenschap in de Heenvlietstraat en het Taandersplein? Hoewel ik geen specifiek onderzoek heb gedaan naar de netwerkcomposities en praktisch/symbolisch buurtgebruik van de afzonderlijke bewoners kan ik mij desondanks een redelijk beeld vormen. Hoewel beide straten een geschiedenis hebben van straatactiviteiten geïnitieerd door enkele actieve bewoners, kun je allerm minst spreken van het bestaan van een gemeenschap gekoppeld aan de buurt. Het programma ‘Mensen maken de stad’ heeft hier niet aan bijgedragen. De bekendheid onder bewoners met de straataanpak is zeer laag te noemen en bewoners die wel betrokken zijn geweest bij activiteiten en bijeenkomsten hebben niet meer personen leren kennen dan voor de invoering van het programma. Geheel in lijn met de theorie van Blokland-Potters en de verkenning van de buurt van Komter e.a., heeft het overgrote deel van de bewoners van de Heenvlietstraat en het Taandersplein geen behoefte gezellige, duurzame contacten te onderhouden met hun buurtgenoten, personen met wie zij slechts de fysieke ruimte delen. Hun invulling van gemeenschap – hun *imaginative community* – is vooral geprivatiseerd en, met uitzondering van de *peergroups*, weinig lokaal gebonden. Een bepaalde mate van publieke familiariteit – een zekere herkenning én erkenning van elkaar in de publieke ruimte – is daarentegen iets wat iedere bewoner waardeert en ook probeert ernaar te handelen.

4.5 De Heenvlietstraat versus het Taandersplein: overeenkomsten en verschillen

In de eerste plaats valt op dat de deelgemeente Charlois ‘Mensen maken de stad’ vooral aanwendt voor het bevorderen van actief burgerschap. De burgers in haar achterstandswijken moeten zelfredzamer worden, bewonersinitiatieven gestimuleerd worden en bewoners moeten zelf het aanspreekpunt zijn in het contact naar diensten en instellingen. Het actieve bewonerskader in iedere straat speelt dus een vitale rol in de visie van de deelgemeente, zij moet de druk van het welzijnswerk in de wijk wegnemen zodat deze nog slechts faciliterend hoeft op te treden. De deelgemeente Delfshaven legt in haar invulling van ‘Mensen maken de stad’ veel meer de nadruk op bevordering van de sociale cohesie in haar achterstandswijken. De vermeende anonimiteit tussen bewoners, spanningen tussen etnische groepen en gebrek aan sociale controle in de buitenruimte lijken voor deze

---

⁹ Ideaaltypen: bewoners voor wie locatie geen betekenis heeft, bewoners die de buurt vooral in praktische zin gebruiken, bewoners voor wie het accent ligt op symbolisch buurtgebruik en bewoners met een specifieke leefstijl.

deelgemeente vooral de redenen voor invoering van de straataanpak. Het bevorderen van actief burgerschap lijkt hier minder prioriteit te hebben.

Zowel het welzijnswerk in de Heenvlietstraat als die van het Taandersplein zijn in principe positief over de doelstellingen van 'Mensen maken de stad'. Over de invulling en uitwerking van de methodiek en de realiteitsfactor van de doelstellingen zijn de meningen echter verdeeld. Het welzijnswerk in de Heenvlietstraat staat achter de methodiek en ziet bijvoorbeeld de straatagenda als een goed instrument. Het welzijnswerk van het Taandersplein kijkt kritischer naar de kenmerken van 'Mensen maken de stad' en legt de lat niet te hoog. Daarnaast verschillen de jongerenwerker en de opbouwwerker van mening. De eerste vindt de methodiek te weinig flexibel om toegepast te worden op verschillende typen straten, de laatste ziet 'Mensen maken de stad' als één van de middelen om in ieder geval met bewoners uit achterstandswijken bezig te zijn. Daarnaast gaf het welzijnswerk van het Taandersplein aan gedurende de pilot veel druk te hebben ervaren vanuit de projectleiding. Vooral de opbouwwerker is van mening dat er meer op het proces is gelet dan op het effect van de straataanpak.

De bekendheid met 'Mensen maken de stad' van bewoners in de Heenvlietstraat én het Taandersplein is laag. Slechts weinigen zijn op de hoogte dat de straataanpak in hun straat heeft plaatsgevonden en nog minder hebben deelgenomen aan de activiteiten hiervan. Beide straten beschikten al over een groep actieve bewoners die in de tijd van het Opzoomeren is ontstaan. Hoewel de meeste gangmakers achter het idee van gezamenlijke leefregels staan hebben zij zo hun twijfels over de uitwerking van de straatagenda. Een concrete verandering van gedrag in de straat zien zij hierdoor niet. Daarnaast was in hun ogen de aankleding van de pilot te formeel en hadden zij niet het idee volledig te kunnen participeren in het geheel. In zowel de Heenvlietstraat als het Taandersplein heeft geen van de ondervraagde bewoners meer personen leren kennen door 'Mensen maken de stad'. Zowel bij gangmakers als overige buurtbewoners in beide straten overheerst een soort standaardniveau als het gaat aan welk contact zij de voorkeur geven. Dit lijkt niet verder te gaan dan elkaar groeten, eventueel een kort praatje maken en hulp bij kleine klusjes en dergelijke. De bewoners van de Heenvlietstraat lijken hierin wat hechter te zijn dan de bewoners van het Taandersplein. De etnische segregatie, indelingen van de woonblokken en de taalachterstand bij vele bewoners van het Taandersplein lijken hier een rol in te spelen.

Hoofdstuk 5 Conclusies

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik conclusies trekken aan de hand van de empirische gegevens, de theoretische invalshoeken en de kritische benadering van de beleidsmaatregel 'Mensen maken de stad' als stadsbeleid. De uit de probleemstelling voortgekomen deelvragen zal ik in dit hoofdstuk beantwoorden. Sommige van deze deelvragen over de specifieke methodiek van 'Mensen maken de stad' zijn in hoofdstuk 2 al aan de orde gekomen. Tot slot zal ik in dit hoofdstuk op hoofdlijnen ingaan op de probleemstelling en hieraan een theoretische conclusie koppelen. In het laatste hoofdstuk tracht ik, op basis van mijn conclusies, enkele aanbevelingen te doen en presenteer ik enkele discussiepunten.

5.2 Beantwoording deelvragen

- *Hoe kijken betrokkenen tegen de methodiek van de straataanpak aan?*

Deelgemeente: De deelgemeente ziet in de methodiek van 'Mensen maken de stad' een adequaat middel om overlast en hinderlijk gedrag van en tussen bewoners tegen te gaan. Door middel van de straatladder kan een goed beeld worden verkregen van de mate van sociale participatie in de betreffende straat, de straatagenda laat bewoners zien dat iedereen zich ergert aan dezelfde dingen en maakt hen sterker anderen aan te spreken op hinderlijk gedrag. Middels de activiteiten die worden georganiseerd in het kader van 'Mensen maken de stad' leren bewoners elkaar kennen en wordt angst 'voor den vreemde' weggenomen. Daarnaast stelt de methodiek bewoners in staat op kleinschalig niveau afspraken te maken met diverse instellingen die te maken hebben met de leefkwaliteit in de straat. Door gebruik te maken van actieve bewoners wordt in de straataanpak getracht een vast blok bewoners als aanspreekpunt te gebruiken in de straat. Dit bevordert de verzelfstandiging van de straat. Daarnaast is het de bedoeling dat de actieve bewoners het grootste gedeelte van de taken die voorheen door het welzijnswerk werden gedaan overnemen. Zij zijn dan degene die direct het contact onderhouden met instellingen en deelgemeente omtrent de sociale toestand in hun straat, zodat het welzijnswerk uiteindelijk nog maximaal 60 uur per jaar aan een dergelijke straat besteedt. Het bevorderen van zelfredzaamheid in de straat als doelstelling is sterker terug te vinden in de deelgemeente Charlois, de deelgemeente Delfshaven legt de nadruk meer op het bevorderen van sociale cohesie onder de bewoners.

Welzijnswerk: De zienswijze van betrokken opbouw- en jongerenwerkers varieert op een aantal vlakken. De opbouwwerker van Spangen zag 'Mensen maken de stad' als een positief middel om met actieve bewoners verder te gaan en het contact verder uit te bouwen dan bij Opzoomeren het geval was. Door de georganiseerde activiteiten zijn bewoners positiever geworden in hun externe houding en hebben zij het gevoel dat er meer naar hen wordt geluisterd. De opbouwwerker ziet de straatagenda als belangrijk middel om samenhang in de straat te bevorderen: men ergert zich aan dezelfde dingen en tekent voor een gezamenlijke aanpak. De sfeer en indeling van bijeenkomsten van 'Mensen maken de stad' waren volgens de opbouwwerker wel wat te formeel, waardoor de animo niet altijd groot was. Daarnaast meende zij de wat strakke methodiek niet altijd aansloot bij de sociale problematiek in een straat: daarin is niet alles zwart of wit. De evaluatie van de pilot is wat kort door de bocht geweest. De jongerenwerker uit Spangen is duidelijk over de methodiek: te formeel, te inflexibel. Bewoners zijn daardoor onvoldoende bereikt en instellingen hebben zich voor het grootste gedeelte niet gehouden aan gemaakte afspraken in de agenda. De methodiek duikt niet in informele netwerken van bewoners en er wordt teveel uitgegaan van de straat als fysieke plek: bewoners zijn bijvoorbeeld niet alleen bewoners van een straat maar ook lid van een etnische groep. De tijdsplanning was te kort, er lag te veel druk vanuit het projectbureau en de deelgemeente om de formele ijkpunten van de methodiek te behalen zonder dat er werd gekeken naar de daadwerkelijke doeltreffendheid van de methodiek. Het opbouwwerk in de Tarwewijk vindt de methodiek van 'Mensen maken de straat' een welkome aanvulling op Opzoomeren. Mensen spreken leefregels met elkaar af, kunnen elkaar daardoor

makkelijker aanspreken en maken door de activiteiten meer en nieuw contact met elkaar. Daarnaast wordt het als een goed streven gezien dat instellingen en bewoners constructief met elkaar samenwerken over het wel en wee van de straat. Op de lange termijn zouden hierdoor maatschappelijke kosten omlaag kunnen.

Bewoners: Een veel gehoord signaal vanuit bewoners is dat de opzet en organisatie van 'Mensen maken de stad' nogal formeel en onduidelijk is. Een aantal actieve bewoners rond 'Mensen maken de stad' wisten bij menige bijeenkomst niet wat het doel van deze bijeenkomst was geweest. Deze signalen komen van gangmakers uit zowel de Heenvlietstraat als het Taandersplein. De sfeer en aanpak van Opzoomeren (informeel contact en activiteiten in de buitenruimte) wordt in beide straten als positiever ervaren. De 'gezellige' bijeenkomsten zoals een feesttent, barbecue of buitenspelletjes werden wel als positief ervaren. De educatieve factor en de dieperliggende betekenis achter deze activiteiten speelden echter nauwelijks een rol in de beleving van bewoners, het straatbudget werd vooral gezien als 'weer wat geld voor een feestje'. Het straatbudget en de vrije zeggenschap over de besteding daarvan wordt in beide straten als positief ervaren. Echter, in de Heenvlietstraat is een deel van het budget zoek geraakt zodat dit bedrag niet meer besteed kan worden. De betrokken opbouwwerker heeft zijn administratie niet goed overgedragen aan de bewoners en het regulier opbouwwerk. Op het Taandersplein is het budget goed beheerd. De mening van overige bewoners over het programma in het algemeen verschilt nogal. Zo wordt de straatagenda door sommigen als een onzinnig middel afgedaan, anderen zien er een doeltreffend middel in ten einde onderling leefregels af te spreken in de straat en overlast tegen te gaan. De meeste bewoners zijn echter in zijn geheel niet op de hoogte van 'Mensen maken de stad' of de straatagenda. Volgens bewoners houden niet alle instellingen die de straatagenda getekend hebben zich aan de afspraken. Met name rond de verkeersplanning in de Heenvlietstraat en het opknappen van verpauperde panden aan het Taandersplein laten de betrokken organisaties het afweten, ondanks overeengekomen beslissingen rond deze punten. De methodiek van 'Mensen maken de stad' waarbij het opbouwwerk een faciliterende rol zou moeten vervullen is in de Heenvlietstraat niet goed van de grond gekomen. De betrokken opbouwwerker vervulde een te dominante rol als aanspreekpunt en in het organiseren van activiteiten. Hierdoor is er in de huidige nazorgfase veel verwarring ontstaan over te nemen acties en actuele zaken. Op het Taandersplein is 'Mensen maken de stad' niet als een solide programma ervaren. Verschillende bewoners hebben aangegeven dat de straatagenda door de meesten niet bewust is ondertekend maar meer uit een gevoel van rituele participatie, een gevoel van verplichting. Daarnaast kent het Taandersplein een lange geschiedenis van andere bewonersprogramma's en activiteiten, met name het Euromaatspel is erg populair en wordt als minder dwingend ervaren dan 'Mensen maken de stad'.

- *In hoeverre hebben de betrokkenen het gevoel dat de aanpak een bijdrage kan leveren aan de sociale problemen in de wijk?*

Deelgemeente: bestuurders en beleidsmedewerkers van de deelgemeente zijn het meest enthousiast en van mening dat 'Mensen maken de stad' een positieve bijdrage kan leveren aan het oplossen van de sociale problemen. In Delfshaven is men van mening dat de maatregel vooral anonimiteit onder bewoners kan tegengaan, mensen leren bijvoorbeeld elkaars burens kennen waardoor een stukje angst voor het vreemde weg wordt genomen. Vervolgens kan door de invoering van de straatagenda de sociale controle binnen de straat naar een hoger plan worden getild waardoor bewoners meer op elkaar letten en elkaar makkelijker aanspreken op overlast gevend gedrag en andere misstanden. Overlast en misstanden worden hierdoor van binnenuit aangepakt en sociale problemen kunnen daardoor op een succesvolle en duurzame manier afnemen. In Charlois wordt deze mening grotendeels gedeeld. Wel wordt hier vanuit de deelgemeente de kanttekening geplaatst dat het belangrijk is dat 'Mensen maken de stad' gebruik maakt van reeds bestaande initiatieven in de wijk om tot een geïntegreerder geheel te komen. Met andere woorden, de methodiek moet niet op zichzelf staan.

Welzijnswerk: Hoewel de ideeën van de verschillende opbouwwerkers op bepaalde gebieden uiteenlopen, zijn de meesten van mening dat 'Mensen maken de stad' een positieve bijdrage kan

leveren aan diverse sociale problemen in de wijk of straat. De een noemt hierbij het gebruik van een straatagenda waardoor bewoners elkaar makkelijker zouden aanspreken, de ander noemt de sfeerverbetering door de feestjes en plantenbakacties. Een opbouwwerker van het Taandersplein wijt een sfeerverbetering (haar eigen conclusie) vooral aan het feit dat door de zogenaamde intensieve aanpak van 'Mensen maken de stad' de bewoners het gevoel hebben dat deelgemeente en welzijnswerk weer echt met hen bezig zijn. Het probleem van vervuiling is zowel in de Heenvlietstraat als op het Taandersplein minder geworden maar lijkt vooral te komen door de hardere aanpak van de gemeente en de hoge boetes. Vanuit het opbouwwerk van het Taandersplein wordt aangegeven dat de sociale samenhang voor een deel is vergroot maar dat de verwachtingen niet te hoog moeten worden gesteld. In mindere mate is dit ook te horen vanuit het opbouwwerk in de Heenvlietstraat. Geduld is een schone zaak en bewoners in een achterstandswijk zijn nu eenmaal een moeilijke doelgroep. Vandaar dat ook kleine succesjes (bijvoorbeeld een betere verstandhouding tussen opbouwwerk en gangmakers) op hun waarde moeten worden geschat. Kortom, de zegeningen moeten worden geteld. De wisselwerking tussen bewoners en participerende instellingen in het kader van 'Mensen maken de stad' is maar ten dele vruchtbaar gebleken. Vanuit het opbouwwerk in de Heenvlietstraat wordt aangegeven dat gemeente-instellingen en andere organisaties hier simpelweg nog niet aan toe zijn. Besturen op wijkniveau is namelijk al moeilijk genoeg, op straatniveau is dit nog veel moeilijker ook door diverse praktische struikelblokken. De jongerenwerker op het Taandersplein is al met al van mening dat door het formele karakter van 'Mensen maken de stad' het programma geen enkele bijdrage heeft geleverd aan de oplossing van enig sociaal probleem in het gebied. Daarnaast geeft hij aan dat de instellingen zich over het algemeen niet houden aan de afspraken en bewoners daardoor nog meer teleurgesteld raken in instellingen die geacht worden te helpen de sociale staat van hun wijk of straat te verbeteren.

Bewoners: Over het algemeen kan gesteld worden dat de bewoners van het Taandersplein en de Heenvlietstraat niet de illusie koesteren dat 'Mensen maken de stad' een positieve bijdrage kan leveren aan de sociale problemen in de straat. Bovendien zijn bewoners uit beide straten van mening dat de echt prangende sociale problemen de laatste jaren voor een behoorlijk deel zijn weggenomen door een consequenter en harder optreden van de gemeente. Zo is de drugsoverlast in Spangen enorm afgenomen en geldt ditzelfde voor de overlast van illegale panden en algemene vormen van criminaliteit in de Tarwewijk. Met andere woorden, de belangrijkste sociale problemen die speelden in beide gebieden hadden niet betrekking op het gros van de 'gewone' bewoners in beide straten. Daarom heeft 'Mensen maken de stad' daar verder geen positieve bijdrage aan geleverd. Bovendien heeft volgens vrijwel alle geïnterviewde bewoners de straatagenda in de praktijk het gedrag van bewoners niet of nauwelijks beïnvloed. Bewoners die anderen aanspreken op hinderlijk gedrag deden dit voor de invoering van de agenda ook al en bewoners die anderen niet durven aan te spreken voelen zich niet meer gesteund nu er een agenda is. Daarnaast speelt het incidentele en weinig geïntegreerde karakter van 'Mensen maken de stad' een rol: het heeft zich niet genesteld in de dagelijkse beleving van de bewoners.

- *Hoe ervoeren bewoners de 'sociale staat' van de wijk voor de aanpak en hoe nu? Hoe zien zij de toekomst in de wijk onder invloed van de aanpak?*

Gezien het incidentele en weinig geïntegreerde karakter van 'Mensen maken de stad' zien de bewoners geen verschil ten aanzien van de sociale staat van hun straat voor en na de aanpak. De bewoners zien al nauwelijks verschil met bijvoorbeeld Opzoomeren en als zij dit verschil wel zien gaat hun voorkeur uit naar Opzoomeren. Deze aanpak heeft een informeler en minder dwingend karakter waardoor het beter aansluit op de leefwijze en belevingswereld van bewoners in een achterstandswijk. Daarnaast waren er ook bewoners die aangaven 'Mensen maken de stad' vooral te zien als 'weer een reden tot feestje'. Evenals vanuit de deelgemeente en opbouwwerk waren er tevens enkele bewoners die positief waren over de achterliggende doelstellingen van de aanpak en hun hoop uitspraken dat dit eventueel zou moeten gaan werken. Omdat de nazorgfase bij alle gangmakers volstrekt onduidelijk is, hebben zij echter geen concreet beeld bij wat de maatregel in de toekomst zou kunnen betekenen voor hun straat.

- *Is het contact tussen bewoners in de straat toegenomen? Hebben zij het gevoel elkaar beter te hebben leren kennen, met andere woorden is de anonimiteit doorbroken?*

Slechts één geïnterviewde bewoner geeft aan meer bewoners te hebben leren kennen door 'Mensen maken de stad'. Alle overige bewoners uit de interviews en straatgesprekken geven aan geen bewoners te hebben leren kennen die zij voor 'Mensen maken de stad' niet ook al kenden. Daarnaast is het onderlinge contact tussen bewoners niet veranderd of geïntensiveerd. Vooral in de Heenvlietstraat was er voor de invoering van 'Mensen maken de stad' al een zekere mate van sociale cohesie tussen de bewoners aanwezig. Zo maken vele bewoners in de zomer een praatje met elkaar (wanneer iedereen buiten op de stoep zit) en worden er af en toe culinaire hapjes uitgewisseld tussen bewoners van verschillende culturen. Dit contact blijft echter oppervlakkig en een groot deel van de bewoners ontrekt zich hieraan. Echte anonimiteit heerst er alleen in het contact met de bewoners van de pandjesmelkers, hier hebben de overige bewoners geen contact mee en zij weten weinig van hen. Ook op het Taandersplein is het met lekker weer een drukte van jewelste buiten en gaan vele bewoners op de bankjes zitten of kuieren wat rond. Er zijn echter vele verschillende etniciteiten woonachtig aan het plein en in de directe omgeving. Wat betreft sociaal contact zijn deze groepen vooral in zichzelf gekeerd. Dit blijkt uit de interviews met bewoners en komt ook naar voren in de gesprekken met het opbouwwerk en het buurthuis. Tijdens de pilot is niets ondernomen om het contact tussen de etnische groepen te bevorderen. Activiteiten die worden georganiseerd vanuit het buurthuis zijn hier wel al een tijdje op gericht, volgens de informanten ook met enig succes. Kortom, in de Heenvlietstraat was er in feite geen sprake van sterke anonimiteit tussen het gros van de bewoners, op het Taandersplein wel als het gaat om het contact tussen verschillende etnische groepen. 'Mensen maken de stad' heeft in beide gevallen geen invloed gehad op deze situaties.

- *Hoe staan bewoners tegenover het laddersysteem en wat zien zij als realistische gradaties van sociale participatie voor hun straat?*

In de ontwikkelfase is de Heenvlietstraat op trede 4 ingeschaald wat betreft sociale participatie. Dit betekent dat bewoners al voor 'Mensen maken de stad' samen straatactiviteiten organiseerden, bijvoorbeeld in het kader van Opzoomeren. De volgende stap was derhalve om via 'Mensen maken de stad' naar een hogere trede te gaan, het afspreken van leefregels en de instandhouding hiervan. De straatladder zegt de bewoners uit de Heenvlietstraat en het Taandersplein niet zo veel. Zowel gangmakers als overige bewoners hebben zich hiermee tijdens het programma niet mee beziggehouden. Uit de interviews blijkt dat de treden 4, 5 en 6 ongeveer als gelijkwaardige niveaus worden gezien en ook als het maximaal haalbare. De hoogste trede, het samenwerken met instellingen en diensten, wordt veelal met enig cynisme door bewoners benaderd. Over het algemeen achten zij de kans klein dat een dergelijk niveau ooit zou kunnen worden bereikt, zij zouden zelf wel willen maar de instellingen en diensten zien zij dit niet doen. Uit de interviews met bewoners is een duidelijke rode draad te ontdekken als het gaat om het zorgen voor de straat en de onderlinge samenhang. Er is hier een duidelijke onder- en bovengrens in waar te nemen. Zo vinden alle geïnterviewden het wenselijk als men elkaar groet, af en toe een praatje met elkaar maakt, let op elkaars huis en spullen in het geval van (in)directe burens en elkaar helpt met kleine dingen, zoals het mee naar binnen helpen sjouwen van een bankstel of het uitlenen van een stuk gereedschap. Een dergelijk contact vinden alle bewoners voldoende, het hoeft niet meer of minder (vgl. Blokland, 1998). Daarnaast vinden alle bewoners dat er in zekere mate moet worden gezorgd voor de buitenruimte. Dit houdt onder meer in: geen afval op straat, af en toe je stoep vegen en het onderhouden van de gevel.

- *Wat zijn de ambities en behoeften van betrokkenen zelf als het gaat om het aanpakken van sociale problemen in hun wijk?*

Deelgemeente: Vanuit het projectbureau van de deelgemeente Charlois in de Tarwewijk deelt men straten en gebieden in de wijk in naar een bepaalde graad van sociale samenhang. Sommige straten zijn er bijvoorbeeld heel slecht aan toe, hier moet het opbouwwerk of zelfs de politie eerst nog het nodige werk verrichten voor er programma's als 'Mensen maken de stad' kunnen worden

geïmplementeerd. Andere straten beschikken over enige actieve bewoners die iets aan de leefkwaliteit willen doen, hier kan bijvoorbeeld worden gestart met Opzoomeren. Weer andere straten zijn al enkele jaren actief met Opzoomeren en beschikken inmiddels over een sterk blok actieve bewoners. Met name deze straten zijn volgens de deelgemeente klaar voor 'Mensen maken de stad' en worden zodoende 'agenda-straten' genoemd, d.w.z. er heerst voldoende cohesie om langs min of meer officiële weg leefregels met elkaar af te spreken. Op die manier wordt er steeds overlappend gewerkt aan het aanpakken van sociale problemen per gebied, al naar gelang de huidige sociale staat van dat gebied. Einddoel is derhalve om iedere straat zelfredzaam te maken als het gaat om het oplossen van allerlei sociale problemen in die straat en een vaste groep actieve bewoners te hebben die als aanspreekpunt kunnen fungeren voor de deelgemeente en contactpersonen zijn voor relevante instellingen en diensten (bijvoorbeeld Roteb, woningcorporaties etc.). Deze beleidsambities en behoeften komen niet naar voren uit de interviews met medewerkers van de deelgemeente Delfshaven. Hier ligt de nadruk meer op het stimuleren van de bewoners in het elkaar aanspreken op hinderlijk gedrag in de buitenruimte en het elkaar leren kennen middels de activiteiten, kortom het bevorderen van sociale cohesie.

Welzijnswerk: Als het gaat om het aanpakken van de sociale problemen in de wijk, verschilt de visie van het opbouwwerk niet zo heel veel van die van de deelgemeente. Vanuit het opbouwwerk in de Tarwewijk komt de visie naar voren dat bewoners uiteindelijk zelfstandig met instellingen om de tafel kunnen zitten en dat zij diverse problemen als overlast en (lichte) criminaliteit zelf kunnen oplossen. Een programma als 'Mensen maken de stad' moet hier dus aan bijdragen. Dit kan de maatschappelijke kosten van politie-ingrijpen en/of bemiddeling van welzijnswerk bij bijvoorbeeld burenruzies laten dalen. Veel werk is al achter de rug, criminaliteit en illegaal onderverhuur is hard aangepakt de laatste jaren, nu is het de beurt aan de bewoners om sociale omgangsvormen te verbeteren. In Spangen wordt wat minder verstrekkend gedacht over hoe de belangrijkste sociale problemen dienen te worden aangepakt. Het opbouwwerk telt vooral haar zegeningen en zet niet te hoog in. Een sfeerverbetering op het plein en de bewoners het gevoel geven dat er wat wordt gedaan aan de anonimiteit zien zij als een belangrijke stap. Kleine succesjes die bereikt worden ten aanzien van de sociale samenhang zijn al zeer welkom.

Bewoners: Zowel in de Heenvlietstraat als op het Taandersplein geven alle geïnterviewden aan naar tevredenheid te wonen. Hoewel zij wel een aantal sociale problemen kunnen noemen, ervaren zij allen hun woonsituatie als 'prettig'. In beide straten geven de bewoners aan dat de criminaliteit fors is afgenomen. Daarnaast is op het Taandersplein de drugsoverlast nagenoeg verdwenen (bijna geen junks meer of drugsdealing) en zijn in de Heenvlietstraat de panden met grootschalig illegaal onderverhuur aangepakt. Daarnaast is in de Heenvlietstraat overlast door hangjeugd en 'gespuis' aanzienlijk afgenomen door de preventieve fouilleringen die de politie tegenwoordig uitvoert. Uit de gesprekken met de bewoners is duidelijk te merken dat zij dit soort problemen als belangrijkste sociale struikelblokken zien in hun wijk en dat ze blij zijn dat deze de laatste jaren zijn aangepakt. Aspecten als anonimiteit en een tekort aan sociale samenhang spelen in hun beleving een minder belangrijke rol. In de Heenvlietstraat komt dit omdat dit al jaren een relatief actieve straat is waarin naast de actieve bewoners ook de overige bewoners redelijk bekend zijn met elkaar. De huidige situatie vinden zij prima. Op het Taandersplein speelt de etnische diversiteit wederom een rol. Veel overlast is zoals gezegd de laatste jaren afgenomen maar soms is er bijvoorbeeld nog wel eens wat overlast van wat jongeren. Diverse bewoners en informanten geven aan dat in dergelijke situaties (maar ook bij andere overlastvormen of conflicten) deze personen niet worden aangesproken door bewoners van een andere etnische groep. Een actieve bewoonster van Marokkaanse afkomst zei dit consequent wel te doen maar gaf aan dat andere bewoners daar bang voor zijn. De meeste geïnterviewde bewoners op het Taandersplein gaven aan het een goede zaak te vinden als dit wat meer wordt opgebroken en iedereen elkaar kan aanspreken op basis van het feit dat zij bewoner zijn van het Taandersplein en niet als lid van een bepaalde etnische groep.

- *In hoeverre denken welzijnswerkers in de straat dat 'Mensen maken de stad' aansluit bij de behoeften van de bewoners?*

Vrijwel alle welzijnswerkers geven aan dat de speerpunten van de 'Mensen maken de stad', bevordering sociale cohesie en actief burgerschap, aansluit bij wat bewoners willen. Zij menen dat bewoners het moeilijk vinden elkaar aan te spreken en dat zij het idee hebben dat zij de enige zijn die zich aan bepaalde dingen ergeren. Zij dienen vooral het grote aantal bewoners dat de straatagenda heeft getekend als bewijs aan. Eén jongerenwerker uit Spangen is van mening dat het programma 'Mensen maken de stad' helemaal niet aansluit bij de behoeften van bewoners. Volgens hem zitten zij niet te wachten op allerlei formele bijeenkomsten en abstracte begrippen als straatagenda's en straatladders. Hoewel de overige welzijnswerkers positiever zijn over het effect van 'Mensen maken de stad', noemen ook zij het formele karakter van 'Mensen maken de stad' als een struikelblok voor het effectief bereiken van de bewoners.

- *Hoe zijn de keuringsverslagen van het Verwey-Jonker Instituut precies tot stand gekomen en in hoeverre hebben bewoners hieraan een bijdrage kunnen leveren?*

Gedurende het onderzoek is er geen duidelijk beeld naar voren gekomen hoe de keuringsbijeenkomsten zijn verlopen en, daaruit voortvloeiend, hoe de keuringsverslagen zijn opgesteld. Vanuit het projectbureau 'Mensen maken de stad' en het Verwey-Jonker Instituut heb ik hierover geen informatie kunnen verkrijgen. Op één bewoner na waren de geïnterviewde bewoners onbekend met de keuringsbijeenkomsten. De bewoner van het Taandersplein die wel aanwezig was bij de keuringsbijeenkomst noemde het een formele happening waarbij vooral personen van het projectbureau en welzijnswerkers aan het woord waren. De bewoner kreeg de indruk dat vooral het functioneren van de welzijnswerkers en medewerkers van de deelgemeente werden beoordeeld. Daarnaast werd vooral gekeken naar of er een straatagenda was opgesteld en niet of de straatagenda naar voldoening had gefunctioneerd in de straat.

- *Wat is de mening van niet-participerende bewoners over 'Mensen maken de stad' en wat waren hun motieven om niet deel te nemen?*

De bekendheid met 'Mensen maken de stad' onder bewoners van beide straten is laag. De meeste ondervraagde bewoners waren in zijn geheel niet bekend met het programma of hadden slechts een vage notie dat er in de voorbije periode enige activiteiten waren georganiseerd in het kader van een programma van de gemeente. Deze bewoners gaven simpelweg aan geen behoefte te hebben aan dergelijke activiteiten in de straat. Meestal was de motivatie hiervoor dat zij liever op zichzelf willen zijn of in de private omgeving van hun woning alleen tijd met hun gezin willen doorbrengen. Sommigen gaven wel aan het belangrijk te vinden dat er met enige regelmaat activiteiten worden georganiseerd voor de kinderen in de straat.

- *Hoe zijn de discrepanties in aanmerkingspunten, voortgekomen uit de keuringsbijeenkomsten, te verklaren?*

De achterliggende filosofie van het beleidsprogramma 'Mensen maken de stad' zoals deze door de stad Rotterdam is geformuleerd (bevorderen sociale cohesie en actief burgerschap), speelt niet tot nauwelijks in de hoofden van de bewoners. De gangmakers zagen de activiteiten van het programma vooral als een mogelijkheid van de gemeente om weer eens wat te organiseren in de straat, andere bewoners waren helemaal niet bekend met wat 'Mensen maken de stad' inhoudt of slechts zeer oppervlakkig. Op een enkeling na zien zij in de aanpak geen toegevoegde waarde ten opzichte van het Opzoomeren. Alle geïnterviewde bewoners waren zeer te spreken over de aanpak van Opzoomeren: het informele en ongedwongen karakter zijn met name punten die hen hierin aanspreken. De meesten zijn zelfs van mening dat door het formele en officiële karakter van 'Mensen maken de stad' vele bewoners niet bereikt worden en dat het bewoners die wel mee willen doen niet duidelijk is wat er

precies van hen verwacht wordt. Het lijkt er op dat de gemeente, deelgemeente en in hun kielzog het welzijnswerk een andere interpretatie hebben van de werking en effectiviteit van 'Mensen maken de stad'. Hun zienswijze sluit niet of nauwelijks aan bij de beleving van bewoners.

De bewoners gaat het vooral om wat maatregelen concreet opleveren voor de sociale toestand in hun straat of wijk. Dit valt op te maken uit het feit dat zij met name tevreden zijn dat criminaliteit en drugsoverlast in hun wijk is aangepakt en afgenomen. Daarnaast zouden zij graag meer en intensiever contact willen hebben met relevante instellingen en diensten die invloed uitoefenen op de leefkwaliteit in de straat. Het nastreven van een wijgevoel speelt niet of nauwelijks in hun beleving.

De deelgemeente en het projectbureau 'Mensen maken de stad' lijken hieraan te zijn voorbij gegaan. Er is meer gelet op het behalen van ijkpunten in de methodiek dan dat de werkelijke effectiviteit van het programma in de straat is gemeten. Het feit *dat* er bijvoorbeeld een straatagenda is wil nog niet zeggen dat deze agenda een nuttige bijdrage levert aan de sociale toestand in de straat. De werking hiervan valt of staat met het feit of het door de meerderheid van de bewoners en andere partijen wordt geaccepteerd, nageleefd of enigszins een rol speelt in hun beleving. Dit zelfde geldt voor het organiseren van straatactiviteiten: het feit *dat* er activiteiten worden georganiseerd wil nog niet zeggen dat bewoners daardoor meer in contact met elkaar zijn gekomen. Op dit punt is door de deelgemeente en het projectbureau nauwelijks aandacht besteed. Hierdoor is de pilot van het programma een vrij oppervlakkige gebeurtenis geweest. Deze verschillende interpretaties en de onwil van de deelgemeente en het projectbureau om verder te kijken dan het proces alleen, zou een verklaring kunnen zijn voor de discrepanties in aanmerkingspunten voortgekomen uit de keuringsbijeenkomsten.

- *Zijn er verschillende belangen te ontdekken tussen de verschillende stakeholders? Zo ja, wat zijn die belangen?*

Alle stakeholders die te maken hebben met 'Mensen maken de stad' hebben zo hun eigen belangen bij deze maatregel. Het *college* is gebaat bij een helder programma wat vooral tastbaar is voor de buitenwacht. Met 'Mensen maken de stad' heeft zij een dergelijk programma in handen: haar componenten zijn duidelijk en meetbaar. Het college kan hierdoor laten zien dat zij de sociale toestand in de achterstandswijken aanpakt door in deelgemeenten tientallen straten het programma van 'Mensen maken de stad' te laten doorlopen. De buitenwereld kan dan zien dat er in die straten activiteiten worden georganiseerd en leefregels worden afgesproken. Ook in het kader van het derde grotestedenbeleid (GSB III) past dit prima, het boeken van meetbare resultaten is daarin immers één van de belangrijkste speerpunten. Het lijkt of het belang van het college daarmee meer in de kwantiteit zit dan in de kwaliteit van een dergelijk programma. Voor de deelgemeente geldt dit evenzeer. Ook het *welzijnswerk* heeft er belang bij tastbare resultaten te behalen in de achterstandswijken. Op die manier blijft de gemeente haar diensten inkopen. Echter vanuit gesprekken met beleidsmakers op gemeentelijk niveau is duidelijk geworden dat men niet meer echt tevreden is over de inzet en doeltreffendheid van het welzijnswerk. Het welzijnswerk zou te veel achterover leunen en een te afstandelijke band hebben met bewoners uit de achterstandswijken. Mede daarom past het bevorderen van actief burgerschap, waardoor de (deel)gemeenten minder welzijnswerk hoeven in te kopen, goed bij hun onvrede over de inzet van het welzijnswerk. De bewoners moeten het zelf doen, zo lijkt het, zodat het welzijnswerk alleen nog hoeft te faciliteren. De *bewoners* hebben in de context van dit onderzoek slechts één belang: een kwaliteit van leven die past bij hun behoeften. Uit dit onderzoek blijkt dat zij graag een intensiever en directer contact met relevante instellingen en diensten zouden willen hebben maar dat een sterke mate van saamhorigheid in de straat of wijk hen minder aantrekt.

5.3 Beantwoording probleemstelling

De probleemstelling van mijn onderzoek luidde:

In hoeverre draagt het actieprogramma 'Mensen maken de stad' bij aan de sociale samenhang in de straat in de ogen van de betrokkenen en in hoeverre weet het aansluiting te vinden bij de behoeften van de bewoners?

Op basis van de beantwoording van de deelvragen concludeer ik dat het actieprogramma 'Mensen maken de stad' geen bijdrage heeft geleverd aan de sociale samenhang in de Heenvlietstraat en het Taandersplein. Zowel op feitelijk, empirisch vlak als in de zienswijze van de betrokkenen heb ik geen aanwijzingen kunnen vinden dat de aanpak de sociale cohesie heeft vergroot of bewoners meer met elkaar in contact heeft gebracht dan voor de invoering van 'Mensen maken de stad' het geval was. Daarnaast heeft deze aanpak nauwelijks tot geen aansluiting weten te vinden bij de behoeften van bewoners. Het grootste gedeelte van de bewoners van de Heenvlietstraat en het Taandersplein heeft geen behoefte aan frequenter of duurzamer contact met overige buurtbewoners teneinde een wijgevoel te creëren. Hoewel zij een zekere mate van publieke familiariteit in de sociale interactie met hun buurtbewoners waarderen, hebben zij vooral behoefte aan voldoende en goede voorzieningen in de wijk, diensten en instellingen die hen serieus nemen en een relatief strenge aanpak van criminaliteit en overlastgevende elementen.

5.4 Theoretische Conclusie

De koppeling van mijn empirische gegevens met de gebruikte theorieën uit het vorige hoofdstuk laat een duidelijk beeld zien. Op elk van de drie domeinen waarop mensen in een buurt sociaal geïntegreerd kunnen zijn is een conclusie te trekken.

Op het domein van *sociale relaties* is gebleken dat het overgrote deel van de bewoners hun ervaring van gemeenschap niet koppelen aan de buurt. Hoewel zij de relatie met hun overige buurtgenoten wel degelijk waarderen gaat dit veelal niet verder dan de wens voor een stuk publieke familiariteit in de buurt. Hun sociale netwerken liggen veelal elders en de behoefte om een 'wijgevoel' te creëren in hun straat of buurt leeft nauwelijks, ook niet bij de actieve bewoners. Kijkend naar kenmerken van de *civil society*, het tweede domein waarop bewoners in de buurt sociaal geïntegreerd kunnen zijn, dan blijkt vooral dat de georganiseerde, actieve inzet voor de straat beperkt blijft tot een klein groepje bewoners. In het geval van 'Mensen maken de stad' zijn dit de gangmakers, eventueel aangevuld met een klein groepje bewoners dat zich net iets meer wil inzetten voor de straat dan de gemiddelde bewoner. Binnen 'Mensen maken de stad' is echter niets gedaan om ook andere bewoners betrokken te laten worden bij hun straat of de groep actieve bewoners uit te breiden. Daarnaast zijn de bewoners die de straat naar instellingen en diensten hebben vertegenwoordigd vaak niet serieus genomen door deze diensten of van het kastje naar de muur gestuurd als het ging om kwesties rond de sociale infrastructuur in de straat. De bijeenkomsten die waren gericht om meer bewoners bij de straat te betrekken en hen te stimuleren zich in te zetten voor de straat waren door hun opzet en formele karakter bovendien geen succes. Qua zelforganiserend vermogen zijn beide straten dan ook niet veel verder gekomen en is de stap naar een *civil society* in deze straten niet dichterbij gekomen. Het laatste domein, *burgerschap*, is direct gekoppeld aan de *civil society* en laat zien dat het vooral de gangmakers zijn die zich op het tweede maatschappelijke schaalniveau (de straat) inzetten voor de publieke zaak. Op die manier profileren zij zich als burgers die een maatschappelijk belang dienen. Zoals in het geval van 'Mensen maken de stad' is gebleken wordt er aan deze groep door deelgemeente, welzijnswerk en overige instellingen te weinig ruimte en middelen geboden om deze rol van burgerschap succesvol invulling te geven. Het gevaar is dat deze burgers gefrustreerd en afgestompt raken en hun aspiratie kwijtraken zich particulier in te zetten voor het algemeen maatschappelijk belang. Een zorgelijke gang van zaken gezien het feit dat actieve bewoners het grootste gedeelte van de rol van het welzijnswerk over dienen te nemen en zelfstandig gesprekspartner moeten zijn naar externe partijen.

Op basis van mijn onderzoek concludeer ik dat het programma 'Mensen maken de stad' grotendeels gebaseerd is op een verouderd beleidsparadigma, namelijk de conceptie dat buurtrelaties een primaire rol spelen in de ervaring van gemeenschap door bewoners in de eerste plaats en dat dit, in de tweede plaats, door (gemeentelijk geïnitieerde) buurtactiviteiten zou kunnen worden bevorderd. Daarnaast is gebleken dat aspecten van de civil society en maatschappelijk geëngageerd burgerschap nauwelijks gevolg hebben gevonden in het programma.

Wat betekenen mijn bevindingen nu voor het college van de stad Rotterdam? Hoewel het programma met veel elan wordt gebracht en een relatief nieuw ontwikkeld concept is, kun je je afvragen hoe modern deze benadering eigenlijk nog is. Het beeld doemt op van een college – met in haar kielzog de deelgemeente en het welzijnswerk – dat aan een dood paard trekt maar zelf in de veronderstelling is dat het dier nog leeft. Waar zou het college zich beter op kunnen richten als het de sociale infrastructuur in haar achterstandswijken wil verbeteren en waar liggen haar beperkingen op dit vlak? Deze vragen tracht ik in het volgende hoofdstuk te beantwoorden.

Hoofdstuk 6   Aanbevelingen en Discussie

- Aanbevelingen naar de gemeente Rotterdam:

6.1   Zet in op publieke familiariteit met flexibele maatregelen

Zoals uit dit onderzoek naar voren is gekomen hechten bewoners weliswaar waarde aan de relatie die zij hebben met hun buurtgenoten maar zoeken zij hun (gevoel van) gemeenschap meestal elders. Zij hebben over het algemeen geen behoefte om deel te nemen aan activiteiten die ervoor moeten zorgen dat zij zich sterker met elkaar verbonden voelen dan alleen het feit dat zij buurtgenoten van elkaar zijn. Echter, bewoners vinden het wel belangrijk dat zij een zekere mate van (h)erkenning van en naar elkaar genieten in de buurt. Vrijwel alle respondenten geïnterviewd in dit onderzoek gaven hier ook blijk van: zij vonden het tot op zekere hoogte belangrijk te weten wie er in de straat wonen en stellen een bepaalde mate van sociaal contact met de overige bewoners op prijs. Dit sociale contact hoeft voor het grootste deel van de bewoners niet verder te gaan dan het elkaar groeten op straat, het uitlenen van wat gereedschap of een handje helpen bij het een of ander. Als ik kijk naar het laatste deel van mijn probleemstelling, (wat zijn de behoeften van bewoners zelf) dan blijkt vooral deze mate van publieke familiariteit in de buurt en het daaraan gekoppelde ‘basiscontact’ tussen bewoners onderling de meest wenselijke situatie te zijn.

Het college wil via beleidsmaatregelen iets doen aan de verschaalde sociale infrastructuur in haar meest kwetsbare gebieden. Laat dit dan vooral maatregelen zijn die er op gericht zijn de publieke familiariteit in een straat of buurt te waarborgen of te vergroten. Op die manier kan er iets worden gedaan aan anonimiteit en de onzekere gevoelens van bewoners die hier uit voortkomen door een gebrek aan herkenning in de publieke ruimte. Evenals Blokland-Potters in haar studie van Hillesluis betoogde moet er in termen van gemeenschapsvorming dan ook niet meer van worden verwacht. Om van een situatie van anonimiteit in de buurt naar een ‘wijgevoel’ te komen is niet alleen te overmoedig, het is ook, gezien de huidige wetenschappelijke kennis over de relatie tussen gemeenschap en de buurt, niet (meer) realistisch.

Hoe kan de gemeente inzetten op publieke familiariteit zonder geforceerd een gemeenschapsgevoel te willen creëren onder de bewoners? Zij kan dit het beste doen door in de buurt kaders te scheppen die bewoners in ieder geval de mogelijkheid geven elkaar te ontmoeten. Een vrijblijvend karakter van initiatieven is hierin heel belangrijk. In het geval van ‘Mensen maken de stad’ had de strakke methodiek, het formele karakter en de harde doelstellingen een averechts effect op het enthousiasme van gangmakers én bewoners. Veel gangmakers uit zowel de Heenvlietstraat als het Taandersplein spraken met meer tevredenheid over activiteiten en initiatieven vanuit het Opzoomeeren. Deze activiteiten hadden een vrijblijvender karakter en het initiatief om iets te ondernemen in de straat (ook met betrekking tot *welke* activiteit dit dan moest zijn) lag vooral bij de bewoners zelf. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat juist Opzoomeeren een relatief groot succes is geworden in Rotterdam (zie ook hoofdstuk 2 paragraaf 2.3.2). Opzoomeeren gaat niet verder dan het bevorderen van publieke familiariteit in de straat waarbij het initiatief en de keuze van de activiteiten bij de bewoners zelf ligt. Een ander succesvol initiatief dat op een flexibele en ongedwongen manier publieke familiariteit in de buurt tracht te vergroten is het *Euromaatjes-spel*. Het is een initiatief van het projectbureau Mathenesserkwartier om bewoners in deze wijk (waar ook het Taandersplein onder valt) gezamenlijk met initiatieven te laten komen over investeringen in de wijk. Bewoners kunnen euromaatjes (een soort nepgeld) bemachtigen door op scorekaarten vragen te beantwoorden over de buurt. Dit kunnen bijvoorbeeld vragen zijn als: ‘Wie is de oudste bewoner in de straat?’ of ‘Wat voor winkel is er gevestigd op nummer 10?’ etc. Goed ingevulde scorekaarten hebben vervolgens een bepaalde waarde en per spelronde is er 10.000 euro beschikbaar. Dit geld kan ingezet worden voor fysieke investeringen in de buurt of het organiseren van activiteiten in bijvoorbeeld het buurthuis. De opzet van het spel zorgt mijns inziens voor een vergroting van de publieke familiariteit. Niet alleen trekken bewoners de wijk in, zij worden als het ware ‘gedwongen’ hun waardepapieren bij elkaar te voegen en

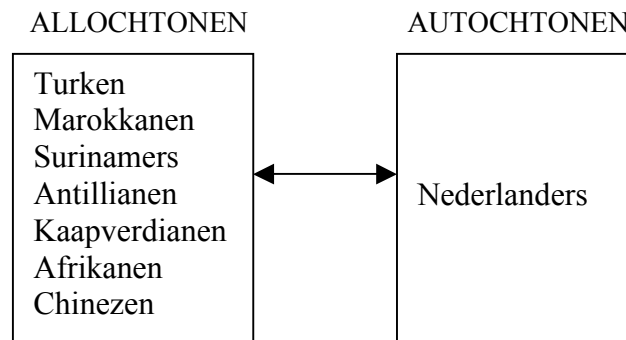
na te denken over hoe zij dit geld willen besteden in hun buurt. Kortom, zij maken contact met elkaar en zijn bezig met de buurt zonder dat er van hen verwacht wordt onderling een hechte gemeenschap te vormen. Op dit moment doen er alleen al in het Mathenesserkwartier ongeveer 2000 bewoners aan dit spel mee en heeft het projectbureau 140.000 euro uitgekeerd aan diverse initiatieven. Zo is het geld onder andere gestoken in het organiseren van ontmoetingsdagen voor ouderen, het opknappen van een schoolplein en muzieklessen voor jongeren. De gangmakers en enkele andere bewoners van het Taandersplein die ik in het kader van mijn onderzoek heb gesproken waren dan ook zeer te spreken over dit initiatief.

Mijn advies naar de gemeente is vooral te blijven inzetten op dergelijke initiatieven die de publieke familiariteit in een straat of buurt kunnen vergroten. Ook de flexibele, ongedwongen insteek van deze initiatieven werpt zijn vruchten af. Bewoners voelen zich er niet door bedreigd en er worden geen valse verwachtingen geschept omtrent afspraken met andere instellingen of diensten. Hierdoor is de kans groter dat zij langer enthousiast blijven en meer het gevoel hebben zelf te kunnen beslissen over de sociale toestand in hun leefomgeving. Daarnaast kunnen dergelijke initiatieven beter toegesneden worden op specifieke kenmerken van unieke van straten of buurten. 'Mensen maken de stad' daarentegen is een uniforme methodiek die voor iedere straat hetzelfde dient te worden uitgevoerd. Alleen al het vergelijk in mijn onderzoek tussen de Heenvlietstraat en het Taandersplein laat zien dat iedere straat zo zijn eigen kenmerken heeft waar je niet zomaar een kant-en-klare methodiek op los kunt laten.

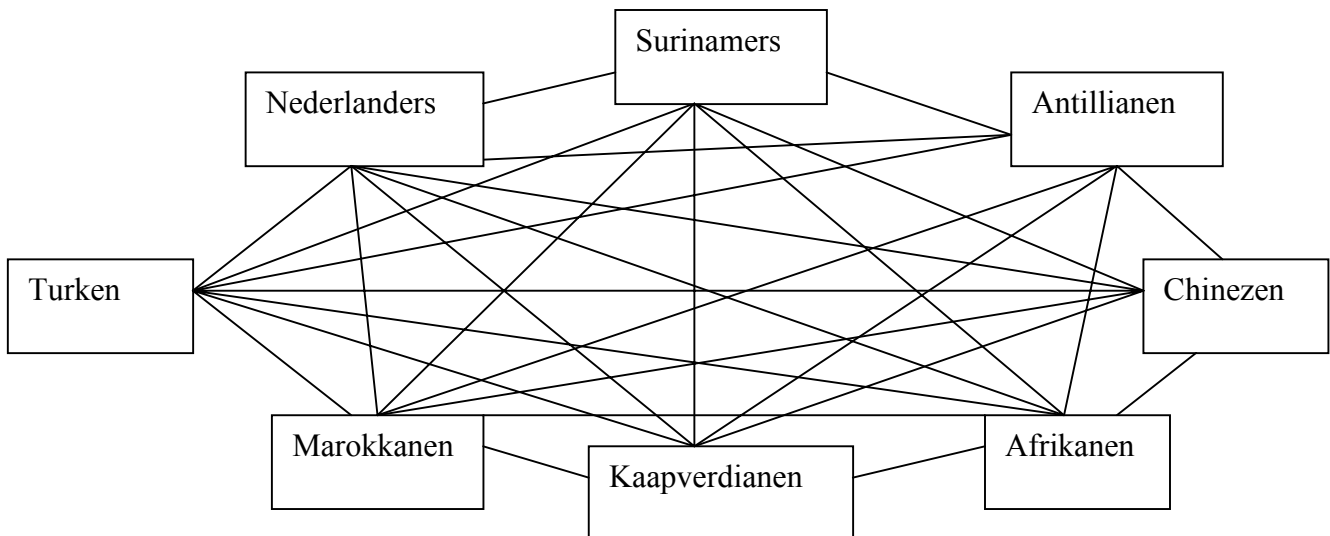
6.2 De etnische kwestie: naar een grootstedelijk model van *bridging*

Zoals een aantal malen in dit onderzoek naar voren is gekomen is Rotterdam ontegenzeggelijk een immigratiesamenleving geworden en concentreren de meeste etnische groepen zich in de kwetsbare delen van de stad, de achterstandswijken. Om een bepaalde mate van publieke familiariteit te waarborgen in deze wijken is het belangrijk dat deze groepen met elkaar contact kunnen maken en er dus een proces van *bridging* op gang komt. Dit proces van *bridging* tussen de etnische groepen moet dan echter niet verder gaan dan het stimuleren van deze publieke familiariteit. Zoals ik eerder heb geconcludeerd, vormen de Nederlanders in de Heenvlietstraat en het Taandersplein één van de vele etnische groepjes in de buurt. Daarnaast heb ik ondervonden dat hoewel 'Mensen maken de stad' inzet op het bevorderen van contact tussen bewoners, er nauwelijks is ingehaakt op struikelblokken van etnische aard als taalachterstand, de positie van vrouwen of algemene cultuurverschillen. Met andere woorden, er is in het kader van 'Mensen maken de stad' niets ondernomen om de verschillende etnische groepjes met elkaar in contact te brengen. Met name op het Taandersplein is deze situatie het meest evident (zie ook hoofdstuk 4 paragraaf 4.4). Om de publieke familiariteit in de etnisch gesegregerde achterstandswijken te vergroten zie ik, evenals Komter (2004), een noodzaak tot *bridging*. Echter, Komter ziet vooral een noodzaak tot *bridging* tussen de autochtone bevolking enerzijds en de allochtone bevolking anderzijds. Hoewel dit op het niveau van de samenleving als totaal zeker gestimuleerd moet worden, acht ik het voor de specifieke situatie van een stedelijke achterstandswijk belangrijker dat dit vooral tussen de verschillende etnische groepen plaatsvindt, waarbij de autochtone Nederlanders een van de vele etnische groepen vormen. In onderstaand figuur heb ik dit verschil in benadering schematisch weergegeven. De verschillende etnische groepen zijn willekeurig gekozen en dienen slechts ter verduidelijking van het concept.

Figuur 6.1 model bridging op het niveau van de samenleving

Figuur 6.2 model bridging op grootstedelijk niveau

De lijnen geven het proces van bridging weer tussen de verschillende groepen. In plaats van de verschillende etnische groepen samen te voegen tot 'de allochtonen' die bruggen dienen te slaan naar de 'de autochtonen', is het in een grootstedelijke situatie wenselijker de tweede benadering te gebruiken. Iedere etnische groep wordt als afzonderlijk gezien en bruggen dienen te worden geslagen naar de andere groep. Helaas wordt de eerste benadering ook vaak in een stedelijke context gebruikt. Ook vanuit de interviews met de beleidsmedewerkers werd vooral gesproken in termen van 'spanningen of onbegrip tussen autochtonen en allochtonen'. Er wordt vaak minder aandacht besteed aan het feit dat er ook veel spanning en onbegrip tussen andere etnische groepen onderling bestaat en dat in sommige gebiedsdelen de autochtonen hier geen of slechts een marginale rol in spelen. Dit is ook het geval op het Taandersplein. Het onderzoek van Joke Van der Zwaard in de Rotterdamse Agniesebuurt komt sterk overeen met mijn eigen bevindingen op dit vlak. In haar rapport 'Overall dichtbij: rondkomen, vooruitkomen en samenleven in Agniesebuurt' schetst Van der Zwaard (2003) de uitkomsten van haar beleidsgerichte, etnografische studie van de Agniesebuurt. Zij voerde deze studie uit in opdracht van de deelgemeente Noord. Eén van haar belangrijkste constatering was dat de meeste bewoners de meeste waarde hechten aan een paar bekenden in de straat om zich er thuis en veilig te voelen, een beeld wat overeenkomt met meningen van bewoners uit de Heenvlietstraat en het Taandersplein uit mijn eigen onderzoek (de publieke familiariteit). Daarnaast laat haar studie goed de struikelblokken zien in het sociale verkeer tussen de etnische 'enclaves' binnen een kleine stadsbuurt. Vanwege grote en kleine cultuurverschillen vinden bewoners het moeilijk elkaar aan te spreken op dingen, overigens niet alleen op overlastgevend gedrag. Men is bang dat de ander hen niet begrijpt of

men begrijpt zelf de beweegredenen van die ander niet. Geen of een gebrekkige kennis van de Nederlandse taal versterkt dit gevoel en om misverstanden te voorkomen zien bewoners helemaal af van communicatie. Een ander struikelblok kan liggen in de beeldvorming die bewoners hebben van leden van andere etnische groepen. Evenals ik in mijn eigen onderzoek ben tegengekomen kijken sommige groepen neer op andere. Weer andere etnische groepen haast een soort minderwaardigheidscomplex ten opzichte van andere groepen. Wanneer deze beeldvorming gecombineerd wordt met cultuurverschillen die de omgang in de publieke ruimte in praktische zin bemoeilijken, dan blijven geïsoleerde 'eilandjes' van etnische groepjes over die vrijwel volledig langs elkaar heen leven.

Wat kan de gemeente doen om dit proces van *bridging* tussen etnische groepen in haar achterstandswijken te bevorderen? Een *eerste* voorwaarde is de taalachterstand flink aan te pakken. Het feit dat men letterlijk elkaars taal niet spreekt is voor velen een reden om maar helemaal geen moeite te doen met elkaar te communiceren of elkaar te begrijpen. Het buurthuis op het Taandersplein zet zich volop in voor taalcursussen ten behoeve van bewoners in en rond het plein. Met name bij vrouwen uit de Islamitische culturen is kennis van het Nederlands nauwelijks aanwezig. Door hun cultuur verkeren zij veelal in een sociaal isolement. De taalcursussen kunnen er daarom niet alleen voor zorgen dat zij Nederlands leren, in het buurthuis leren zij vervolgens tevens vrouwen uit andere culturen kennen en zo worden zij op subtiële wijze uit hun isolement gehaald. Omdat de echtgenoten van deze vrouwen meestal niet bepaald voorstander zijn van het feit dat hun vrouw zich openstelt voor de buitenwereld, vergt dit wel enige tact en creativiteit van medewerkers van het buurthuis of personen die daarbij ondersteunen om de vrouwen deel te laten nemen aan de cursussen. Ten *tweede* moet de gemeente er op gericht zijn leden van verschillende etnische groepen met elkaar in contact te laten komen en zich niet blindstaren op integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving. Immers, de dagelijkse praktijk van de bewoners in de achterstandswijken is er een van samenleven met een hele hoop andere etnische groepen in een stadswijk die zij nauwelijks uitkomen. Uiteraard moeten zij zich kunnen redden in een Nederlandse samenleving maar een harmonieuze coëxistentie met de bewoners van de rest van de wijk geniet mijns inziens meer prioriteit. Contact tussen de verschillende etnische groepen wordt niet bereikt door het organiseren van formele bijeenkomsten met koffie en thee of een sporadische uitwisseling van exotische hapjes op het plein. Het vergt een vasthoudende inzet van welzijnswerk, medewerkers van buurthuizen, actieve bewoners en allerlei andere actoren in de wijk. Zonder bewoners tot iets te dwingen moeten zij erop gericht zijn groepen uit hun sociale isolement te halen (of dit nu Turkse vrouwen of Antilliaanse jongeren zijn), taalachterstanden bij hen weg te werken en vooroordelen en valse beeldvorming over andere etnische groepen weg te nemen. Met name de rol van enthousiaste bewoners die zelf het voortouw nemen in initiatieven die dit bevorderen is enorm belangrijk. Zij genieten veelal respect en vertrouwen uit de eigen gelederen en maken bij wijze van spreken 24 uur per dag onderdeel uit van de buurt. Hierdoor wordt de continuïteit van een initiatief vaak gewaarborgd.

- Discussie

Ter afsluiting van dit rapport wil ik enkele discussiepunten presenteren omtrent de filosofie van 'Mensen maken de stad'.

6.4 Het afspreken van leefregels: wie bepaalt?

Door college, deelgemeente en een deel van het welzijnswerk wordt het programma gepresenteerd als een initiatief waarin bewoners het voor het zeggen hebben. Zij bepalen immers de punten van de straatagenda, geven aan hoe zij met elkaar willen omgaan in de straat en organiseren zelf de activiteiten. Uit mijn onderzoek is echter gebleken dat 'de bewoners' een hol begrip is en dat dit beeld daarom moet worden bijgesteld. Het kan zelfs een valkuil vormen voor te ontwikkelen beleid. Niet alleen zijn de belevingswerelden en kenmerken van de bewoners sterk gedifferentieerd, in het geval van 'Mensen maken de stad' lag de voortgang en inhoud van het programma vooral bij een kleine groep bewoners: de gangmakers en enkele enthousiastelingen. Het is vooral deze groep geweest die, al dan niet gesouffleerd door het welzijnswerk, de agendapunten hebben vastgesteld en de activiteiten hebben bepaald. Je kunt je afvragen in hoeverre zij representatief de wensen en behoeften van de overige bewoners van de straat. In beide onderzochte straten is de ondertekening van de straatagenda meer een ritueel geweest dan een bewuste onderschrijving van de punten. Deze situatie kan daarom een verkeerd beeld opleveren voor bijvoorbeeld het welzijnswerk of beleidsmakers als het gaat om wat 'de straat' wil. Daarnaast kan het onduidelijkheid of zelfs frustratie opleveren bij overige bewoners die zich niet verbonden voelen met of niet op de hoogte zijn van de zogenaamd afgesproken leefregels in de straat.

6.5 Top-down & Bottom-up: de stad maakt de mensen

Een belangrijke insteek van dit onderzoek is geweest om de behoeften van bewoners zelf in kaart te brengen. Hoe stonden zij tegenover dit programma en wat is eigenlijk hun mening over de sociale toestand in de straat? Hoewel het programma 'Mensen maken de stad' pretendeert bottom-up te functioneren (met hoogstens top-down facilitering in de vorm van ondersteuning door het welzijnswerk) kun je je afvragen in hoeverre dit werkelijk het geval is. De strakke methodiek van het programma, de tijdsdruk, harde doelstellingen en het formele karakter van de bijeenkomsten en evaluaties hebben bewoners eerder het gevoel gegeven dat de gemeente hen de gang van zaken wilde opleggen. In hun deelname en inbreng van henzelf als bewoners voelden zij zich achtergesteld. Voorbeelden zijn de gangmaakster van het Taandersplein die het gevoel had er op bijeenkomsten voor spek en bonen bij te zitten en de gangmaakster uit de Heenvlietstraat die teleurgesteld is in het gebrek aan wederhoor in de verkeersplannen. Deze kenmerken van het programma brengen het gevaar met zich mee dat bewoners afgestompt of gefrustreerd worden in hun omgang met de deelgemeente of andere instanties. En dat kan nooit de bedoeling zijn van een programma dat juist enthousiaste, actieve bewoners probeert te creëren in haar achterstandswijken.

6.6 De beperking van sociale beleidsmaatregelen

Al met al is mij vooral de wat oppervlakkige werking van 'Mensen maken de stad' opgevallen. Alsof het een soort toverformule voor sociale herovering¹⁰ is, wordt het programma op dit moment gedropt in honderden Rotterdamse straten. De meeste van deze straten dienen het programma zelfs in slechts drie maanden te doorlopen. Je kunt je afvragen in hoeverre deze aanpak daadwerkelijk zoden aan de dijk zet voor de problemen waar deze straten mee kampen. Zo betogen Engbersen e.a. (2005) in hun onderzoek naar sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam, dat de problemen die spelen in een wijk als de Tarwewijk of Spangen niet op te lossen zijn op de schaal van een stad of stadsdeel. Zij benadrukken dat er bovenstedelijk beleid nodig blijft om de problemen die in wijken spelen het hoofd

---

¹⁰ Sociale herovering staat voor een proces van verbetering van de leefbaarheid en samenhang in achterstandsbuurtten (Engbersen, 2005).

---

te kunnen bieden. Daarbij gaat het om kwesties als internationale migratie, huisvesting en werkgelegenheid. Hoewel geenszins betekent dat buurtinitiatieven niet nuttig kunnen zijn, moet het college niet de illusie koesteren dat het met programma's als 'Mensen maken de stad' een soort 'instant wijgevoel' in de wijken kan genereren of dat de zelfstandige, initiatiefrijke burgers zich in grote getale aandienen.

Geraadpleegde literatuur

Babbie, E. (2001). *The Practice of Social Research*. Belmont: Wadsworth.

Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora

Brink, G. van den en D. de Ruijter (2003). *Marginaal of Modern? Bestuurlijk advies inzake burgerschap onder migranten in Rotterdam*. Utrecht: NIZW.

CBS (2002). *Allochtonen in Nederland*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek

College van B&W (2003). *Sociale integratie in de moderne Rotterdamse samenleving (kadernotitie)*. Rotterdam: gemeente Rotterdam.

COS (2005). *Website*. Centrum voor Onderzoek en Statistiek, Rotterdam.

Engbersen, G., E. Snel en A. Weltevrede (2005). *Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam. Eén verhaal over twee wijken*. Erasmus Universiteit / Universiteit Twente: WRR.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Komter, A., J. Burgers en G. Engbersen (2000). *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Komter, A. (2004) Grenzeloze solidariteit. Naar een migratiebestendige verzorgingsstaat, in: H. Entzinger en J. van der Meer (red.), *Informeel solidariteit in de immigratiesamenleving. Het gevaar van groepsbinding en de noodzaak van bruggen*, (pp.59-73). Amsterdam: De Balie.

Pawson, R. en N. Tilley (1997). *Realistic Evaluation*. London: Thousand Oaks.

Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Verwey-Jonker Instituut (2004). *Sociale integratie...zo doen we dat. Rotterdamse straten op de agenda (B1/2)*. Utrecht: Verwey-Jonker

WRR, (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zwaard, J. van der (2003). *Overal dichtbij. Rondkomen, vooruitkomen en samenleven in de Agniesebuurt*. Rotterdam: deelgemeente Noord.

VRAGENLIJST BEWONERS

INTRINSIEKE KENMERKEN

- Leeftijd
- Geslacht
- Etniciteit
- Type huishouden (alleenstaand/samenwonend/gezin)
- Opleidingsniveau
- In bezit van werk (wel/niet)
- Woontduur / Mobiliteit binnen de buurt

OVER MENSEN MAKEN DE STAD

ALGEMEEN

1. Bent u bekend met het actieprogramma "Mensen maken de stad" in uw straat?
1. Zo ja, hoe bent u hiermee in aanraking gekomen?
2. Heeft u deelgenomen aan activiteiten in de straat in het kader van mensen maken de stad? Zo ja welke, en wat vond u hiervan? Zo nee, waarom niet?
3. Wat vond u van de manier waarop zij deze activiteiten organiseerden?
4. Bent u tevreden over hun begeleiding tijdens het programma?
5. Was u voor "Mensen maken de stad" bekend met het welzijnswerk in de wijk?

STRAATAGENDA

6. Bent u bekend met de straatagenda van uw straat?
7. Zo ja, wat vindt u van de straatagenda?
8. Op wat voor manier heeft de straatagenda in uw straat gefunctioneerd gedurende de pilot?
9. Heeft u de straatagenda ondertekend? Waarom wel / niet?
10. In hoeverre kunt u zich vinden in de agendapunten?
11. Worden de punten uit de straatagenda nageleefd door bewoners en organisaties volgens u?
12. Zo ja / nee: kunt u daar voorbeelden van geven?

GEDRAG VAN BEWONERS

1. Kunt u zich ergeren aan gedrag van medebewoners?
2. Zo ja, waar ergert u zich aan?
3. Spreekt u medebewoners in de straat aan op verkeerd gedrag? Zo ja, vindt u dit gemakkelijker nu er een straatagenda is? (voelt u zich *gesteund* door deze agenda?)

OVER DE WIJK

ALGEMEEN

1. Hoe zou u de buurt waarin u woont willen omschrijven?
2. Woont u naar tevredenheid in deze buurt? Waarom wel / niet?
3. Kunt u een aantal positieve en negatieve kenmerken van de buurt geven?
4. Met welke negatieve kenmerken van de wijk bent u zelf in aanraking gekomen?
5. Wat vindt u van de voorzieningen in uw wijk (openbare ruimte / zorg etc)?
6. Welke voorzieningen ontbreken er volgens u?

7. Heeft u er wel eens aan gedacht om te verhuizen? Waarom wel / niet?
8. Zo ja, wat heeft u er van weerhouden niet te verhuizen?
9. Heeft u het idee dat er veel mensen verhuizen in de straat?
10. Zo ja, ziet u dit als een probleem in de straat?
11. Heeft volgens u het actieprogramma "Mensen maken de stad" (en in het verlengde hiervan het welzijnswerk) een positieve bijdrage geleverd aan de leefbaarheid van de straat? Zo ja, op wat voor manier? Zo nee, waarom niet denkt u?
12. Wat maakt volgens u een straat 'leefbaar'?
13. Kunt u kort omschrijven wat u een fijne buurt zou vinden om in te wonen?

INSTANTIES / WELZIJSWERK

1. Hoe vindt u dat deelgemeente en welzijnswerk omgaan met negatieve kenmerken van de wijk?
2. Wat voor activiteiten in de wijk hebben deelgemeente en welzijnswerk voor de invoering van "Mensen maken de stad" ondernomen om negatieve kenmerken te bestrijden?
3. Wat is uw mening over deze interventies?
4. Levert het programma "Mensen maken de stad" volgens u een meerwaarde ten opzichte van eerdere interventies?
5. Aan welke negatieve kenmerken in de wijk zou de (deel)gemeente de meeste aandacht moeten besteden volgens u? Hoe zou de (deel)gemeente deze problemen vervolgens moeten aanpakken?

OVER SOCIALE SAMENHANG

BELEVING SOCIALE SAMENHANG

1. Vindt u het belangrijk dat bewoners in de straat actief contact met elkaar maken?
Waarom wel / niet?
2. Vindt u het belangrijk dat men in de straat meedoet aan straatactiviteiten?
Waarom wel / niet?
3. Vindt u het belangrijk dat bewoners in de straat deze activiteiten zelf organiseren?
Waarom wel / niet?
4. Vindt u het belangrijk dat bewoners in de straat leefregels met elkaar afspreken en deze in stand proberen te houden? Waarom wel / niet?
5. Vindt u het belangrijk dat men samen zorgt voor de straat?
Zo ja, wat verstaat u hieronder?
Zo nee, waarom niet?
6. Vindt u het belangrijk dat bewoners in de straat samenwerken met instellingen en diensten?
Waarom wel / niet?
7. Heeft u tijdens het programma meer bewoners leren kennen in de straat? Is het contact met hen versterkt volgens u?
8. Gaat u om met bewoners uit andere culturen? Zo ja, wat voor relatie heeft u met hen? Zo nee, zou u dit graag willen?
9. Is er volgens u na het actieprogramma meer een 'wijgevoel' ontstaan in de straat? Zo ja, waar blijkt dit bijvoorbeeld uit? Zo nee, waarom niet denkt u?
10. Wat u verstaat u onder een 'wijgevoel' in de straat?
11. Kent u bewoners die zich extra inzetten voor de straat? Zo ja, wat voor contact heeft u met hen? Hoe kijkt u tegen hen aan?

TOT SLOT...

1. Vindt u dat er iets veranderd is in de straat sinds de pilot van "Mensen maken de stad" in uw straat?
2. Zo ja, wat is er veranderd volgens u?
3. Zo nee, waarom is er niets veranderd volgens u?

Vragenlijst welzijnswerkers betrokken bij 'mensen maken de stad'

THEMA: *Methodiek straataanpak*

1. Wat is uw functie en aan welke organisatie bent u verbonden?
2. Wat is uw specifieke rol / taakstelling binnen deze straataanpak?
3. Welke concrete handelingen heeft u tot nu toe ten behoeve van deze straataanpak verricht? Hoe kijkt u hierop terug?
4. Welke punten zijn opgenomen in de straatagenda?
5. Heeft u een inbreng gehad bij het opstellen van de straatagenda? Zo ja, wat heeft u naar voren gebracht? Zijn volgens u de opgenomen punten in de straatagenda goed gekozen (zijn ze relevant voor de straat)?
6. Bent u aanwezig geweest bij een keuringsbijeenkomsten van het Verwey-Jonker? Zo ja, hoe verliep deze?
7. Wat vindt u van de 'straatladder' als instrument voor het bepalen van ambities t.a.v sociale samenhang in de straat? Denkt u dat het een goede leidraad voor de bewoners om zich aan op te trekken?

THEMA: *Mening aanpak sociale problemen in de wijk*

1. Wat zijn volgens u de belangrijkste sociale problemen binnen de wijk?
2. Kunt u een aantal voorbeelden noemen van sociale desintegratie binnen de wijk?
3. Kunt u een aantal beleidsmaatregelen/welzijnsprogramma's noemen ter bestrijding van deze problemen van de afgelopen paar jaar?
4. Hoe kijkt u hierop terug (successen / mislukkingen) en wat waren uw specifieke taakstellingen hierin?
5. Denkt u dat de gehanteerde methodiek van 'mensen maken de stad' een positieve bijdrage kan leveren aan de sociale problemen binnen de wijk? Op welke punten bijvoorbeeld wel en op welke niet?
6. Wat zouden volgens u speerpunten moeten zijn in de aanpak van sociale desintegratie in de wijk en hoe zou deze grofweg moeten worden aangepakt?

THEMA: *Samenwerking gangmakers/bewoners*

1. Hoeveel bewoners van het totale aantal bewoners in de straat hebben geparticipeerd in "Mensen maken de stad"?
2. Bent u betrokken geweest bij het rekruteren van gangmakers binnen de straat?
3. Zo ja, hoe is dit proces verlopen?
4. Hoe was de animo onder bewoners om gangmaker te worden?
5. Hoe verloopt het contact met de gangmakers en hoe stimuleert u hen?
6. Kunt u in het algemeen iets vertellen over uw verhouding en contact met bewoners van de straat?
7. Hoe denkt u dat bewoners tegenover deze straataanpak staan? Wat voor geluiden heeft u tot nu toe gehoord?
8. Ontdekt u verschil bij verschillende categorieën bewoners (socio-economisch, etnisch, woonduur etc) in hun opstelling en medewerking binnen de straataanpak? Zo ja, wat zijn hierin de verschillen?